

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOSOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ŽENY LITERÁRNÍCH SALONŮ: MARIE ANNA ZE SCHWARZENBERGU A
MADAME DE STAËL

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Bezecný, Ph.D.

Autor práce: Monika Tauchmanová

Studijní obor: Kulturní historie

Ročník: 7.

2012

Anotace

Ženy literárních salonů: madame de Staël a Marie Anna ze Schwarzenbergu.

V roce 1766 se narodila v Paříži jedna z nejznámějších *saloniér* přelomu 18. a 19. století Anne-Luise-Germaine de Necker, později proslavená jako madame de Staël. Jen o rok později přišla na svět Marie Anna z Hohenfeldu, později provdaná ze Schwarzenbergu, která patřila k významným pořadatelkám vídeňských literárních salonů.

Jaký vliv měl zájem o francouzské prostředí na Marii Annu a jaký vliv měly naopak cesty po Německu na madame de Staël? Co tyto ženy spojovalo a v čem se naopak lišily? Jaké byly jejich představy o vzdělání, politice, kultuře a jak prožívaly svoji víru?

Diplomová práce je pokusem o netradiční obraz těchto dvou žen, jejich salonů, kulturních vlivů a především motivací, které je vedly k organizování společenského života.

Práce čerpá z dosud nezpracovaných pramenů k Marii Anně, i z doposud vydaných prací o madame de Staël a salonech jako takových, ale zároveň se snaží vyhnout opakování již řečeného a přinést právě dosud opomíjené srovnání mentálního světa obou šlechticů.

Notice

The Women of literature salons: Madame de Staël and Maria Anna von Schwarzenberg.

In Paris, in 1766 was born one of the most famous *saloniérs* at the turn of the 18. century Anne-Luise-Germaine de Necker later known as Madame de Staël. Only one year later came Marie Anna von Hohenfeld to life, later married to Schwarzenberg noble family, who was one of the important organizers of literature salons in Vienna.

What influence had the interest on French milieu on Anna Maria and what influence had on the contrary the travels through Germany on Madame de Staël? What was common for these two women and what was different? What were their views about education, politics, culture and how they lived their religion?

This diploma thesis is an attempt to unconventional images these two women, their salons, culture influences and above all motivations for organizing social life.

The thesis results from yet not processed sources to Maria Anna as well as from published studies to Madame de Staël and salons as well. The thesis will certainly not to repeat what was written previously and to outline still missing comparison of mental worlds of both noblewomen.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále, aby toutéž elektronickou cestou byly zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 4. 1. 2011.

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mě podpořili a inspirovali v mé práci. Na prvním místě bych ráda zmínila svého vedoucího diplomové práce Mgr. Zdeňka Bezecného, Ph.D. Dále nemohu opomenout slečnu Laetitií – Paemu Chasseat která mi velmi pomohla svojí ochotou a poskytnutím přehledu v literatuře francouzské proveniencie. Stejně tak nesmím vynechat pana profesora Luciena Bélyho, který mě inspiroval svými nezapomenutelnými přednáškami.

Rovněž musím zmínit Archiv Hlavního města Prahy v čele s Janem Čihákem, který mi prokázal obrovskou laskavost a pomohl mi při vyhledání zásadních materiálů.

Na posledním místě časově, ale ne významově bych pak chtěla poděkovat všem svým blízkým, kteří mi byli nápomocni radou a podporou. Především mým rodičům, dále celé rodině Poláčkové a svému milému.

OBSAH

I.	Úvod	6
II.	Salon: vývoj pojmů a historie	13
III.	Srovnání salonů Marie Anny ze Schwarzenbergu a madame de Staël	23
IV.	Uvolněná morálka?	31
V.	Intelektuálky!?	44
VI.	Důvody k otevření salonu	52
VII.	Závěr	68
VIII.	Seznam pramenů a literatury	71
IX.	Seznam příloh	76
X.	Obrazové přílohy	77

1. Úvod

Téma „Ženy literárních salonů: Marie Anna a madame de Staël“ jsem si vybrala z několika důvodů. Jako první a pro mě naprosto zásadní důvod je ten, že jsem se zcela pragmaticky snažila využít svých znalostí francouzštiny, která je podle mého názoru poměrně velkou výhodou při bádání o dějinách 18. a 19. století v Evropě ve šlechtickém prostředí. Druhý důvod, který s výše zmíněným souvisí, je fakt, že mě vždy zajímalo pronikání a promíchávání různých kultur, a to především opět s přihlédnutím ke kultuře francouzské. Literární salony se tak zdají být ideálním příkladem. Ale každý, kdo se rozhodne napsat nějakou vědeckou práci, a tou by diplomová práce měla být, se nerozhoduje jen čistě pragmaticky. Přiznávám, že i pod vlivem prací Dušana Třeštíka¹ nevěřím příliš v objektivitu jakýchkoli historických prací, vždyť už jen výběr tématu vypovídá něco o autorovi. Co vypovídá vybrané téma o mně, jsem naznačila dříve. I přestože si dovoluji zpochybnit objektivitu historické práce, věřím, že jejich existence je nezbytná, vede-li k hlubšímu promýšlení naší současnosti. Rozhodně tím nemyslím slavné „*Historia magistra vitae*“, neboť jak víme, jediné poučení plynoucí z historie je, že lidstvo je nepoučitelné, a tak odsouzené k tomu, aby stále dokola opakovalo sysifovsky své chyby. Mám tím spíše na mysli kladení si otázek, vztahující se k prožívané přítomnosti každého jedince, které tak někdy mohou být velmi osobní a bez nichž by nebylo možné, abych napsala svou diplomovou práci. Nevím, zda dokážu na všechny otázky, které jsem si kladla a kladu odpovědět, a to nejen proto, že některé z otázek, které si kladu, jsou natolik složité a komplexní, že je nejsem schopna ani formulovat. Ale musím přiznat, že nemám pocit omezení z této neschopnosti, jelikož vím, že se schopnost formulace problémů tříbí v diskuzi, kterou podobně jako obě ženy, o nichž svou diplomovou práci píš, vyhledávám. Dále jsem do hloubky duše přesvědčena, že otázky jsou mnohem důležitější než odpovědi a naopak, že definitivní odpovědi stojí většinou na hliněných nohou. I přes tento svůj handicap umí být tyto odpovědi velmi nebezpečné, protože jejich tvůrci spoléhají na obavu a ostych okolí z vyslovení skutečnosti, že jejich definitivnost není tak nepřekonatelně definitivní. Podaří-li se mi tedy vyvolat otázky, a především ty, na které neexistuje jednoduchá odpověď, budu spokojená a přesvědčená, že moje práce měla smysl.

Navzdory svému úvodu bych ráda přiblížila alespoň ty otázky, které jsem si byla schopná formulovat. První věcí, o kterou jsem se zajímala, byla, co ženy, které vedly

¹ Dušan TŘEŠTÍK, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005, s. 19-46.

salon, spojovalo. Do jisté míry jsem tak vlastnictví salonu použila spíše jako základ, ze kterého jsem vyšla. Zajímalo mne, zda vybrané ženy měly nějaké společné předpoklady pro vedení salonů. Důvodem, proč jsem k tématu přistoupila tímto způsobem, je skutečnost, že téma salonů Marie Anny a madame de Staël už bylo dříve zpracováno. Více vysvětlím později v části věnující se literatuře. Především jsem se tedy zaměřila na dvě oblasti: první oblastí je oblast životních zkušeností. Kladla jsem si tedy otázku, zda sledované ženy měly nějaké životní zkušenost vykazující společné znaky. Dále jsem hledala společné vlastnosti a zájmy, které by mohly být předpokladem touhy otevřít si salon.

Literární salony bývají často chápány jako výsostné území žen. Svědčí o tom už jen pouhý název knihy Vereny von der Heyden – Rynschové *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury*.² To provokuje otázku, jakým způsobem se to, že salon vedly právě ženy, projevovalo. Poslední okruh otázek, kterému bych se chtěla věnovat, je soubor rozdílů mezi pařížskými a vídeňskými salony.

Vzhledem k tématu, které jsem si vybrala, bych si dovolila odbornou literaturu rozdělit do tří částí a to sice na literaturu, která se týká literárních salonů, dále pak na literaturu věnující se Marie Anny ze Schwarzenbergu a konečně literaturu, jež se zabývá madame de Staël.

Literatura z prvně jmenovaného okruhu je poměrně široká, bohužel ale není dostupná v českém jazyce. Jedna z mála knih, které se týkají tématu, je již zmiňovaná kniha *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury* od Vereny von der Heyden-Rynschové³, která podává stručný avšak ucelený přehled o salonech napříč Evropou a dějinami. Existuje samozřejmě i literatura věnující se salonům v českém prostředí za všechny je možné jmenovat sborník *Salony v české kultuře 19. století*⁴ či *Sakův Salon dvou století: Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*⁵. Tyto knihy jsou důležité pro srovnání poznatků o vídeňských a pařížských salonech s poznatky z českých salonů. Literatura francouzské provenience je z pochopitelných důvodů mnohem bohatší. Na prvním místě bych ráda jmenovala Antoine Liltiho, který se věnuje literárním salonům celoživotně a poměrně nedávno mu byla vydaná rozsáhlá a vyčerpávající publikace *Le*

² Verena von der HEYDEN-RYNSCHOVÁ, *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury*, Jinočany 2004.

³ TAMTÉŽ.

⁴ Helena LORENZOVÁ - Taťána PETRASOVÁ (ed.), *Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999.

⁵ Robert SAK, *Salon dvou století: Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*, Praha 2003.

monde des salons. Sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle⁶. Velká část knih zabývajících se salony vzešlých z francouzského prostředí se věnuje především profilu žen. To je případ *Les Grands salons féminins*⁷, ve které autorka představuje medailonky vybraných saloniér. Tematicky blízko k *Les Grands salons féminins* má i *Filles des Lumières. Femmes et sociétés d'esprit à Paris au XVIIIe siècle*,⁸ která odpovídá na otázky po sociální příslušnosti, inteligenci či náboženském vyznání saloniér. Zároveň předkládá poměrně podrobný přehled o Paříži a palácích, kde se literární salony konaly. Přestože *L'âge de la conversation*⁹ napsala autorka italského původu, její pojetí salonů se příliš neliší od dvou dříve jmenovaných. Opět se tu setkáváme s praktickými příklady salonů v podobě medailonků saloniér, ale existují tu zásadní rozdíly například v pohledu na počátky salonů v Paříži. Ve francouzském prostředí najdeme samozřejmě mnoho a mnoho dalších knih, které se alespoň okrajově zabývají salony. Jsou to knihy, jejichž autoři se věnují dějinám Paříže, osvícenství či králům Ludvíku XIV, Ludvíku XV, Ludvíku XVI či Napoleonovi. Překvapivé může být, že i v knize od Luciena Bélyho¹⁰ *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV* najdeme kapitolu o salonech. I když se tématu salonů dotýká ještě větší množství studií, na tomto místě jsem předložila práce, které považuji za nejdůležitější.

K osobě Marie Anny ze Schwarzenbergu existuje literatury mnohem méně, respektive neexistuje žádná literatura. Veškeré poznatky jsou totiž shrnuty do několika článků. Jako první o ní psala Emílie Kholová v článku *Žena vojevůdceva*, který byl přílohou ročenky Státního dívčího reálného gymnázia na Královských Vinohradech z let 1913/1914.¹¹ S touto prací jsou však spojeny dva problémy, prvním je, že článek téměř nereflktuje období vdovství Marie Anny a končí smrtí maršálka Karla I. Filipa. Druhý problém je, že ačkoliv Kholová přináší poměrně zajímavé informace, práce se stává poněkud problematickou, poněvadž má nedostatečný poznámkový aparát, a tak většina jejích tvrzení zůstává nedohledatelná. Další zásadní studií je pak studie od Zdeňka Bezecného ve sborníku *Eva nejen v ráji*.¹² Posledním uceleným textem o Marii Anně je diplomová práce od Elisabeth Fiorioli s názvem *Die Salonkultur der Wiener*

⁶ Antoine LILTI, *Le monde des salons. Sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris 2005.

⁷ François - Marie GOUGY, *Les Grands salons féminins*, Paris 1965.

⁸ Jean de VIQUERIE, *Filles des Lumières. Femmes et sociétés d'esprit à Paris au XVIIIe siècle*, Paris 2007.

⁹ Benedetta CRAVERI, *L'âge de la conversation*, Paris 2002.

¹⁰ Lucien BÉLY, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Paris 1990.

¹¹ Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), Výroční zprávy, inv. č. 9, sign. 405.

¹² Zdeněk, BEZECNÝ, *Marie Anna ze Schwarzenbergu*, in: Milena Lenderová (ed.), *Eva nejen v ráji*, Praha 2002, s. 155-163.

Aristokratie in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts am Beispiel der Fürstin Maria Anna Schwarzenberg.¹³ Zmínky o Marii Anně najdeme i v jiných knihách, které se zabývají Schwarzenbergy. Za všechny bych jmenovala *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu Mileny Lenderové*.¹⁴ Dále se o Marii Anně dozvídáme téměř ve veškeré literatuře týkající se jejího manžela či syna. Jako příklad je možné uvést *Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg, polní maršál Josefa Hanesche*.¹⁵

Život madame de Staël byl zpracován vícekrát. Ze starších prací, je možné jmenovat knihu Alberta Sorela *Madame de Staël*.¹⁶ Na zajímavosti jí ubírá bohužel nedostatečný poznámkový aparát. Dále z roku 2002 pochází kniha *Misstress to an Age: A Life of Madame de Staël*.¹⁷ Tím, že zařazuje madame de Staël do rodinného kruhu je zajímavá kniha od Rosalyn Pflaum.¹⁸

Co se týče pramenů, vycházela jsem především z rodinné korespondence Marie Anny. Zásadním důvodem pro mě byl fakt, že deník Antona Prokesche von Ostena, který přináší asi nejvíce poznatků o salonu Marie Anny, byl do značné míry vytěžen již v diplomové práci Elisabeth Fiorioli.¹⁹ Snažila jsem se tedy k jejím poznatkům o salonu přidat další dílky právě z rodinné korespondence. Rodinná korespondence Marie Anny tvoří, především pro období jejího vdovství páteř všech dochovaných pramenů. Základem je pak korespondence mezi Marií Annou a jejími syny. Bohužel se nedochovala zcela kompletní. Nejvíce dochovaných dopisů je adresováno prvorozenému synovi Bedřichu²⁰ ze Schwarzenbergu. Naopak nejméně se dochovalo dopisů synovi Edmundovi.²¹ Co se týká jazyka, je větší část dopisů Bedřichovi německy, naopak téměř všechny dopisy adresované Karlovi jsou francouzsky, dopisy adresované Edmundovi jsou pak zhruba ve stejném poměru francouzsky a německy. Dále jsem prošla dopisy Marie Anny její švagrové Teresii Lobkowiczové,²² které jsou pouze v němčině; jejich probádání ale nepřineslo žádné významné výsledky.

¹³ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur der wiener Aristokratie in der ersten hälfte des 19. Jahrhunderts am beispiel der Fürstin Maria Anna Schwarzenberg*, Graz 1991 (= diplomová práce Geisteswissenschaftliche Fakultät Karl-Franzens Universität Graz).

¹⁴ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.

¹⁵ Josef HANESCH, *Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg, polní maršál*, České Budějovice 2003.

¹⁶ Albert SOREL, *Madame de Staël*, Paris 1935.

¹⁷ Christopher J. HAROLD, *Misstress to an age. A life of Madame de Staël*, Kingsport 1958.

¹⁸ Rosalyn PFLAUM, *La famille Necker, Madame de Staël et sa descendances*, Paris 1969.

¹⁹ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*.

²⁰ Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Rodinný archiv (dále RA) Schwarzenberg - Orlík, inv.č. 928, sign. II-49, kart.149.

²¹ TAMTÉŽ, inv.č. 1008, sign. II-31-a, kart.169.

²² TAMTÉŽ, inv.č. 872, sign II-c-2/1-18, kart. 141.

Zajímavým pramenem pak byly pedagogicko-náboženské sentence, které věnovala Marie Anna své vnučce Gabriele ze Schwarzenbergu.²³ Jejich probádání přineslo pohled na uvažování a hierarchii hodnot Marie Anny. Z období vdovství Marie Anny se také dochovala korespondence Antonu Prokeschovi von Osten, která ač je nesmírně zajímavá, opět nepřináší bohužel příliš nic nového k našemu tématu. Zapomenout nesmím ani na korespondenci, která byla zaslána členy sekundogenitury spisovatelce Betty Paoli²⁴ a ze které je patrný jejich vzájemný vztah. Existují i vydané korespondence týkající se Marie Anny. Žádná z nich není ovšem pocházející přímo od ní, naopak je jí adresována. Patří sem edice Jana Bedřicha Nováka²⁵, které přináší dopisy napsané Marii Anně jejím manželem. Ačkoliv tato korespondence nepostihuje období, jemuž jsem se rozhodla věnovat, tedy období vdovství Marie Anny, poněvadž právě v této části života se věnuje svým salonům, je důležitá, protože dotváří obraz Marie Anny a poukazuje na její vztah s manželem. Další edicí je pak edice týkající se vnučky Marie Anny Gabriely ze Schwarzenbergu.²⁶ Ta cituje i dopisy, které Marie Anna Gabriele zaslala.

V okamžiku, kdy začneme mluvit o pramenech týkající se madame de Staël, nesmíme zapomenout na La Société des études staëliennes²⁷, která se stará o šíření povědomí o madame de Staël a tak zvané „Groupe du Coppet“. Společnost byla založena už v roce 1929 a vydává rovněž Cahiers Staëliens, ve kterých vychází studie věnující se madame de Staël a jejímu okruhu. Nutno podotknout, že tato společnost není složena pouze z historiků; naopak větší roli, dá-li se to tak říci, v ní mají literární vědci. Největší část práce členů společnosti je zasvěcena zpřístupnění pramenů s velmi bohatými kritickými poznámkami. Jedním z členů této společnosti byl i Georg Solovieff, který vytvořil edici korespondence madame de Staël s názvem *Choix de lettres : 1778-1817, Madame de Staël, ses amis, ses correspondants*.²⁸ Zásadním počinem pro francouzské dějiny je edice „Correspondance générale“, v jejímž rámci je snaha zpřístupnit korespondenci všech významných francouzských osobností. Není tedy divu, že v jejím rámci vznikla i edice zpřístupňující dopisy madame de Staël, tato edice

²³ TAMTÉŽ, inv.č. 874, sign. III-2, kart. 142.

²⁴ TAMTÉŽ, inv.č. 881, sign. III-11, kart. 142.

²⁵ Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Briefe des Feldmarschalls Fürsten Schwarzenberg an seine Frau*, Wien 1913.

²⁶ Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*, Praha 2006.

²⁷ Srov. <http://www.stael.org>, stránka navštívena dne 19. 12. 2011.

²⁸ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix de lettres : 1778-1817, Madame de Staël, ses amis, ses correspondants*, Paris 1970.

má celkem šest dílů, přičemž některé z nich mají díly dva. Edice je řazena chronologicky, jednotlivé díly jsou pak ohraničeny zásadními událostmi v životě madame de Staël. Já jsem se zaměřila především na ty díly, které se týkají období, v nichž madame de Staël sídlila v Coppetu, protože právě tam měla svůj vlastní salon; jsou to tedy edice věnující se především období vyhnanství madame de Staël či období, které mu předcházelo.²⁹ Další edice pak zpřístupňují určité výseky ze života madame de Staël, obvykle bývají řazeny buď jako korespondence s konkrétním člověkem či jako korespondence v rámci studií, které se snaží seřadit a porovnat vedle sebe důležité osobnosti francouzské kultury. Do první skupiny patří například edice dopisů, které psala svým přátelům. Nejoblíbenější jsou dopisy milencům madame de Staël, a to především Benjaminu Constantovi³⁰ a Louis de Narbonnovi³¹, dále pak dopisy přátelům a to především Juliette Récamier.³² Edice, které zpřístupňují korespondenci madame de Staël je, jak jsme viděli, mnoho. Proto se velmi často stává, že vybrané dopisy se v těchto edicích opakují. Platí to především o dopisech pro Josefa Bonaparta a o dalších dopisech pro přátele. Dopisů, které byly adresované manželovi madame de Staël a které byly zpřístupněné, je oproti zbývajícím docela poskrovnu.

Pro mě byly ještě důležité dvě knihy od madame de Staël a to především *De l'Allemagne*³³, která mimo jiné přináší velmi zajímavý pohled rodilé Francouzky na němčinu, styl života Němců i Čechů a další zajímavá témata. Nejdůležitější pro mě ale bylo to, že madame de Staël uvádí i svůj pohled na vídeňské či berlínské literární salony. V podobném duchu se nese i druhá kniha *Dix années d'exil*,³⁴ která ovšem přináší poněkud osobnější vzpomínky, a to i na další země, které procestovala jako například na Rusko.

Nejdůležitější metodou, kterou jsem ve své práci použila je samozřejmě komparace. Další metody, ze kterých jsem vycházela a které se zdají být pro jakoukoliv historikovu práci nevyhnutelné, jsou induktivní a deduktivní metoda. Další pro mě důležitou metodou pak byla historická sémantika. A to nejen z toho důvodu, že historická sémantika je moje oblíbená disciplína, ale především proto, že tímto

²⁹ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *Lettres de Mézery et de Coppet. 16 mai 1794-16 mai 1795*, Paris 1968; TÁŽ, *De Corinne vers De l'Allemagne: 9. novembre 1805 -9.mai 1809*, Paris 1993; TÁŽ, *Du Directoire au Consulat : 1er décembre 1796-15 décembre 1800*, Paris 1976.

³⁰ Paul Leopold LÉON – Elisabeth de Bonne NOLDE (edd.) *Lettres de Mme de Staël à Benjamin Constant*, Paris 1928.

³¹ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Lettres à Narbonne*, Paris 1960.

³² Emanuel Beau de LOMÉNIE, *Lettres de Mme de Staël à Mme Récamier*, Paris 1952.

³³ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, Paris 1895.

³⁴ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *Dix années d'exil*, Paris 1904.

způsobem se dá vysvětlit mnohé, co se týče sociologických vztahů a významů. Právě o to se pokouším v první kapitole, kde se snažím postihnout fenomén salonů právě skrze historickou sémantiku. Z toho vyplývá, že jsem se snažila o jistou interdisciplinaritu, kdy jsem se snažila propojit především historii, historickou sémantiku a sociologii. Další disciplinou, která se v mé práci okrajově objevuje, je psychologie. Fenomén salonů rovněž chápu jako součást kulturních dějin. Poslední ve výčtu, ale ne v důležitosti, je pak gender historie, které se při mém pojetí diplomové práce nedá zkrátka vyhnout.

Doufám, že jsem dokázala objasnit své postupy a že moje diplomová práce přinese nejen několik málo odpovědí, ale hlavně mnoho otázek.

2. Salon: vývoj pojmů a historie

„*Salon, fr. Sál, slove v moderní době větší, vší elegancí vypravený pokoj při bytě, do něhož se snášívá vše, co má vlastník bytu nejskvostnějšího a kam zavádějí se návštěvníci vlastníkem ke kratším rozhovorům společenským.*“³⁵ Důvod, proč jsem citovala část hesla „salon“ z Ottova slovníku naučného je ten, že je na něm krásně předloženo, jak se slovo salon vyvinulo ze slova označující pokoj do termínu, který označuje druh společenského stýkání se. Zde je důležité si uvědomit, že salon má stejné významy ve všech jazycích, se kterými budu v diplomové práci pracovat - tedy v češtině, francouzštině i němčině. Vidíme, že pro salon - místnost je nezbytné, aby byla příjemně upravena, jednak za účelem sebe prezentace a pak za účelem, aby se v ní návštěvníci cítili dobře. Celá místnost má pak slavnostní charakter. Podstatou salonu je, že se do něj zavádějí návštěvy k příjemným, společenským konverzacím. Bez návštěv, lidí a konverzace by tedy nebyl salon. A to se týká jak salonu - přijímací místnosti, tak salonu literárního. Provokuje nás to k otázce, jaký je tedy vlastně rozdíl mezi obyčejnou návštěvou, která je zavedena do přijímacího pokoje a literárním salonem? Na tuto otázku nám dává odpověď druhá část hesla: „*[salon] slove též společnost, jež do salonu jistého dochází ve stanoveném dni k zábavě literární, aesthetické, hudební. V Paříži jmenují rovněž salonem výroční výstavu uměleckou, jež bývala v Louvru, nyní jest pak v Palais de l'Industrie.*“³⁶ Za nejdůležitější rozdíl mezi běžnou přátelskou konverzací na návštěvě a konverzací v literárním saloně, tak můžeme považovat to, že se společnost setkává ve vyznačených dnech.

Zdá se, že na otázku „Co je salon?“, jsem celkem jednoduše a snad i uspokojivě odpověděla. Přečteme-li si ale ještě jednou slovníkové heslo, zjistíme, že pojem salon byl poměrně široký a používal se i pro výroční výstavy. Nahlédneme-li do pramenů, objevíme, že odpověď na poměrně snadnou otázku se stává ještě mnohem složitější. Neboť z dalších problémů, na které narazíme, pomineme-li ten, že salon označuje vícero věcí, je, že slovo „salon“ není užíváno příliš často a v některých časových úsecích, především v době, kdy se salony začínají teprve rozvíjet, se se slovem salon nesetkáme vůbec. Slovo salon ve významu „činnosti“ nebo jisté formy společenského soužití se začíná používat teprve v 19. století. Před tím je tento pojem používán zcela výhradně pro označení místnosti. Pro označení salonu jakožto formy společenského

³⁵ Ottův slovník naučný, díl 22, s. 556, Praha 1904.

³⁶ TAMTÉŽ.

soužití se nejčastěji používala slova „bureau d'esprit“, „société d'esprit“, „ruelles“, „cercle“, „coterie“ nebo prostě „société“. Ovšem tyto termíny neoznačovaly totéž a dost výrazně se od sebe lišily, jak v tom, co označovaly, tak v epoše, kdy se používaly.

Nejstarší používaný název byl „cercle“, tedy klub. Tento výraz v zásadě v sobě pojímal tři drobné nuance. Zprvče označoval skupinu lidí, kteří se sešli za účelem konverzace. Rozdíl mezi konverzací vedenou v salonu a v „cercle“ byl v tom, že v „cercle“ nebyly pravidelné a ani neměly stálou skupinu návštěvníků. Dále výraz „cercle“ označoval a dodnes je v odborné francouzské literatuře nejčastěji používaným termínem pro označení společnosti, která se setkávala na sklonku vlády Ludvíka XIV. Tyto společnosti je možno považovat za předvoj skutečných salonů. A konečně byl tento termín používán pro kontrolu cizinců, kteří se zúčastňovali těchto „cercle“ nebo „faire cercle“. Mnoho salonů totiž čelilo nařčení, že jsou živnou půdou pro vedení špionáže proti Francii.³⁷ Nesmíme zapomínat, že období počátku salonů spadá do období jakobitů sídlících v Saint-Germain-de-Prés. Jedním z nejslavnějších byl „cercle“ kněžny du Maine, který pravidelně navštěvoval i Voltaire a kde prvně předčítal některá svá díla. Název „cercle“ nesl i Cercle social, který se od výše zmíněných dosti liší. Byl to klub v pravém slova smyslu, který byl založen v roce 1790 a měl něco přes 5000 členů. Tento klub byl významný mimo jiné i tím, že jako první přijímal ženy.³⁸

Dalším termínem, který byl ale nejméně užívaný ze všech, byl termín „ruelles“. Tento termín se nejvíce používal mezi lety 1650-1660; v 18. století pak téměř vůbec. Termín měl čistě satirický nádech. Zdůrazňoval především prostopášnost v salonech, zálibu ve věcech zcela zbytečných, tedy konverzaci, která byla doprovázena přením se o malichernosti. Podobně kritickým termínem byl pak termín „bureau d'esprit“, který se objevil až v 18. století. První náznak použití termínu najdeme v díle Satira X od Boileaua. Vysmívání byli především fádni autoři, kteří našli v této „bureau d'esprit“ útočiště. Stejně tak byla tato útočiště nazývána jako útočiště učenosti, což bylo samozřejmě myšleno ironicky. Nejdůležitější je, že tento výraz v sobě nesl především zdůraznění literatury a místa pro setkávání autorů. V 19. století termín opouští svůj ostrý hrot a výraz se, v ruku v ruce s tím, jak ho začínají používat historici, stává neutrálním.

Výraz „coterie“ je od předešlých lehce odlišný, neboť charakterizuje společnost, většinou čistě mužskou, která je inspirována zednářskými lóžemi. Někdy se za její

³⁷ Lucien BÉLY, *Espions*, s. 76-78.

³⁸ Srov. Gisela BOCKOVÁ, *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*, Praha 2007, s. 64.

inspiraci dokonce považují anglické kavárny či kluby. Nejznámější „coterie“ byla „coterie“ barona von Holbacha sídlící na Rue Saint-Honoré. Dále se vyznačovala tím, že neexistovalo žádné tabu v politických nebo náboženských otázkách;³⁹ baron von Holbach prosazoval absolutní svobodu v myšlení. Vzhledem k tomu, že se v této „coterie“ diskutovaly především politické a filosofické otázky, stala se předvojem k vzniku politických salonů. Na ženské salony tak měly „coterie“ obrovský vliv.

Pojmenování, která jsem uvedla výše, nenalezneme, z pochopitelných důvodů, v pramenech, které pochází od lidí, kteří salon vedli nebo těch, kteří salony navštěvovali. V případě, že je nalezneme, tak jenom jako termíny, proti nimž se vymezují. Antoine Lilti⁴⁰ uvádí velmi zajímavý poznatek, že v 17. ani 18. století neexistuje termín, který by zcela přesně popisoval to, co popisuje slovo salon v 19. století; tedy jakousi řízenou společnost, která je tvořena pozvanými hosty k určité osobě za účelem diskuze a zábavy. Je zajímavé, že všechny termíny, které měly satirický nádech, jsou velmi přesné a velmi jasně ohraničené oproti termínům, které se snažily popsat danou činnost objektivně či přímo pozitivně. Takovým termínem je například slovo „société“. Předvojem termínu byl delší výraz „société d'esprit“. První použití výrazu „société d'esprit“ je doloženo u markýzy de Lambert. „Société d'esprit“ se u ní začala scházet v roce 1710.⁴¹ Ráda bych se právě u této „société d'esprit“ na chvíli zastavila, neboť markýza de Lambert přinesla dvě zcela zásadní změny a počínaje její „société d'esprit“ můžeme mluvit o salonu v pravém slova smyslu. První zásadní změnou bylo to, že markýza ve své společnosti zcela zakázala hrát hry, což byl naprosto zásadní krok k osamostatnění a zdůraznění důležitosti konverzace. Zároveň je ale třeba zdůraznit, že hraní her ze salonů nevymizelo zcela, neboť například samotná madame de Staël hry ve svém salonu dovozovala. Markýza de Lambert ale sebe sama považovala za paní domu, která je povinná zajistit, aby se hosté měli dobře, a to bez pomoci

³⁹ Zatímco v „coterie“ barona Holbacha neexistovalo žádné zakázané téma, v některých ženských literárních salonech se naopak diskutoval předem připravený okruh témat. Některé salony tak byly přesně zacílené na určitou oblast. Je známo, že nejkvalitnější literární salon, který se věnoval umění, bylo možné navštívit u madame de Geoffrin (odtud její přezdívka „vdova umělců“). Salon mademoiselle Lespinasse se zase zaměřoval především na různou překladovou literaturu (mademoiselle Lespinasse působila jako překladatelka). Naopak v salonu zmíněné madame de Geoffrin byla zcela zakázána politická témata. Pro přehled o diskutovaných tématech v jednotlivých salonech a medailonky dam srov.

François-Marie GOUGY, *Les Grands salons*.

⁴⁰ Antoine LILTI, *Le monde*, s. 62.

⁴¹ Všimněme si, že doba první „société d'esprit“ se překrývá s dobou „cercle“ na konci vlády Ludvíka XIV. Markýza de Lambert pochopitelně „cercle“ znala a navštěvovala. Cercle jsou dokonce považovány za její zásadní inspirační zdroj. Můžeme to považovat za důkaz, že jako každý dějinný jev, i salony prošly složitým vývojem, jenž není snadné dát do pevně stanovených tabulek – více k markýze de Lambert a vlivům na její činnost srov. Benedetta CRAVERI, *L'âge*, s. 277-289.

nějakých náhražek, za které hry považovala.

Druhou stejně zásadní změnu, kterou markýza de Lambert zavedla, bylo, že ustanovila takzvané „jours indiqués“ tedy dny, kdy se společnost scházela - v případě společnosti markýzy de Lambert to bylo úterý a středa. Tento zvyk pak převzaly, narozdíl od výše zmiňovaného zákazu her všechny salony. Průvodním jevem, svědčícím o významu „société d'esprit“ markýzy de Lambert bylo to, že se stala předpokojem Francouzské Akademie; markýza de Lambert tak mohla stát u začátku slávy takových osobností, jakou byl například Montesquie. Ve druhé polovině 18. století se slovo „société“ stává téměř všudypřítomným. Slovo „société“ označuje buď salon jako takový (tedy formu společenského soužití) anebo skupinu lidí, kteří se v dané společnosti („société“) setkávali.

Existují i další termíny používané ve spojitosti s literárními salony, které ovšem nejsou tak jasně definované, jako příklad bych uvedla termíny dva. Prvním je termín „belle compagnie“, který se někdy překrývá s termínem „société“. Označuje společnost, která se v salonech scházela. Dalším termínem, který se vyskytuje v pramenech a u něhož můžeme dobře pozorovat, že není příliš přesný, je termín „maison“, který měl krátkou dobu podobný význam jako slovo „salon“ v 19. století.

Protože jsme si ujasnili termíny, můžeme si dovolit shrnout definici literárního salonu. Za naprosto zásadní považuji fakt, že se pohybujeme ve dvou kulturních prostředích. Jinými slovy, to co bylo možné v salonech vídeňských, bylo v salonech pařížských zcela nemyslitelné. Pařížský salon či „société“ je definován tím, že se v něm vedou diskuze nejen literárního, ale i politického či filosofického charakteru. Dále se v ní scházejí osobnosti bez ohledu na vyznání, politickou příslušnost či příslušnost ke společenské třídě, jak připomíná Jürgen Habermas, tato skutečnost je pro Paříž a Francii vůbec charakteristická: „*Naproti tomu ve Francii tvořily salony zvláštní enklávu. Zatímco měšťanstvo, prakticky vyloučené ze správy státu a církve, postupně přebíralo všechny klíčové pozice v hospodářství a aristokracie kompenzovala materiální převahu měšťanstva jak královskými privilegii, tak i přísnějším zdůrazňováním hierarchie ve společenském styku, v salonech se šlechta a šlechtou asimilovaná finanční a úřednická velkoburžoazie, setkávaly s „intelektuály“ tak říkajíc jako rovnocennými. Plebejec D'Alembert není výjimkou; v salonech dam velkého světa, šlechtických i měšťanských se setkávají synové princů i hrbat, hodinářů i drobných obchodníků.*“⁴² Hlavní rozdíl

⁴² Jürgen HABERMAS, *Strukturální přeměna veřejnosti*, Praha 2000, s. 95.

tedy mezi vídeňskými a pařížskými salony je spatřován právě v tom, že ve vídeňských salonech jsou separovány často nejen společenské vrstvy ale i muži od žen. Dále se ve střední Evropě nedodržují pravidla, která jsou ve Francii dosti významná. Ve Francii můžeme salon charakterizovat absencí hazardních her a pevně stanovenými dny, to platí především pro salony první a druhé generace.⁴³ Neopominutelná byla i nabídnutá večeře, byť někteří návštěvníci salonů tvrdili, že pokrm není důležitý, poněvadž je pro ně pokrmem duchaplná konverzace. Ne nepodstatný fakt je ten, že nejvýznamnější salony přímo zasahovaly do oficiálního vědeckého života, protože se stávaly „antichambre de l'Académie française“. Rovněž častým jevem bylo, že salony byly zacílené na určité téma; tak například salon madame Geoffrin byl zaměřen především na umění,⁴⁴ a i přesto, že její salon navštěvovalo mnoho politiků, tak ve svém salonu zcela zakázala politická témata; madame de Staël se svým přístupem, kdy žádné téma nebylo zakázané tak byla spíše výjimkou. Ve středoevropském prostředí se také, z pochopitelných důvodů nepoužívaly termíny užívané ve Francii. Ve střední Evropě se používal výraz salon.

Vzhledem k rozdílům, které se mezi středoevropskými a francouzskými vyskytují, se nabízí otázka, zda by nebylo vhodnější používat dva odlišné termíny, respektive dvě odlišné definice, jelikož by to pravděpodobně zpřehlednilo situaci. Je sice fakt, že ani v Paříži literární salony netvořily jednodušskou skupinu, nicméně se respektovala pravidla a především terminologická stránka byla tak bohatá, že nebyl problém zařadit „salon“, který neodpovídal předpokladům do jiné kategorie. Dle mého názoru, tato pestrost v termínech ve středoevropském prostoru citelně chybí o to víc, opustíme-li tento prostor a pustíme se do komparace. Je tedy nezbytně nutné si uvědomit, že když mluvíme o literárních salonech, mluvíme sice o jednom konkrétním jevu, který je ale velmi členitý a pestrý a to o to víc, překročíme-li geografické hranice.

Jak jsem již předslala první „société d'esprit“, která se již velmi blíží k literárnímu salonu, tak jak ho chápeme dnes, vznikla v roce 1710.⁴⁵ Markýza de

⁴³ Salony do tří generací rozdělili bratři Goncourtové. První generace salonů je definována obdobím regentství, druhá generace jsou ty salony, které se konaly ve 40. až 60 letech 18. století a poslední generací jsou pak salony předrevoluční. Srov. Milena LENDEROVÁ, *Lidé v salonech 18. století. Salon pražský a salon pařížský – příspěvek k dějinám mentalit*, Scientific papers of the university of Pardubice, Supplement 3, 1997, s. 153.

⁴⁴ François-Marie GOUGY, *Les Grand salons*, s. 75.

⁴⁵ „Société d'esprit“ markýzy de Lambert je historiky nejčastěji považována za první literární salon v pravém slova smyslu. Někteří historici ale hledají první literární salon již o sto let dříve, konkrétně v roce 1618 (srov. Verena von der HEYDEN-RYNSCHOVÁ, *Evropské salony*.) Byl jím tzv. „chambre bleue“ madame de Rambouillet. Místem setkávání byl její palác na ulici Saint-Thomas-du-Louvre. Setkávání proslula především velmi pestrým výběrem činností a obrovskou oblibou divadla. Její palác byl

Lambert hledala svoji inspiraci v „cercle“. Ovšem můžeme si položit otázku, kde tradice klubů, salonů a urozených společností, ve kterých se probíraly důležité otázky z oblasti politiky, umění, filozofie a společenského dění začala?

Mnozí historici jdou daleko do minulosti a spatřují počátek salonů v antickém světě.⁴⁶ O tom, že tento přístup se prosazoval i v dobovém tisku nám poskytuje důkaz i článek od Antona Pfennera z roku 1899. Článek se jmenuje příznačně „In der Schule Platons“, a právě z něj si dovolím citovat: *„Když se Platón konečně okolo roku 387 př. Kr. po cestách a nevyhnutelných dobrodružstvích vrátil do svého rodného města, založil v severně ležících hranicích Athén v zahradě „Akademos“ školu, která byla podle toho nazvaná Athénskou Akademií. Platónovo učení bylo ponejvíce biologické, bádání, vyzývající k vyjadřování názorů, tedy k vzájemnému podněcování k myšlení. Toto živoucí umění učit, ponejvíce se obracející jako vůbec Platónovo učení v jednotný hlas, se rozšířilo po celém kulturním světě, ano, mnozí se připojili; a je přeneseno vždy znovu i přes nepřítel běhu času, dostalo se i do zemí a společenských oborů, které se ho každá zvlášť zmocnily. Tak, jako Athény byly hlavním městem tahounů ducha a duševní výměny myšlenek, tak se po několika staletích stala středem podobného druhu Paříž, odpovídajíc jazykovému nadání a vzdělanostní rovině, povstala na jedné straně univerzita, na druhé straně rozkvetly „salony“, které obdržely zvláštní ráz, skrze rovněž tak jako líbezná, tak duchaplná a vzdělaná žena; je možno pomyslet jen na madam Roland a madam Récamier. Tyto Salony se vyznačovaly oproti učencům nenucenou, čistě společenskou volností od tuhého školního mistrovství.“⁴⁷ Anton Pfenner zdůrazňuje především odlišného ducha univerzit a salonů, a to v duchu čistě dle dobového vnímání, kdy salon spojuje „l'art savoir et l'art vivre“, „tedy umění vědění a*

rovněž proslavený velmi citlivou, ale zároveň jedinečnou představou, do které vtělila své představy – srov. Benedetta, CRAVERI, *L'âge*, s. 43-58.

⁴⁶ Verena von der HEYDEN - RYNSCHOVÁ, *Evropské salony*, s. 13.

⁴⁷ „Bis Plato nach Reisen und unvermeidlichen Abenteuer etwa 387 v. Ch. endgültig seine Vaterstadt zurückgekehrt war, begründete er in dem an Athens Nordgrenze gelegenen Garten des Akademos eine Schule, die nach diesem Athener „akademeia“ (Akademie) genannt war. Platons Lehrweise war zumeist biologisch: eigene Forschung, Meinungsäußerung herausfordernd; also wechselweise gedankenanregend. Diese lebendige Lehrart hat, zumeist Gleichgestimmte sich wendend wie Platons, Lehre überhaupt, über der ganze Kulturwelt sich verbreitet, ja viele mitbegründet, und ist trotz Zeitläufte immer wieder aufgeschieden: verändert nach Ländern und Gesellschaftszweigen, die sich ihrer fallweise bemächtigen. So wie Athen ein Hauptsitz geistprühenden geselligen Gedankenaustausches war so wurde nach Jahrhunderten Paris ein Mittelpunkt ähnlicher Art, entsprechend der Stammveranlagung und Bildungsebene; so entstand einerseits die Universität, andererseits erblühten „Salons“, die ihr besonderes Gepräge erhielten durch ebenso anmutige, als geistvolle unterrichtete Frauen; man denke nur an Mme. Récamier und Roland. Diese „Salons“ kennzeichnen gegenüber dem Gelehrtenwesen das Zwanglose, rein Gesellige, das Frei-sein von steifleinener Schulmeisterei.“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlík, inv. č. 882, sign. III-12, kart. 142.

umění žití“. Za důležité, ale rovněž považuji zdůraznit, že existuje jeden významný rozdíl i mezi platónskou akademií a mezi salony. Tímto rozdílem je intimita. Intimita diskuzí a společenského dění, která se začíná objevovat na sklonku 18. století, je v téměř v přímém rozporu s chápáním diskuzí v řecko-římském světě. Zde se diskutovalo na ulicích, neboť soukromá sféra, tedy prostor za zavřenými dveřmi, byl vyhrazen událostem nutným a pomíjivým, jako byla například reprodukce či práce otroků. Veřejný prostor je ale prostorem, kde se získává nesmrtelnost: „*Proti ní (soukromé sféře – pozn. aut.) vystupuje veřejnost, kterou sami Řekové chápou jako říši svobody a stálosti.(...)Ve vzájemném rozhovoru občanů se o něčem jedná, věci dostávají svou podobu; ve vzájemném sporu sobě rovných se prosazují ti nejlepší a dosahují svého bytostného určení – nesmrtelnosti v podobě slávy. Tak jako jsou v hranicích oikos cudně skryty životní nouze a vše, co je nezbytné k udržení života, tak polis nabízí volné pole pro čestné vyznamenání: občané se stýkají jako rovní s rovnými (homoioi), každý se však snaží vyniknout (aristoiein).*“⁴⁸ Řecko-římské uvažování o veřejném prostoru se udržuje až hluboko do historie. Dokázat si to můžeme na jisté paralele, kterou tvoří lidové slavnosti, které se až do období baroka udržují na veřejných prostranstvích, teprve v baroku se stěhují do prostoru zahrad soukromých paláců. A v průběhu 18. století se přesouvají, až do zmiňovaných salonů, které našemu literárnímu salonu daly své jméno. Důležité je ale připomenout, že i v intimitě literárních salonů, existují zásadní rozdíly. Když položíme vedle sebe salony šlechtické a měšťanské, které získávají převahu po roce 1750, a to především v Anglii a v německy mluvícím prostředí, zjistíme, že literární salony měšťanské překonávají, co se týče intimity, salony šlechtické významnou měrou. Jedním z ukazatelů je fakt, že zatímco měšťané zvou své hosty přímo do středu své rodiny, a tak s nimi sdílí nejen svoje vzdělání, ale i svoji vzájemnou lásku, tak šlechtické literární salony, jsou především záležitostí žen, které často žijí odděleně od manžela či manžela z různých důvodů nemají nebo manžel roli své ženy jako „maîtresse“ v literárním salonu respektuje,⁴⁹ ale nezúčastňuje se dění v něm.⁵⁰ Toto je třeba si uvědomit vzhledem k tomu, že má práce se týká především šlechtických literárních salonů a nevěnuje se salonům měšťanským, které byly například v Berlíně velmi významné.

Za nejdůležitější spojení Řecka s literárními salony je považována diskuze.

⁴⁸ Jürgen HABERMAS, *Strukturální přeměna*, s. 58.

⁴⁹ Více k rodinným poměrům žen, které vedly salon, srov. Jean de VIGUERIE, *Filles*, s. 45-54.

⁵⁰ Jürgen HABERMAS, *Strukturální přeměna*, s. 112-115.

Někteří historici jdou ale ještě dál a připomínají, že v Řecku jsou také patrné spojitosti se slavným francouzským „l'art de savoir et l'art de vivre“. Zdůrazňován je především přínos héter. Jednou z nich byla například Léontina, která byla milenkou slavného filosofa Epikura. Do dějin se ale zapsala nejen tím, ale především svým spisem proti filosofovi Theofrastovi. Její spis ocenil i samotný Cicero. Je tedy dobrým příkladem, jak spojit požitky smyslové a duchovní.

Verena von der Heyden-Rynschová⁵¹ ve své knize zdůrazňuje vliv středověkých „cours d'amour“ na salony. Za důležité považuje především to, že těmto „cours d'amour“ podobně jako v salonech, předsedala dáma. V zásadní knize renesance Dvořanovi je popsána situace, kterou bychom mohli zcela bez větších problémů označit za salon, v případě, že bychom netušili, že se jedná o úryvek ze zmiňované knihy: „(...) *a protože pan vévoda vzhledem ke své chorobě chodil po večěři vždy velmi záhy spát, všichni se v tu dobu pravidelně shromažďovali v síni, kde se zdržovala paní vévodkyně Elisabetta Gonzagová a s ní vždycky paní Emilia Pia obdařená, jak víte, tak žijou a podmanivou letorou, že se jejímu vkusu a úsudku všichni podřizovali, jako by byla jejich učitelkou.*“⁵² O tom, že konverzace měla velkou důležitost v období renesance, svědčí nejen tento úryvek, který jsem citovala především kvůli tomu, že dámy jsou tu ve středu dění, ale také to, že ve Dvořanovi jsou úryvky rozebírající, jak správně konverzovat. Ostatně děl, jejichž ústředním tématem je konverzace v úzkém přátelském kruhu, vzniklo v době renesance vícero. Vzpomeňme jen na Boccacciův Dekameron.

Velkým obdivovatelem renesance byl i francouzský král František I. Jeho postava stojí kdesi na rozhraní baroka a renesance. Za jeho vlády byli z francouzského dvora vyhnáni šašci a ozdobou se staly dámy. Další důležitou osobou byla Kateřina Medicejská, která přinesla do Francie větší povědomí o Itálii. Především o jejím umění. Navíc vynikala vysokou inteligencí a dále se sebevzdělávala. Můžeme tak považovat 16. století za dobu, kdy se již začínají ženy vzdělávat a stávají se plnohodnotnými partnery mužů v duchaplné konverzaci. V roce 1570 byla založena Académie du Palais Jeanem - Antoinem de Baïf,⁵³ který jí i zpočátku předsedal. Scházela se dvakrát týdně v Louvru a zúčastňoval se jí panovník se svým dvorem. Tato Akademie byla velmi otevřenou společností, neboť se jí nezúčastňovaly pouze dámy, ale i vzdělaní měšťané.

⁵¹ Verena von der HEYDEN – RYNSCHOVÁ, *Evropské salony*, s. 14.

⁵² Baldassare CASTIGLIONE, *Dvořan*, Praha 1978, s. 35.

⁵³ Jean-Antoine de Baïf (19. 2. 1532 Benátky-říjen 1589, Paříž) založil Académie de la musique et de la poésie (používanější název je L' Académie du Palais) v roce 1570. Důvodem jejího založení byl především fakt, že chtěl vytvořit platformu pro své snahy o zjednodušení francouzštiny a diskuze o ní. Rovněž se proslavil jako překladatel-jeho nejvýznamnější přeložené dílo bylo Sofoklova Antigona.

Z Académie du Palais se postupně vyvinula Académie Française, kterou založil roku 1635 kardinál Richelieu. V této době se již Académie Française přeorientovala ze zájmu o hudbu a poezii zcela na literaturu a umění konverzace. První pokusy, které již přímo vedou k literárním salonům 18. století, ale nebyly jen v Paříži. Můžeme například zmínit i básnířku Louise Labé, která své básně psala na francouzském venkově nedaleko Lyonu a shromažďovala okolo sebe malý literární kroužek. Nicméně všechny tyto pokusy se nakonec seběhly v Paříži, kde mohla tedy vzniknout první „société d'esprit“.

Nedá se zcela přesně říct, do které doby spadá největší rozkvět literárních salonů, neboť v Paříži je toto období jiné než například ve Vídni. Pařížské literární salony zažívají svůj vrchol v 18. století. Oproti tomu ve Vídni jich vzniká nejvíce v období Vídeňského kongresu. Některé salony se udržely či spíše objevují i ve století dvacátém, jsou to ale spíše dozvuky. Jedním z nich byl také vyhlášený salon Virginie Woolfové.

Na otázku „Kde?“ je odpověď celkem snadná. Bez diskuzí je, že Paříž se stala hlavní inspirací a hnací silou literárních salonů. Pominout ovšem nelze ani literární salony v Berlíně, v Lipsku, ve Vídni či v Rusku. Často jsou tyto salony vnímány jen jako jakási odnož nebo replika salonu pařížských. Prvními centry v Německu, kam přišly myšlenkové proudy z Francie, byly Lipsko a Drážďany. V Lipsku také vznikl první literární salon na německém území, který založila v roce 1722 básnířka Marianna von Ziegler. O tom, že salon nebyl vnímán příliš pozitivně, svědčí i fakt, že obdržel pohrdlivou přezdívku „Klein Paris.“ Ve Vídni, jehož hlavní výhodou byla skutečnost, že Vídeň měla dost kosmopolitního ducha, byl jedním z nejproslulejších salonů, salon Václava Antonína Kounice, který se snažil o přesnou kopii salonů pařížských a který byl založen po polovině 18. století.

Položme si nyní otázku, proč právě Paříž se stala centrem života literárních salonů. Existuje jistě víc důvodů. Historický vývoj osvětlující příčiny jsem již načrtla, jiný důvod navrhuje madame de Staël ve své knize *De l'Allemagne*, když se zaměřuje na umění či spíše pouhou možnost konverzace v německém jazyce: *Francouzštinou se mluvilo více než kterýmkoli jiným evropským nářečím, jedná se o jazyk zdvořilý a svým vyjádřením dobře cílený. Žádný jiný jazyk není jasnější a rychlejší, žádný jiný jazyk nemá lehčí vyjadřování a nevysvětluje jasněji, co chceme říci. Němčina je mnohem méně vhodná pro přesnost a rychlost konverzace. Skrze povahu její gramatické konstrukce, je smysl srozumitelný až na konci věty. Proto je radost z přerušování věty,*

kteřá činí debatu ve Francii tak živou a nutno říci také rychlou, nezbytnou pro porozumění. Tato radost nemůže existovat v Německu, neboť začátky vět nesdělují nic jejich konci: je třeba dát každému dostatek prostoru, který potřebuje; což je lepší pro základ řeči, je to také více civilní, ale méně pikantní.⁵⁴ I přestože si myslím, že tato citace je velmi výstižná sama o sobě, je nutné připomenout, že madame de Staël nevládla němčinou, v okamžiku, kdy začala navštěvovat německé salony. Ostatně, i kdyby němčinu ovládala zcela plynně, což se později naučila, tak to dle mého názoru jakožto žena, která nebyla rodilou mluvčí, není schopná posoudit. V textu tedy spatřujeme nejenom příslovečnou francouzskou národní hrdost, ale i jeden z možných kořenů častého opomínání vídeňských a dalších salonů vzniklých v německém jazykovém prostředí. Další důvod, proč jsou někdy salony německé provenience opomínány, je, že německý prostor byl rozdroben na mnoho malých území, a tak neexistovalo jedno kulturní či vzdělanostní centrum, jako byla pro Francii Paříž. Pro literární salony tak byl důležitý Berlín stejně jako Vídeň či Výmar.⁵⁵ Někteří shledávají i další důvody, jako třeba to, že německý národní charakter se neslučoval se salonním literárním životem či že vzdělanost v německém prostředí byla ještě příliš propojena s církví.

⁵⁴ „Le français, ayant été parlé plus qu'aucun autre dialecte européen, est à la fois poli par l'usage et acéré pour le but. Aucune langue n'est plus claire et plus rapide, n'indique plus légèrement et n'explique plus nettement ce qu'on veut dire. L'allemand se prête beaucoup moins à la précision et à la rapidité de la conversation. Par la nature même de sa construction grammaticale, le sens n'est ordinairement compris qu'à la fin de la phrase. Ainsi, le plaisir d'interrompre, qui rend la discussion si aimable en France, et force à dire si vite ce, qu'il importe de faire entendre, ce plaisir ne peut exister en Allemagne; car commencements de phrase de signifient rien la fin: il faut laisser à chacun tout l'espace qu'il convient de prendre; cela vaut mieux pour le fond des choses, c'est aussi plus civil, mais moins piquant.“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 69.

⁵⁵ Srov. Vincenzo FERRONE – Daniel ROCHE (edd.), *Le monde des lumières*, Paris 1999, s. 434.

3. Srovnání salonů Marie Anny ze Schwarzenbergu a madame de Staël

Předtím než začnu samotné srovnání obou zmíněných salonů, ráda bych se na chvíli zastavila u životopisů Marie Anny a madame de Staël. Vzhledem k tématu jsem se rozhodla nepostupovat klasickým způsobem, tedy výčtem životních dat, ale přistoupila jsem ke způsobu komparace, a to tak, že se pokusím zdůraznit nejvýznamnější okamžiky životů obou žen, a především ty okamžiky, které obě dámy spojují.

První věcí, kterou si jsou obě šlechtičny blízké, je datum narození, neboť starší madame de Staël se narodila 22. dubna 1766 v Paříži; mladší Marie Anna se narodila o takřka přesně o rok později, tedy 20. května 1767. Ačkoliv byla Marie Anna mladší pouze o rok, přežila výrazně madame de Staël a to o celých třicet jedna let. Madame de Staël zemřela v den výročí pádu Bastily, tedy 14. července 1817. Smrt Marie Anny předcházela podobně významným dnům, neboť zemřela ve Vídni 2. dubna 1848. V datech, která připomínají jejich zesnutí, můžeme spatřovat zvláštní symboliku: madame de Staël umírá krátce poté, co se mohla vrátit do své milované Paříže a užívat si společenského života, který tak milovala; oproti tomu Marie Anna umírá právě tak včas, aby unikla vlně vídeňských revolucí, stává se tak, alespoň pro své okolí symbolem něčeho končícího, ale zároveň začínajícího. Nutno podotknout, že lidé z jejího okolí rozhodně nevnímali revoluce pozitivně.

Obě ženy spojoval i podobný osud, co se týče osobních vztahů – tomuto tématu se budu ale podrobněji věnovat v následující kapitole, proto bych teď přikročila k porovnání salonů. Obě šlechtičny vlastnily během svého života salonů několik. U madame de Staël je situace poněkud složitější, protože si musíme klást otázku, který z literárních salonů byl její, který její matky a který vedly společně. Madame de Staël se totiž v salonu své matky ocitla poprvé ještě jako děvčátko v sedmi letech. První salon, na kterém se s určitostí již podílela, byl salon pořádaný v čase revoluce.⁵⁶ Je nezpochybnitelné, že madame de Staël na něm měla nějakou zásluhu, poněvadž se odehrávala na Rue de Bac, kde sídlilo švédské velvyslanectví a kde bydlela se svým manželem švédským velvyslancem baronem Staël-Holsteinem. Během revoluce ale bohužel musela poprvé opustit Francii a uchýlit se před Robespierrem na zámek Coppet, který koupil v roce 1784 její otec.

Svůj první vlastní salon ale otevřela až po velké francouzské revoluci, konkrétně

⁵⁶ Rosalynd PFLAUM, *Madame*, s. 143.

po roce 1795, v Paříži. Ve své době byl výjimečný především tím, že byl otevřen všem, tedy jak rojalistům tak například girondistům, salon také navštěvovalo hodně žurnalistů a emigrantů, kteří byli v pařížských salonech vždy vítáni kvůli tomu, že diskuzi obohacovali svými poznatky z cizích zemí. Za všechny můžeme jmenovat Benjamina Constanta, vévodu Montomercyho, Charlese Maurice de Talleyrand anebo důvěrnou přítelkyni a rovněž slavnou saloniéru madame Récamier. Není bez zajímavosti, že do tohoto salonu chodili i oba bratři Bonapartovi; tedy i samotný Napoleon. Díky vzájemným osobním rozporům s ním musela později madame de Staël na deset let emigrovat.

Z Paříže nejdříve odešla na venkov k madame Récamier, kde se pokoušela pořádat svůj vlastní salon, ten ale nebyl příliš významný, o čemž svědčí, že jej mnoho historiků ani nezapočítává do seznamu salonů madame de Staël.⁵⁷ Salon nebyl významným z důvodu, že madame de Staël již žila v podstatě ve vyhnanství, a tak tento salon zůstal pouhým pokusem. Nakonec musela opustit Francii a odstěhovala se do Výmaru, kde navštěvovala význačné výmarské salony. Svůj vlastní salon tu ale neměla.

Druhým jejím významným salonem byl salon, který otevřela v roce 1808 v Coppetu. Ve větší míře se tu setkáváme s tím, co už známe ze salonu prvního, setkává se tu totiž mnoho různých lidí, především cizinců. V salonu, ale zůstávají i návštěvníci známí z pařížského salonu, tedy Constant, Montmorency či madame de Recamiér. Salon ale navštěvoval také princ August Pruský a Wilhelm Schlegel. Období mezi salonem v Coppetu a návratem do Francie madame de Staël vyplnila cestováním. Navštívila Polsko, Rakousko, z Ruska musela prchnout, když se Napoleon blížil k Moskvě.

Poslední salon založila madame de Staël opět v Paříži, a to sice po restauraci Bourbonů. Tento salon vedla tři roky, tedy od roku 1814 až do své smrti do roku 1817. V této době měla obrovský vliv, ke kterému jistě přispělo i vydání knihy „De l'Allemagne“. Do tohoto salonu chodilo opět mnoho „věrných“, kteří již navštěvovali předchozí salony, ale i noví návštěvníci jako například George Gordon Byron. O důležitosti a známosti madame de Staël svědčí úsloví, které v Paříži v této době kolovalo a které uvádí Rosalynd Pflaum: „*Ještě oplývala takovým vlivem, že Pařížané*

⁵⁷ François - Marie GOUGY, *Les Grands salons*, s. 124.

v žertu říkali: „Nyní existují tři velké mocnosti: Anglie, Rusko a madame de Staël!“⁵⁸

Marie Anna otevřela za svůj život celkem čtyři salony, jejichž význam i trvání se dosti liší. Jak zdůrazňuje Elisabeth Fiorioli tři z těchto čtyř salonů spadají do období druhého vdovství Marie Anny, tedy do období po roce 1820. Fiorioli tento fakt zdůrazňuje s poukazem na to, že Marie Anna se stala po smrti svého manžela svobodnější, cituji: „*Bezpochyby přinesl výzkum předchozích let důležité informace, zejména ty o osobnosti kněžny samotné, která byla od roku 1820 dalece zbavena rodinných a společenských ohledů a mohla prosazovat své představy a propůjčovat specifické ražení svému salonu.*“⁵⁹ S tímto tvrzením bych si dovolila nesouhlasit, poněvadž dopisy, které Karel I. Filip adresoval, své choti rozhodně nevypovídají o tom, že by ji jakýmkoli způsobem omezoval. Navíc sama autorka si poněkud protičeří, když cituje zápisky z deníku Antona Prokesche von Ostena, ve kterých popisuje přátelskou atmosféru v salonu již za života Karla I. Filipa.⁶⁰ Nesmíme ale zapomenout vzít v potaz, že poslední roky svého života byl Karel I. Filip omezený v důsledku mozkové mrtvice, a tak péče o něj mohla přinášet kněžně jistá omezení. K tomu všemu ještě připočtíme fakt, že v Paříži většina žen, které vedly salon, byly vdovami či manžela sice oficiálně měly, ale nežily s ním jako právě například madame de Staël. Můžeme tedy tak nabýt společně s Fiorioli dojem, že manžel byl při pořádání salonu jaksi na překážku.

Za první salon Marie Anny se považuje salon, který vznikl v roce 1818 a to sice v Karlových Varech. Nejsm si ale zcela jistá, zda se dá tento salon považovat za salon Marie Anny, protože Fiorioli uvádí, že důležitou osobou tu byl polní maršálek, Marie Anna tak spíše vystupuje jako žena, která je zajímavá právě tím, že je manželkou vítěze nad Napoleonem. Tento fakt ostatně potvrzuje i Urzidil: „*Společenské středobody oné karlovské sezóny tvořila knížata Karel a Joseph Schwarzenbergovi, státní kancléř kníže Metternich a kníže Blücher.*“⁶¹ Salon v Karlových Varech je výjimečný z dalších dvou důvodů, jednak se se nekonal ve Vídni, jako tři zbývající a jednak trval oproti zbývajícím salonům velmi krátkou dobu. A tak zůstávají dvě důležité skutečnosti. První je, že se Marie Anna v Karlových Varech setkávala s Johannem Wolfgangem

⁵⁸ „*Elle possède encore une telle influence que les Parisiens disent en plaisantant: il y a trois grandes puissances à l'heure actuelle: l'Angleterre, la Russie et Madame de Staël!*“ Rosalynd PFLAUM, *Madame*, s. 289.

⁵⁹ „*Ohne Frage würde auch die Untersuchung der früheren Jahre wichtige Aufschlüsse bringen, allerdings war es vor allem die Persönlichkeit der Fürstin selbst, die ab 1820 der familiären und gesellschaftlichen Rücksichten weitgehend entbunden, ihre Vorstellung durchsetzen konnte und dem Salon sein spezifisches Gepräge verlieh.*“ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 78.

⁶⁰ TAMTÉŽ.

⁶¹ Johannes URZIDIL, *Goethe v Čechách*, Příbram 2009, s. 98.

Goethem a druhou skutečností je fakt, že díky němu a také díky věhlasu svého manžela se poznala s dalšími zajímavými lidmi a na svou dobu důležitými lidmi, kteří později navštěvovali její vídeňský salon. To, že se setkala Marie Anna s Goethem je pojátkem s madame de Staël, která navštěvovala různé salony při svých cestách po Německu. Goethe si vedl deník a v něm se zmiňuje také o Marii Anně, sice pouze jednou ale i tak by nebylo dobré to nezmínit. Píše o ní, že spolu vedli dlouhý rozhovor o středověké malbě na sklo.⁶²

Druhým salonem Marie Anny byl salon mezi léty 1821 až 1823 ve Vídni. Okruh lidí navštěvující tento salon byl omezený, což bylo způsobeno nepříznivou finanční situací rodiny Marie Anny, navíc se někdy nesetkávali přímo u ní, ale v Jakoberhofu⁶³. Z nejvýznamnějších osob, které navštěvovaly tento salon, jmenujme v první řadě šlechtiče v příbuzenském vztahu s Marií Annou, jako byl například její švagr Josef Schwarzeneberg, známý svou láskou k hudbě, kterou s ním sdílela i Marie Anna. Příbuzný s Marií Annou byl i Alfred Windichgrätz, který byl manželem její neteře. Stojí za to zmínit fakt, že Marie Anna se stýkala výhradně s příbuznými ze strany svého muže. Jediný příbuzný z její strany, se kterým udržovala styk, byl její nevlastní syn Mikuláš Esterházy. A to ještě jen z toho důvodu, že Marie Anna s ním potřebovala vyřešit dědické řízení po smrti svého prvního manžela.

Dále se v tomto salonu vyskytoval Johann Paar, který obohacoval společnost svými znalostmi přírodních věd a se kterým se Marie Anna potkávala již v Karlových Varech, stejně jako s Antonem Prokeschem, který nebyl šlechtického původu, a tak byl jednou z osob, které přispívaly ke kontaktům mezi šlechtici a měšťany. Mezi další významné osoby pak patřil Hugo Franz Salm obohacující společnost svými bohatými poznatky z cest. Opomenout nemůžeme ani Georga Franze Buquoye, který byl známý jako osvícenský vědec v přírodovědných oborech či Moritze Dietrichsteina, ten se na rozdíl od Buquoye věnoval především literatuře. Žen v salonu Marie Anny se příliš nevyskytovalo, za všechny jmenujme Gabrielu Auspergerovou či Eleonoru Fuchsovou. Ostatně tento fakt není typický jen pro Vídeň, protože i v Paříži většinu návštěvníků salonů tvořili muži⁶⁴.

Mezi třetím a druhým salonem Marie Anny je poněkud větší časová prodleva

⁶² Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 96.

⁶³ V letech 1785 až 1883 sídlo tehdejší Oreintální akademie Vídeňské univerzity. http://www.dawienna.ac.at/jart/prj3/diplomatische_akademie/data/uploads/geschichteHistory/ShortHistoryDA.pdf, stránka navštívena dne 2. 1. 2012.

⁶⁴ Milena LENDEROVÁ, *Francouzský salon*, s. 214-215.

sedmi let, která se bude opakovat ještě jednou a to mezi léty 1834, kdy končí třetí salon a rokem 1840, ve kterém Marie Anna otvírá svůj čtvrtý a poslední salon. První prodlevu mezi salony se mi nepodařilo z písemných pramenů vysvětlit. Druhá prodleva je způsobena tím, že se Marie Anna na konci třicátých let 19. století hodně věnovala cestování.

Třetí salon se od druhého ničím zásadním neodlišuje. Do salonu přichází téměř stejní lidé, s výjimkou těch, kteří mezitím zemřeli. Naopak někteří návštěvníci salonu přivádí své manželky, jako například Prokesch von Osten svou ženu Irenu Kiesewetter. Ten také přivádí několik málo dalších hostů salonu, které poznal díky svým diplomatickým službám. Tato praxe je ostatně jedním z velmi typických rysů literárních salonů, totiž, že pravidelný host může přivést dalšího hosta, kterého považuje za zajímavého. Mimo to, že hosté zůstali prakticky stejní, zůstávají stejná i témata diskuzí, která se opět zaměřují především na literaturu.

Čtvrtý salon Marie Anny, datovaný léty 1840 až 1848, je do jisté míry nejzajímavějším salonem ze všech literárních salonu Marie Anny vůbec. Jednak je to salon, který trval ze všech salonu nejdéle, a jednak uzavíral život Marie Anny, protože ho vedla až do své smrti. Nejzajímavější je ale na něm fakt, že v případě, když se mluví o literárním salonu Marie Anny, má se vždy na mysli tento a tři zbývající jsou opomenuty. Zásahu na tom mají především tři osobnosti. Tou první osobností je Adalbert Stifter, který nám zanechal vzpomínku na Marii Annu ve své knize *Pozdní léto*: „*Nejeden večer v době, kdy byla ve městě, shromáždila kněžna kolem sebe malý kroužek a v něm se předčítalo anebo se debatovalo o vědeckých anebo společenských anebo státních záležitostech anebo o věcech umění.*“⁶⁵ Úryvek, který jsem teď citovala, je možné najít nebo alespoň odkaz na něj snad ve všech pracích o Marii Anně. Adalbert Stifter, tak Marii Anně možná nevědomky prokázal obrovskou službu. A dovolím si předpokládat, že dlouhou dobu tvořil jediný pramen pro potvrzení existence salonu Marie Anny. Stifter dělal Marii Anně tři roky předčítatele, v této činnosti ho pak vystřídala druhá velmi důležitá osobnost, kterou byla básnířka Betty Paoli. Poslední důležitou osobností je pal Emilie von Binzer, která stejně jako Adalbert Stifter navštěvovala salon Marie Anny, a Marie Anna a Orlík byly předobrazem pro její knihu „*Drei Sommer in Löbichau, 1819-1821*“, která prvně vyšla v roce 1877.⁶⁶ Do jisté míry tak můžeme považovat tento salon za nejdůležitější, ani ne tak pro jeho výjimečnost

⁶⁵ Adalbert STIFTER, *Pozdní léto*, Praha 2005, s. 214.

⁶⁶ Emilie von BINZER, *Drei Sommer in Löbichau, 1819-1821*, Stuttgart 1877.

vzhledem k ostatním, ale proto, že o něm máme nejvíce pramenů.

Budeme-li shrnovat to, co salony Marie Anny a madame de Staël spojuje a co rozděluje, může nás provázet pocit, že oba salony vlastně nevykazují žádné zásadní rozdíly. Dle mého názoru je opak pravdou. Začněme nejdříve se společnými znaky. Prvním a nejdůležitějším společným znakem je přítomnost diskuze. Zdá se, že je tento fakt natolik přirozený, že není třeba na něj upozorňovat, avšak já to považuji za nezbytné, protože bez diskuze není literárního salonu. V zásadě se dá říct, že neexistují rozdíly mezi tématy. V obou salonech byly vedeny diskuze především politického a literárního charakteru. Tato diskusní témata, ať už politická nebo literární totiž vycházela z určitého politicko - kulturně – historického kontextu doby. Je tedy možné například prokázat, že v obou salonech byla čtena stejná literární díla. Nejlépe je to možné ukázat na výše zmiňovaném Goethovi, s kterým se obě dámy setkávaly a kterého obě četly.

Zaměříme-li se ale na okruh činností, které byly v salonech Marie Anny a madame de Staël vedeny, významné rozdíly již nalezneme. Důvodem těchto rozdílů je především finanční situace Marie Anny, která ji nedovolovala například pořádat divadelní či hudební vystoupení.⁶⁷ Oproti tomu madame de Staël ve svém salonu hrála divadlo velmi ráda: : „*Madame Récamier, Benjamin Constant, M. de Sabran a já jsme mezitím hráli tragédii.*“⁶⁸ Ale nesmíme si myslet, že madame de Staël neměla finanční problémy, její finanční problémy, ostatně velmi podobně jako u Marie Anny souvisely s Napoleonem: Marie Anna měla dluhy díky manželově vojenské kariéře, madame de Staël je měla díky vyhnanství. Dále víme, že oba sledované literární salony přijímaly širokou paletu hostů, která především vykazovala další důležitý znak pro literární salon, a to sice, že v salonu byly namíchání jak měšťané, tak šlechtici. U madame de Staël paleta hostů byla ještě poněkud širší. Důvodem je dle mého názoru její původ, který jí dával větší možnosti a větší proslulost. Proslulost salonu pak způsobovala, že mnoho osobností chtělo její salon navštívit. Tento fakt ostatně není ničím novým; vzpomeňme si například na madame Geoffrin, jejíž salon byl tak významný, že ho musela navštívit i Kateřina Veliká.⁶⁹

Přes všechny uvedené příklady bodů, v nichž se obě dámy shodly, existují i body, v nichž jsou patrné dost zásadní rozdíly. Jedním z, pro mě dost překvapivým,

⁶⁷ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 78.

⁶⁸ „*Nous avons joué la tragédie pendant ce temps, Mme Récamier, Benjamin Constant, M. de Sabran et moi.*“ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix*, s. 345.

⁶⁹ François-Marie, GOUGY, *Les Grands salons*, s. 76.

momentem je fakt, že Marie Anna ve svém salonu povolovala hazardní hry, což jak je zmíněno již dříve bylo pro francouzské literární salony zcela nepřipustné. Nejoblíbenější hrou v salonu Marie Anny byl pak whist: „*Mimoto se pořádala kněžna pravidelné partie whistu ve svém salonu.*“⁷⁰ Zdá se však, že ve vídeňských salonech bylo toto zcela běžné, neboť se autorka dále pokračuje: „*To odpovídá naprosto společenským zvyklostem a stůl na whist patřil takřka ke „standardní výbavě“ salonu.*“⁷¹ Samozřejmě je otázkou, zda být takto striktní v případě posuzování her v salonech, poněvadž madame de Staël organizovala u sebe v salonu „hru na psaní dopisů“. Hra spočívala v tom, že si účastníci salonu psali, jak napovídá název, dopisy a ty potom před sebou předčítali. Myslím si, ale že duch hry psaní dopisů a karetní hry je přece jen trochu odlišný; byť obojí ilustruje svou dobu. Osmnácté století totiž lze považovat za století dopisů, mnoho dopisů, a to i osobních, které byly vyměňovány mezi manžely, bylo předčítáno před širokým publikem často právě v literárních salonech. Oblibu dopisů ostatně dobře ilustrují veliká díla literatury, jejichž formou jsou dopisy, za všechny jmenujme Montesquieovi Perské listy nebo ještě slavnější Nebezpečné známosti Choderlose de Laclos. Budeme-li uvažovat v mírné nadsázce, tak psaní a čtení dopisů mohlo zušlechťovat ducha na rozdíl od karetních a jiných hazardních her. Je také dobré si uvědomit, že toto odmítnutí hazardních her použily dámy také proto, aby se vymezily proti „salonům“ vedených muži, kde byly hry radostně přijímány.

Z dostupných pramenů nám vychází ještě jedna zajímavost. Jak víme, jedním ze základních znaků literárního salonu je pravidelné opakování se a „jours indiqués“. Víme, že v salonu madame de Staël bylo tímto dnem úterý. Nemáme ovšem žádné informace ani prameny o tom, zda něco takového fungovalo v případě Marie Anny, respektive jediný pramen, který hovoří o tom, že hosté v salonu Marie Anny setkávaly vždy ve stejný den v týdnu, je opět Stifterovo Pozdní léto: „*Ty kroužky bývaly pravidelně ve stejných dnech v týdnu...*“⁷² Vzhledem k tomu, že ctím autorskou licenci, dovolila jsem si lehce zpochybnit tvrzení Adolfa Stiftera a z dostupných pramenů jsem udělala jakousi mapu pohybu Marie Anna. Vzala jsem dostupnou korespondenci a vypsala místa a data, kde se kdy nacházela. Vyplynuly z toho dvě zajímavé skutečnosti:

⁷⁰ „*Daneben hatte die Fürsten auch eine regelmäßige Whistpartie in ihrem Salon.*“ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 78.

⁷¹ „*Dies entsprach durchaus den gesellschaftlichen Gewohnheiten und der Whisttisch gehörte fast zur „Standartausrüstung“ der Salon.*“ TAMTĚŽ.

⁷² Adalbert STIFTER, *Pozdní léto*, s. 214.

První skutečností je pravidelnost, která se týká Orlíku, kde pobývala v letních měsících a dvakrát mezi roky 1821-1848 se na Orlíku vyskytla i v zimě. To, že vídeňská šlechta opouští na léto město, je typické nejen pro Vídeň, jak uvádí Fiorioli, ale i pro Paříž, kde se v létě všechny salony přesouvaly na letní sídla šlechticů.

Zajímavé ale je, že oproti pravidelnosti návštěv Orlíku nám vychází nepravidelnosti v pobytu ve Vídni. Nedá se totiž říct, že zatímco v létě pobývá Marie Anna na Orlíku, tak v zimě je ve Vídni. Poměrně často cestuje, a to i přestože se snaží, vzhledem k finanční situaci svoje cesty omezovat, přesto se dá říct, že Vídeň je v období vdovství Marie Anny místem, kde nejčastěji pobývá. Dá se tedy těžko určit, zda salony Marie Anny měly nějakou pravidelnost.

Nevím, zdali, je možné rozhodnout, jestli salon Marie Anny se může nazývat vůbec salonem. Použijeme-li všechny nezbytné pařížské předpoklady, pak pravděpodobně budeme muset přiznat, že není. Přistoupíme-li ale na fakt, že ve Vídni salony fungovaly jiným způsobem, pak můžeme připustit, že salon Marie Anny skutečně salonem je. V obou případech opět narážíme na nedostatečné vymezení pojmů. I přes výše uvedené se ale domnívám, že není možné Marii Anně upřít zásluhu na rozvoji vídeňské společnosti a zajisté ani to, že byla ženou inspirativní. Navíc zůstává faktem, že ve Vídni byl její salon výjimkou v tom smyslu, že se u ní setkávali lidé jak šlechtického, tak nešlechtického původu a ani ženy nebyly od mužů separované. Vždyť i Stifter o tom podává svědectví.

4. Uvolněná morálka?

Uranie: „Počestnost ženy se nezakládá v tom, jak se žena tváří. Je nevkusné, chce-li se žena zdát ctnostnější, než jsou opravdu ctnostné ženy. Tady je strojenost horší než v čemkoliv jiném a mně se nezdá nic tak směšným jako ta přemrštěná ctnost, která bere všechno ze špatné stránky, přikládá nejnevinnějším řečem ošklivý smysl a hloupě se pohoršuje již samým zdáním věci. (...) Jeden sluha dokonce na ně pěkně nahlas zakřičel, že mají uši cudnější než celé ostatní tělo.“

Klimena: „Při tom kuse musí být člověk slepý nebo aspoň nesmí dávat najevo, že něco z těch věcí vidí.“

Uranie: „Nesmíme v něm chtít vidět, co v něm není.“⁷³

Při zmínkách o literárních salonech se většinou předpokládá, že tyto salony vedly ženy. Je pravda, že většinu jich opravdu ženy vedly a rovněž je fakt, že mnohé z těchto salonů byly významnější než salony, které byly vedené muži. I přesto si ale myslím, že je možné toto uvažování považovat do určité míry za stereotypní, neboť například pro středoevropskou oblast je zcela zásadní salon Viléma II. Podobně stereotypní představou je, že salony byly místem, kde „kvetla neřest“ a kde se scházeli lidé uvolněných mravů. Nad oběma zmíněnými tématy se zamýšlelo vícero autorů. Je možné i přemýšlet nad tím, do jaké míry spolu souviselo to, že salony vedly ženy a ty pak byly (a to jak salony, tak ženy) považovány za příliš svobodomyšlné. Ostatně i v ukázce vidíme odkaz na toto propojení.

Nejdříve se pokusme zamyslet nad důvody, proč salony vedly ve většině případů ženy. Jak jsem uvedla již v úvodu, mnoho historiků považovalo literární salony za „vrcholy ženské kultury“. Antoine Lilti⁷⁴ uvádí dva důvody, o nichž mluví historiografie. Oba jsou spolu nerozlučitelně propojené. Prvním důvodem je koncept veřejného muže a soukromé ženy, který se zabydluje trvale až v 19. století, ale jeho kořeny jsou mnohem hlubší. Za druhé je žena, dle dobového konstruktů feminity, tou, která je přirozeně nadána darem pohostinnosti lépe než muž. Vzhledem k výše zmíněnému je možné v 18. století nalézt i přístup, že vedení salonu je pro ženu zcela vhodné, neboť odpovídá jejímu předurčení ke starosti o teplo domova. Není bez zajímavosti, že madame Geoffrin či madame Necker, byly považovány především za ženy, které zvou domů hosty a podávají jim občerstvení. Vznešená diskuze je tak

⁷³ Vladimír BRETT – Svatopluk KADLEC (edd.) *Molière. Hry I.*, Praha 1953, s. 257.

⁷⁴ Antoine LILTI, *Le monde*, s. 110.

záležitostí až následující generace. Tento model ženství se pak rozšířil z Francie dále do Evropy: „Už v roce útoku na Bastilu vychází v Braunschweigu (Brunšviku) bestseller *Väterlicher Rat an meine Tochter*. Německý lingvista a pedagogický spisovatel Joachim Heinrich Campe, dobře obeznámený s pařížským prostředím, zde ve formě oblíbeného dialogu osvětluje své jediné dceři Charlottě, které spis věnoval, co je „určením ženy.“ Má trojí úkol čili povolání, jak říká autor. Jako manželka je povinna svému choti láskou, starostlivostí a péčí, jako matka je povinna porodit a vychovat děti, jako hospodyně se vyznačovat pořádkumilovností, čistotou a pílí.“⁷⁵

Oproti skupině, která vnímala ženské salony pozitivně, tedy jako pochopení a přijetí přirozené ženské role, stojí skupina, kterou by bylo možné reprezentovat opět Molièrem, který ústy postavy La Grange říká: „Zajisté беру to vážně, tak vážně, prosím, že se chci za tu nestoudnost pomstít. Vím, proč námi pohrdají. Afektovanost nakazila nejenom Paříž, ale rozšířila se i na venkově, a naše směšné slečinky jí rádně načichly. Zkrátka a dobře, v jejich osobě se slučuje precioska s koketou.“⁷⁶ Autor tu sice označením „směšné slečinky“ zpochybňuje ženství svých postav, ale to je v naprostém protikladu k tomu, jak preciózky charakterizuje Claude Habibová: „Preciózky se vyznačovaly svým nekompromisním feminismem, vysokým vědomím své hodnoty a úsilím uniknout podřízenosti v lásce.“⁷⁷ Ve skutečnosti Molière znevažuje preciózky právě proto, že považuje jejich feminitu za přehnanou.

Ke konstruktu feminity a maskulinity se váže velmi zajímavý společný moment týkající se Marie Anny a madame de Staël, který vyplývá z literatury a pramenů. Podle Emilie Kholové, která připomíná setkání Karla I. Filipa ze Schwarzenbergu s madame de Staël, měly obě dámy jeden společný charakteristický rys: „Při jedné takové vyjíždě setkal se kníže s Mme Staël, která na svých cestách i do Vídně zavítala. Vypověděna byvší z Francie, našla tato hlavní reprezentantka žen své doby, která svojí skvělou konverzací dovedla každého upoutati, konečně sympatie ve Vídni, která taktéž nerada snášela jho Napoleonovo. I kníže se s ní seznámil a jak hned poznamenává, nalézá v mužné, energické povaze její velkou příbuznost s povahou své choti.“⁷⁸ Zajímavě ilustruje tento úryvek a zároveň k němu tvoří jistý protiklad

⁷⁵ Milena LENDEROVÁ a kol., *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 52.

⁷⁶ Vladimír BRETT – Svatopluk KADLEC (edd.), *Molière*, s. 59.

⁷⁷ Claude HABIBOVÁ, *Francouzská galantnost*, Praha 2009, s. 128.

⁷⁸ AHMP, Výroční zprávy, inv. č. 9, sign. 405.

vzpomínka Henrietty Herzové⁷⁹ na vztah madame de Staël a romantického básníka Friedricha Schillera: „*Nepopíral* (Schiller- pozn. aut.), *že ji nemá rád. Nijak sice nešetřil uznáním jejích duchovních předností (...)* Schillerovu ideálu ženy, však byla paní de Staël velice vzdálená. Hlavně mu na ní asi vadil nedostatek ženskosti, i když já se nedomnívám, že by při jejím živém, nervním chování, u ní dalo očekávat více ženskosti, než v ní skutečně bylo. V Jeně bydlela v domě, a ten měl špatnou pověst kvůli strašidlu – papírovém mužičkovi, který v něm prý obcházel, a říkala, že se během její přítomnosti neukázal. Schiller mi o tom vyprávěl a uzavřel to slovy: „Cožpak by si s touhle ženskou věděl rady i sám satanášův tovaryš?“⁸⁰

Maria Anna se s madame de Staël pravděpodobně nikdy nesetkala. Ale pro srovnání obou žen mi tyto dva úryvky přijdou velmi důležité, navíc je zajímavé, jak je zde odlišně vnímána dobová konstrukce feminity a maskulinity. Domnívám se, že Karel I. Filip spíše považoval „mužnou povahu své choti“ za přednost. Opak pak tvoří Schillerovo, jistě romantismem zasažené, vidění feminity a madame de Staël. Snad je to důkazem, že konstrukt feminity byl a je velmi složitým procesem.

Madame de Staël si v jednom z dopisů stěžuje, jak je těžké být ženou: „*Jaká smůla, jaká opravdová smůla být ženou a mít jeden způsob vše komplikující vhodnosti, která nedovoluje odpovídat a oddávat se daru rozhořčení nebo jednoduše radosti.*“⁸¹ Můžeme se tu v myšlenkách vrátit k úryvku od Habibové, která preciózky označuje jako ty, které se snažily uniknout podřízenosti v lásce. Stížnost madame de Staël totiž není směřována proti tomu, že je žena, ale proti tomu, jakým způsobem je utvářena její role a především proti tomu, čím je prostřednictvím konstruktů feminity svazována. Na tyto stížnosti a snahy vymaňovat se mohli muži reagovat různě. Buď tak, jak na ně reagoval Molière prostřednictvím svých her, anebo tak, jak vysvětluje Habibová: „*K porozumění rozvoje galantnosti to musíme vzít oklikou přes preciozitu. Galantnost není elegantní solipsistickou stavbou, jež by se sama udržovala v atmosféře. Vyvinula se jako vhodná odpověď, v níž vidím vlídný způsob přijetí preciozity i přípravy jejího místa,*

⁷⁹ Henrietta Herzová se narodila v 1764 a zemřela v roce 1847. V patnácti letech se provdala za proslulého berlínského lékaře Marka Herze, díky kterému získala velmi dobré vzdělání - naučila se více než deset jazyků a byla velkou odbornicí na výtvarné umění. Berlínský salon manželů Herzových byl tak jedním z nejoblíbenějších židovských salonů, který navštěvovali např.: bratři Humboldtové nebo Schlegelové. Srov. Arne NOVÁK, *Podobizny žen*, Praha 1918, s. 50-68.

⁸⁰ Verena von der HEYDEN-RYNSCHOVÁ, *Evropské salony*, s. 91

⁸¹ „*Quel malheur, quel véritable malheur d'être une femme, une ci-devant dame, et d'avoir une sorte de convenance compliquée de tout cela, qui ne permet pas de répondre et de se livrer à quelque talent d'amertume, ou seulement de plaisanterie.*“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *Du Directoire au Consulat : 1er décembre 1796-15 décembre 1800*, s. 303-304.

aniž by byla brána vážně. (...) Pokud se jedná o preciózku, již musí galantní muž získat lichocením, hlavní součástí autodefinice je požadavek duchaplnosti.“⁸²

Nyní se můžeme věnovat druhému okruhu, a to sice absenci morálky v salonech. Jeden z důvodů, proč se rozšířil tento stereotyp jsem snad již, alespoň okrajově, představila. Dalším důvodem je skutečnost, že historici, kteří napsali v 19. století první práce týkající se salonů. Ti byli k salonům jako k takovým předpojatí a salony považovali za způsob, kterým se ženy příliš emancipovaly. Často vydávali své práce za odborné historické studie, ačkoliv málokterý z autorů byl původem vystudovaný historik.⁸³ Jakýsi protipól celého rance stereotypů prvně zmíněných, vytvářeli, opět v 19. století, autoři, kteří v naprosté většině patřili mezi rodinné příslušníky saloniér. Ti nejčastěji psali biografie těchto dam. Díla byla ve velké míře oslavná, takže se nedivme, že saloniéry v nich vystupovaly jako vzorné matky, intelektuálky a téměř dokonalé ženy.

Avšak k tomu, abychom pochopili, že existenci salonů provázelo mnoho předsudků a ironických úšklebků, nepotřebujeme ani odbornou literaturu. Jsem přesvědčená, že velmi věrohodný obraz o tom, jakou měly salony pověst ve své době, nám poskytuje dobová krásná literatura a dobové divadelní hry. Za všechny jsem si dovolila citovat Molièrea, a to i přesto, že si plně uvědomuji, že doba, kdy byla hra napsána, neodpovídá době, ve které se konal salon Marie Anny či madame de Staël. Důvodem, proč jsem se k tomu rozhodla je fakt, že Molièr přesně a velmi zábavně formuluje výhrady, které provázely salony a to napříč staletími. K přesvědčení o nedostatečné morálce dopomohlo i období osvícenství, se kterým jsou často salony spojované a které mimo jiné otevřelo i otázky erotiky. Velká francouzská revoluce šla ještě dál, a tak pod jejím vlivem byl v roce 1792 povolen rozvod, byť na pouhých čtrnáct let.⁸⁴ Připočteme-li, že některé salony, především tedy vedené muži, dávaly velký prostor i průchodu sexuálních tužeb, pak se nám rozprostírá celkem jasné důvody, proč všechny saloniéry byly považované za prostopášné a zanedbávající své ženské povinnosti vůči manželovi a rodině. Povšimněme si, že o tom, co je počestnost a jak se projevuje, uvažoval již Molière a jeho postavy, které diskutují o zhlédnutí divadelní hře ve Škole žen. Celý tento úryvek je polemikou o tom, co je ctnost a co už je „za hranou“. Je to příznačné, neboť osvícenství je v tomto do jisté míry ambivalentní:

⁸² Claude HABIBOVÁ, *Francouzská galantnost*, s. 127.

⁸³ K historiografii týkající se salonů srov. Antoine LILTI, *Le monde*, s. 17-58.

⁸⁴ Gisela BOCKOVÁ, *Ženy*, s. 65.

na jedné straně je tu žena strážkyní morálky⁸⁵ a na druhé straně je sexualita a erotika, jak již bylo řečeno jedním z témat osvícenství.

Saloniéry samy sebe nejčastěji označovaly jako „maîtresse“. Slovo maîtresse pochází z latinského slova meretrix, v množném čísle meretrices, které v Antice označovalo milenku.⁸⁶ V češtině existuje ekvivalent metresa. Ale nahlédneme-li do páté edice výkladového slovníku „Dictionnaire de l'Académie française“ z roku 1798, najdeme mimo jiné vyložené slovo maîtresse takto: „*Paní příbytku. Je ženou a majitelkou místa, určité země a určitého zámku. Majitelka restaurace.*“⁸⁷ Zcela přesně je tu pojmenován fakt, že dáma je paní svého domu, do kterého zve hosty. Dále heslo pokračuje: „*Žena šikovná, inteligentní, rozhodná, která umí získat vliv nad ostatními.*“⁸⁸ Shrneme-li tedy poznatek o „maîtresse“, je to inteligentní žena, která je paní svého domu a neobává se zodpovědnosti, jež vyplývá z vlivu mající na ostatní. Druhý význam termínu „maîtresse“ je charakterizován takto: „*Maîtresse to znamená dívky a ženy, které jsou vyhledávány kvůli svatbě anebo jednoduše někým milovány.*“⁸⁹ Vidíme tedy, že i ve francouzštině znamená milenku. Není bez zajímavosti, že v tomto významu se dnes ve francouzštině používá nejčastěji. Termín sám tedy ambivalenci dobře ilustruje. O tom, zda je vhodné termín „maîtresse“ používat se vedla ve francouzské odborné literatuře diskuze, a to právě kvůli víceznačnosti výrazu. Nový termín „salonnière“ (česky saloniéra), ale sebou přináší jiné obtíže; jednak ve francouzštině nemá tento termín zakotvení, poněvadž nikdy neexistoval (a je tedy umělý) a jednak svádí k dojmu, že salony byly společenskou institucí, která byla jasně definovaná. To jsou dva důvody, díky kterým je v soudobé francouzské historiografii upřednostňován termín „maîtresse de maison“, a to i přes obtíže, které přináší. Další problém v terminologii může ve francouzštině znamenat termín „libertinage“ označující především sexuální nevázanost. Domnívám se však, že v češtině je termín „libertinství“ poněkud širší, nebudu se tedy věnovat jen otázkám vztahů a sexuality, ale i například náboženství.

Když Uranie, říká že „nesmíme v něm chtít vidět něco, co v něm není“, má na

⁸⁵ Ulrich IM HOF, *Evropa a osvícenství*, Praha 2002, s. 205 - 210.

⁸⁶ Slovník antické kultury, Praha 1974, s. 256.

⁸⁷ „*Maîtresse du logis. Elle est dame et maîtresse de ce lieu, de cette terre, de ce château. Maîtresse d'une hôtellerie.*“ Citováno dle internetové verze Dictionnaire de l'Académie française, srov.

<http://portail.atilf.fr/cgi-bin/dico1look.pl?strippedhw=ma%EEtresse&dicoid=ACAD1798&headword=&dicoid=ACAD1798>, stránka navštívena 25. 12. 2011.

⁸⁸ „*Une femme habile, intelligente, ferme, qui sait prendre de l'ascendant sur les autres.*“ TAMTÉŽ.

⁸⁹ „*Maîtresse, se dit des filles et des femmes qui sont recherchées en mariage, ou simplement aimées de quelqu'un.*“ TAMTÉŽ.

mysli konkrétní divadelní kus. My se můžeme pokusit položit otázku, zda historici neuvažovali spíše jako Klimena, a neviděli tak v salonech něco, co v nich nebylo. Proto, abychom pochopili, proč je pro historiky tak zajímavé téma morálky v salonech, si musíme uvědomit několik skutečností. Ambivalenci termínu jsem již naznačila, dále si uvědomme, že v salonech se potkávali příslušníci obého pohlaví, což vždy vytváří příležitost k různým dobrodružstvím. Dále nesmíme zapomínat, že část saloniér tvořily vdané ženy, které měly krásné mladé dcery, jež velmi často nebyly provdané. A tak je myslím, celkem snadné si představit, že salon byl místo, kde se mohly setkat s případnými ženichy. Matky si tuto skutečnost uvědomovaly, a tudíž jí velmi rády využívaly. A tak salon často sloužil jako vstupenka do společnosti; místo, skrze které byli mladí lidé, někdy ještě děti, představeni veřejnosti. Nebylo výjimkou, že salon sloužil jako vhodný sňatkový trh. Totéž ostatně potkalo i madame de Staël, která byla do salonu své matky uvedena již v sedmi letech a i v salonu se seznámila se svým manželem. A je samozřejmé, že salony nesloužily jen k těmto „počestným stykům“. O milostných dobrodružstvích se vypráví mnoho různých anekdot, z nichž jsou ovšem některé spíše na úrovni bulvárních informací. Navíc v této době pod vlivem osvícenství vzniká poměrně velké množství erotické literatury.⁹⁰ Představu o pařížských salonech, které byly výlučným místem neřesti, ale trochu nabourává madame de Staël, když v knize *De l'Allemagne*, v kapitole o ženách píše: „*Láska je náboženství v Německu, ale náboženství poetické, půvabné, které snáší příliš dobrovolně vše, co soucit může omluvit.*“⁹¹ Je poněkud zarážející, že žena, které je seznámena s údajnou prostopášností v pařížských salonech velmi důvěrně, vždyť by ji měla znát od raného dětství, se pozastavuje nad volností mravů a dokonce vyzdvihuje lásku jako národní náboženství, ovšem ne Francie ale Německa.

Než se pustíme do zkoumání údajného libertinství Marie Anny a madame de Staël, je důležité uvědomit si to, co obě dámy, ač se to na první pohled nezdá, spojovalo. Obě prožily dvě manželství. A u obou dvou jsou si první manželství velmi podobná, alespoň z jejich pohledu směrem k jejich mužům. Anna Germaine Louise Necker se poprvé provdala ve dvaceti letech. Marie Anna se poprvé vdala dokonce už v osmnácti letech. Obě jejich manželství byla spíše manželstvími „z rozumu“. U Marie Anny je takové tvrzení poněkud komplikovanější tvrdit, neboť o jejím vztahu k jejímu

⁹⁰ Antoine LILTI, *Le monde*, s. 245.

⁹¹ „*L'amour est une religion en Allemagne, mais une religion poétique, qui tolère trop volontiers tout ce que la sensibilité peut excuser.*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De L'Allemagne*, s. 29.

prvnímu choti není příliš známo, ale zcela s určitostí můžeme tvrdit, že svého druhého manžela milovala naprosto oddaně a zcela nesrovnatelně s manželem prvním. Madame de Staël byla za Erica Magnuse de Staël-Holsteina provdána z čistě pragmatických důvodů, kterých bylo několik. Jeden z nich byl, že v době, kdy žádal o její ruku, bylo již známo, že bude jmenován velvyslancem ve Švédsku, což s sebou přinášelo i zajímavý finanční obnos. A jistě nepodstatným faktem bylo rovněž to, že si tento sňatek přála samotná královna Marie-Antoinetta.⁹² Podruhé se provdala až šest let před svou smrtí, tedy v roce 1811 za husara, který byl o dvacet dva let mladší. Marie Anna se oproti tomu vdala podruhé poměrně ještě mladá, ve dvaceti devíti letech. Zdá se tedy, že „příběhy manželství“ obou dam, jsou téměř identické – první manželství jako pragmatické rozhodnutí, druhé naopak prodchnuté láskou. Se salony se manželství protнула u zmíněných žen jiným způsobem. Marie Anna vedla salon v období svého vdovství, zatímco madame de Staël v období, kdy byla provdána, ale ve svazku, který byl bez lásky.

O tom, jaký měla vztah madame de Staël k svému manželovi svědčí i dopis z pozdního léta z roku 1789: „...*Cítím se sevřená a nemohu utiřit ducha* (jako je tvůj pozn. aut.).(...) *Ale démon žárlivosti a čisté lásky tebou zmítal donekonečna. Kolikrát jsi mi vyčítal mé chování a měl jsi očividný důvod.*“⁹³ V tomto vyčítavém duchu pokračuje nejen tento ale i další dopisy. Madame de Staël zde dokonce uznává důvody svého muže, ale zároveň si uvědomuje, že by pro jejich odstranění musela, a to i kdyby skutečně chtěla, popřít sebe samu. Baron Magnus de Staël-Holstein o milostných avantýrách své ženy věděl, neboť dále můžeme číst: „(...) *nepodezřívej již nikoho více z toho, že je můj milenec.*“⁹⁴ A i to zhoršovalo jejich vzájemný vztah. Navíc oba manželé spolu netrávili příliš času, což je ostatně dalším styčným bodem s druhým manželstvím Marie Anny, ale jak uvidíme později, důsledky byly rozdílné. Z výše řečených skutečností tedy můžeme odvodit, že madame de Staël měla určité předpoklady pro to, aby se nechala zlákat milostným dobrodružstvím a láskyplnými mimomanželskými vztahy. Milenců měla mnoho, ale nejdelší vztah měla s Benjaminem Constantem. Na otázku, jak souvisí milenecké vztahy madame de Staël s prostopášností v salonu není těžké odpovědět, protože s Benjaminem Constantem se

⁹² Rosalyn PFLAUM, *Madame*, s. 107-108.

⁹³ „(...) *je me sens arrêtée par l'impossibilité de calmer un esprit comme le tien (...) Mais le démon de la jalousie, de l'amour-propore et de l'amour t'agite sans cesse. Quelquefois tu blâmes avec raison l'apparente légèreté de ma conduite.*“ Émile HENRIOT, *Courrier littéraire. XIXe siècle*, Paris 1948, s. 16.

⁹⁴ „(...) *tu ne soupçonneras plus personne d'être mon amant.*“ TAMTÉŽ, s. 17.

seznámila právě ve svém salonu a stejně tak okruh lidí, s kterými se stýkala mimo salon, byl velmi úzký. Dovolím si citovat dva jiné dopisy, které psala rovněž mužům, s nimiž se potkala buď v salonu, který sama vedla nebo v salonu, který vlastnila. Jeden napsala madame de Staël svému milenci Maurici O'Donnelovi a projevuje se v něm jako zamilovaná žena: „*Nesním nikdy ve Vídni, aniž bych na vás nemyslela. Pište mi tedy trochu častěji, viděla jsem vás pouze pět dní, věřte, že se budu zajímat celý svůj život o váš osud.*“⁹⁵ Myslím, že dopis není třeba nějak více rozebírat, snad jen je dobré podotknout, že i dopisy dalším milencům se nesou v podobném duchu. Z toho tedy můžeme vyvozovat, že ji, dle mého názoru, k Maurici O' Donnelovi, ač se to z tónu dopisu nezdá, nepojil nijak výjimečný vztah. Ostatně z druhé strany můžeme doložit dopis od Prospera de Barante, který píše madame de Staël v roce 1806. V dopise jí vyčítá mnoho věcí, zároveň je ale z něj cítit dohasínající láska k madame Staël, ale i jistá rezignace vzhledem k její neuchopitelnosti. Dovolím si část citovat: „*Smíchala jste představitost s pocitem, to ho činí aktivnějším, lačnějším, ale tato směs je méně pevná a méně skutečná.*“⁹⁶ Myslím, že z tohoto úryvku by se dal také dobře osvětlit místy bouřlivý osobní život madame de Staël. Vzhledem k manželství, které bylo prosto porozumění a lásky, snila o ideálním vztahu. Nabízí se pak tedy otázka, zda madame de Staël můžeme považovat jen za jednu z žen, symbolizujících francouzskou salonní prostopášnost a volné mravy, nebo naopak o ní můžeme uvažovat, jako o nešťastné ženě, která po celý život hledá lásku a pochopení.

Oproti tomu můžeme u Marie Anny vyloučit, že by se věnovala ve svém salonu vyhledávání dalších vztahů. V zásadě můžeme určit tři důvody. Prvním a nejdůležitějším důvodem je, že mezi ní a jejím zesnulým manželem bylo velmi pevné a láskyplné pouto. Domnívám se, že není nutné, a to nejen k tématu mé práce, ale i vzhledem k notorické znalosti, citovat dopisy, které Karel I. Filip své ženě posílal z bojišť a které odráží jejich vztah.⁹⁷ Hluboký vztah Marie Anny k manželovi dokládá i skutečnost, že si udržovala celé dlouhé období dvaceti sedmi let mezi jeho smrtí a smrtí svojí různými způsoby vzpomínky na chotě. Dalším důvodem je, že Marie Anna byla v tomto směru méně „dobrodružný typ“ než madame de Staël. Naopak to bylo ona, kdo spíše upřednostňoval teplo a klid rodinného krbu. O tom ostatně svědčí i to, že odmítla

⁹⁵ „*Je ne songe jamais à Vienne sans penser à vous. (...)Ecrivez-moi donc un peu plus souvent, et, bien, que je ne vous aie vu que cinq jours, croyez qu je m' intéresserai toute ma vie à votre sort.*“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *De Corinne*, s. 212.

⁹⁶ „*Vous avez mêlé l'imagination au sentiment, cela le rend plus actif, plus dévorant, mais il a pris dans ce mélange quelque chose de moins fixe et de moins réel.*“ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix*, s. 326.

⁹⁷ Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Briefe*.

jezdit se svým manželem do Paříže a raději se zdržovala ve svém paláci ve Vídni. O tom nám podává svědectví dopis vnučky Gabriely z roku 1841, ve kterém princezna zdůrazňuje poklidné plynutí života na Orlíku: „*Už je to týden, co jsme v Praze, moje dobrá babičko, a pořád jsem si ještě nezvykla ani na to, že jsem vás opustila, ani na město. Nemohu vám vypovědět, jak se mi stýská po Orlíku a po našem klidném domáckém životě.*“⁹⁸ Velmi podobně mluví i Bedřich ze Schwarzenbergu v dopise ze 22. Července 1843, který je adresován Betty Paoli: „*(...)nacházím se zde v blízkosti kněžny, cítím z ní klid, mír a štěstí.*“⁹⁹ Z těchto dvou citací také můžeme usuzovat, že Orlík byl místem, kam si jezdili členové její rodiny odpočinout a kněžna Nani¹⁰⁰ jim poskytovala klidné prostředí. Je možné se také domnívat, že sama kněžna byla vyrovnanou ženou bez potřeby nějakých vnějších vzruchů. Jedním z mužů, který měl k Marii Anně nejbližší, byl Anton Prokesch von Osten. Jeho vztah k ní, byl ale spíše synovského charakteru: „*Ovšem byl Prokesch skoro denním hostem u kněžny, ke které se cítil přitahován jako k matce, jeho vztah ke knížecímu domu byl skoro rodinný.*“¹⁰¹ A nakonec je tu právě zmiňovaná otázka víry. Marie Anna svoji víru intenzivněji prožívala a trvala na morálních principech daných katolickou církví.

Druhým tématem, kterým se budu v této kapitole zabývat, je téma náboženství. Má to dva důvody, jednak jak je dříve naznačeno morálka může souviset s náboženským přesvědčením a druhým důvodem je, že další velmi rozšířený stereotyp, tentokrát týkající se celého osvícenství je, že osvícenství bylo z podstaty ateistické. Tato představa je opravdu pouhým stereotypem, neboť osvícenští filozofové se často spíše přikláněli k deismu. Další důkaz o tom, že osvícenství nebylo zaměřeno na popření Boha, je i fakt, že pod vlivem osvícenství vzniklo několik nových směrů v rámci stávajících církví.¹⁰² Podívejme se tedy na to, jak přistupovaly k víře Marie Anna a madame de Staël.

Důležitým pramenem pro pochopení víry Marie Anny, jsou pedagogicko-náboženské sentence pro vnučku Gabrielu. Tento pramen považují za zásadní nejen kvůli tomu, že v něm uděluje kněžna výchovné rady své vnučce, ale také především

⁹⁸ Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela*, s. 339.

⁹⁹ „*Ich mich hier in der Nähe der Fürstin, von einer Ruhe, einem Frieden, also einer Glück durch fühle.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlík inv. č. 881, sign. III-10/ 4, kart. 142.

¹⁰⁰ Jako Nani označoval Marii Annu nejprve její manžel Karel I. Filip a od něj tuto zdrobnělinu převzali i další členové rodiny.

¹⁰¹ „*Allerdings war Prokesch fast täglicher Gast bei der Fürstin, zu der er sich wie zu einer Mutter hingezogen fühlte, sein verhältnis zum Fürstenhaus war beinahe en familiäres.*“ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 80.

¹⁰² Ulrich IM HOF, *Evropa a osvícenství*, Praha 2001, s. 149-158.

proto, že pochází z roku 1842. Takže byl napsán šest roků před smrtí Marie Anny, a je tedy možné tyto sentence považovat za jakési shrnutí toho, co Marie Anna v životě poznala jako zásadní a důležité. Shrnutí toho, co dělá život životem naplněným. Tyto sentence se tak stávají na jedné straně velmi intimním předáním životních zkušeností na druhé straně, ale nijak nevybočují z řady různorodých ponaučení 19. století. Smutným faktem zůstává, že Gabriela babiččiny láskyplné rady nemohla využít, neboť zemřela za rok poté, co byly tyto rady sepsány. Většinou zde nacházíme rady týkající se lásky k Bohu a také k tomu, jak prožít svůj život. V jednom z úryvku vidíme, že Marie Anna nabádá Gabrielu k tomu, aby řečeno slovy Václava Hraběte, nečekala „*až se život převalí kolem jako baráčnický průvod*“¹⁰³, cituji: „*Žij život trojnásobně skrze Myslení, Milování a Dobrodiní*“.¹⁰⁴ Všimněme si na, co dává Marie Anna důraz. Jsou to tři věci - myslet, milovat a činit dobrodiní. Skoro by se dalo vzpomenout na jiného klasika, a sice Augustina Aurelia a na jeho slavný výrok: „Miluj a dělej, co chceš.“, neboť sloveso milovat není obsaženo u Marie Anny jen ve slově „láska“, ale zajisté i ve slově posledním „dobrodiní“. Můžeme zde vycítit obrovskou vřelost, ale i velikou pokoru. Slovo „myslení“ je rovněž důležité, neboť patří zcela k osvícenskému duchu a je zajímavě nadřazeno oběma slovům týkajících se lásky. Z kontextu pak vyplývá, že přemýšlení se netýká jen lidí, věcí, ale i náboženských otázek. Marie Anna dává naději, že když bude její vnučka žít podle těchto zásad, bude žít dokonce třikrát, tak moc jsou pro Marii Annu tyto činnosti prioritní. Důležitost lásky, tak jak byla naznačena, potvrzuje i dále, neboť ji považuje za nejlepší službu Bohu: „*Láska, která tvému srdci vládne, tvoji vůli posvěcuje, tvůj život očišťuje. To je nejlepší bohoslužba.*“¹⁰⁵ Všimněme si, že se zde opět vyskytuje trojice, tedy trojí moc, kterou má láska: poroučet srdci, posvěcovat vůli a očišťovat život. Tato rada je dovedena ještě o něco dále, neboť můžeme zaznamenat důraz, který je dán na sebekázeň. Lásku kněžna zmiňuje v sentencích velmi často, rovněž dává důraz na vlídnost a přijímání ostatních lidí. Nutno, ale podotknout, že v sentencích nejsou jen rady týkající se náboženství, byť ty zcela převažují, ale i rady, které se týkají více praktického života, respektive toho, jak prožít život, co nejpříjemněji. Například: „*Špatná nálada otravuje srdce a hubí, co je*

¹⁰³ Václav HRABĚ, *Blues*, Praha 2002, s. 32.

¹⁰⁴ „*Lebe dem Leben dreifach durch Denken, Lieben und Wohltun.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, sign. III-2, inv. č. 874, kart. 142.

¹⁰⁵ „*Liebe die dein Herz ordert, deinen Willen heilig(e)t, dein Leben reinig(e)t. Ist der beste Gottes Dienst.*“ TAMTÉŽ.

v tobě nejlepší.“¹⁰⁶ I tady můžeme vidět stále se opakující motiv „dobrého srdce“.

K církvi má vztah Marie Anna zcela pozitivní. Mluví o ní, respektive o jejích představitelích zcela nadšeně, jako například v dopisu z Vídně z 30. května 1822: „*Fritz a já jsme byli včera v Dornbachu a představ si jaká událost! Biskup Hohenlohe přišel po večeři. To byly výkřiky radosti!*“¹⁰⁷

I madame de Staël se velmi často vyjadřuje ke křesťanství, víře a církvi. Její vyjádření jsou ale poněkud odlišná od vyjádření Marie Anny. Samozřejmě je to dáno její národností, tím z jak odlišného prostředí obě dámy vyšly. U Marie Anny je víra přirozenější, vírou spíše žije, než ji promýšlí. Madame de Staël má k víře více intelektuální vztah, řadu otázek do hloubky promýšlí a neváhá být kritická. Ale zdůrazňuje i významné klady křesťanství, jako například v dopise z 27. ledna 1807 Françoisovi Gautier-de Tournes: „*Konečně vám mohu říct, že mám jednu křesťanskou vlastnost – je to pokora. Získala jsem ji skrze mnoho hloupostí, ale nemám o sobě sebenemenší smýšlení.*“¹⁰⁸ Při čtení této myšlenky můžeme vidět společné znaky s výše zmíněnými sentencemi Marie Anny. Zajímavé je, že i tato věta o pokoře byla napsána na sklonku života madame de Staël, přesně deset let před její smrtí. Konečně sama uznává, že se k této hodnotě křesťanství musela dopracovat skrze „mnoho hloupostí“. A nepřilíš příjemné životní zkušenosti související s desetiletým vyhnanstvím hrály také jistě svou roli. Ostatně k přemýšlení nad svou vírou byla vedena již od dětství otcem. Jako jeden z dokladů může být, že ve stejném dopise dále píše: „*Řekla jsem mu, aby četl Všeobecné dějiny od Bossueta a aby každou neděli četl Evangelium či rozpravy od mého otce. Ale přiznávám se vám, že bych chtěla, aby nečetl katolická díla. Držím se svého vyznání, vyznání svého otce a své matky a můj syn se od něj nesmí oddálit. Necht je zbožný a mravný jako tyto ctihodné osoby a moje přání bude báječně vyplněno.*“¹⁰⁹ V citovaném úryvku si všimněme, že zdůrazňuje několik věcí najednou. První důležitý moment je, že její syn August musel číst úryvky z díla svého dědečka a referovat o nich. Jeho matka to dokonce považovala za natolik důležitý úkol, že když August odjížděl na

¹⁰⁶ „*Üble Laune vergiftet das Herz und verdirbst dir dein Bestes.*“ TAMTÉŽ.

¹⁰⁷ „*Fritz et moi nous fûmes hier à Dornbach et juge quel événement! L'Évêque Hohenlohe arriva l'après-diné. c' étoit. des exclamations de joie!*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 179.

¹⁰⁸ „*Enfin je puis vous dire que j'ai une qualité chrétienne – c'est l'humilité. Je l'ai achetée par beaucoup de sottises, mais je n'ai pas la moindre idée de moi.*“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *De Corinne*, s. 203.

¹⁰⁹ „*Je lui ai dit de lire l'Histoire universelle de Bossuet et je lui fais tous les dimanche ou l'Évangile ou les discours de mon père*¹⁰⁹; *mais je vous avouerai que je voudrais qu'on ne lui fit pas lire d'ouvrages catholiques. Je tiens à notre religion, à celle de mon père et de ma mère et mon fils ne doit pas d'en écarter. Qu'il soit pieux et vertueux comme ces respectables personnes, et mon voeu est rempli merveilleusement!*“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *De Corinne*, s. 204.

návštěvu k příbuzným, neotálela je požádat, aby na jeho pravidelné čtení těchto textů dohlédli. Významné je i, že madame de Staël vyzdvihuje křesťanskou víru (s důrazem na protestantství) jako její vlastní víru, víru jejího otce a matky, a také to, že v jejím vyznávání bude pokračovat i jejich syn. Samozřejmě se to může zdát jako pouhý důraz na rodinnou tradici, ale já bych se spíše přikláněla k tomu, že je zde dán důraz na samotnou víru, která je skrze tradici, tedy skrze linie rodu, které předcházely, potvrzena. Ostatně není to nic nového, s tím se setkáváme už ve Starém Zákoně, když se Hospodin v podobě hořícího keře zjevuje Mojžíšovi a říká: „ *Já jsem Bůh tvého otce, Bůh Abrahámův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův.*“¹¹⁰ Ale je samozřejmé, že madame de Staël budovala u svých dětí i úctu k rodině a předkům, což mimo jiné souvisí s náboženstvím, stejně jako to dělala i Marie Anna, když neopomínala v dopisech dětem zmiňovat svého manžela a jejich otce.

U madame de Staël je zajímavé sledovat její vztah k otci. Je důležité se o něm zmínit, protože byl nejen jejím velkým inspiračním zdrojem pro její práci, vedení salonu, ale i pro starost o rodinu. Jak je možné vidět, byl i osobou, která formovala její morální profil a víru. Otec madame de Staël Jacques Necker, proslavený především jako bankéř krále Ludvíka XVI., se narodil v Ženevě, jeho rodiče se ale později usadili ve Francii. Celá jeho rodina byli vyznáním protestanté.¹¹¹ Ostatně i matka madame de Staël madame Necker byla protestantkou; dokonce se jednalo o dceru pastora. V korespondenci se dočteme mnoho zmínek o otci, rozhodně více než o matce. Někteří autoři soudí,¹¹² že madame Necker, na rozdíl od svého manžela byla spíše chladnější povahy, což madame de Staël, zdá se, trápilo. Jedním z důvodů tohoto tvrzení, bude nejspíš to, že v době dospívání byla madame de Staël velmi nemocná a musela pobývat v Coppetu, kde nebyla zcela spokojená. Otec ji na rozdíl od matky podporoval a vytvářel jí láskyplné zázemí. Jiní naopak tvrdí, že se madame Necker vyznačovala všemi zásadními křesťanskými ctnostmi, jakou byla například láska, ale že jakožto zbožná žena, byla v nejvíce svobodomyslném městě ztracená.¹¹³ V každém případě z korespondence vyplývá, že vztah madame de Staël k otci byl silnější než k matce. To je velmi zajímavé, neboť dopisy otci a zmínky o otci narušují zažitou představu o tom, že otec v té době musel být nutně autoritou, které je třeba se obávat. Veškeré zmínky o otci v korespondenci madame de Staël naopak přetékaají něhou a radostí ze setkání s ním:

¹¹⁰ Bible-ekumenický překlad, Ex, 3, 6, Praha 1984.

¹¹¹ Albert SOREL, *Madame*, s. 7.

¹¹² Rosalynn PFLAUM, *Madame*, s. 58.

¹¹³ Albert SOREL, *Madame*, s. 8-9.

„Rozhovor, který jsem měla se svým otcem ráno, mi udělal hodně radosti.“¹¹⁴ V dopise otci, který byl napsán v září 1803, pak přímo píše: „Bůh ví, že tě miluji, že tě zbožňuji a že není v mém srdci ani kousek lítosti, že jsi nebyl ve Francii.“¹¹⁵ Když umírala, byl jí otec také poslední útěchou, a to přesto, že už nežil: „Můj otec mě čeká na druhém břehu, chápu, že přechod nebudu příliš krutý, neboť dobrota boží nám ho zjemňuje“¹¹⁶

V této kapitole jsem se zaměřila na stereotyp týkající se uvolněné morálky, na představu o neplnění si svých ženských rolí a překračování dobových morálních pravidel. Myslím si, že na otázku, zda je uvolněná morálka stereotypem či tomu tak není, není možné dát jednoznačnou odpověď. Není totiž možné tvrdit, že jistá dávka sexuální nevázanosti v salonech neexistovala, neboť tvrzení, že salony mohly sloužit jako podhoubí pro činnosti a myšlení překračující rámec dobové morálky, je podloženo do jisté míry skutečností. Zároveň ale, jak vidíme na příkladu Marie Anny, existují i případy, které naopak tvrzení o uvolněné morálce v salonech zcela vylučují. Soudím tedy, že je nezbytně nutné, aby byl každý salon a každá saloniéra posuzována samostatně, protože existovaly jak různé ženy, tak různé salony a dokonce i různí návštěvníci těchto salonů. Dále mnoho autorů píšících o salonech spíše hledalo v tom, jak se projevovala nebo spíše neprojevovala morálka v salonech, senzaci. I takové výrazy jako morálka nebo prostopášnost, ale měly vždy mnoho různých, byť mnohdy nevyčíslených definic, a proto jednoznačná odpověď opravdu neexistuje.

¹¹⁴ „Une conversation que j'ai eue ce matin avec mon père m'a fait beaucoup de plaisir.“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *Lettres*, s. 122.

¹¹⁵ „Dieu sait que je t'aime, que je t'adore, et qu'il n'y a pas dans mon cœur même un regret sur ce que tu n'as pas été en France“. Émile HENRIOT (ed.), *Courrier*, s. 18.

¹¹⁶ „Mon père m'attend sur l'autre bord; je crois savoir que le passage ne sera pas trop dur car la bonté de Dieu nous l'adoucit.“ François - Marie GOUGY, *Les Grands salons*, s. 128.

5. Intelektuálky!?

Kačenka: Pokládám věru za vrchol směšnosti, má-li se někdo za vzdělaného a neví-li přitom o všem, co se tvoří, třeba o nejnepatrnějším ze všech těch čtyřverší, která se denně píše. Já bych se z té duše styděla, kdyby se na mě někdo zeptal, viděla-li jsem něco nového, co jsem neviděla.¹¹⁷

Touha po vědění byla u většiny dam, které vedly svůj salon, jak nám napovídá úryvek, poměrně vysoká. U většiny dam se rovněž předpokládá, že byly výsostně intelektuálky, které byly schopné konverzovat na jakékoliv téma kdykoliv. Samozřejmě existovaly dámy, které byly obdařené vysokým intelektem jako například slečna Lespinasse, která překládala z několika jazyků nebo markýza du Châtelet,¹¹⁸ která se věnovala bádání v oboru fyziky a především astronomie. Stejně tak ale existovaly salony, jež vedly ženy, které neoplývaly vysokým znalostmi, natož nějakou jinou než průměrnou inteligencí. Jako příklad můžeme uvést madame de Geoffrin, o které se traduje, že její inteligence byla dokonce podprůměrná a její znalosti ještě nižší, přesto její salon navštěvovaly takové osobnosti, jako byl například Montesquieu, který v jejím salonu poprvé předčítal své Perské listy. A právě Montesquieu byl jedním z těch, kteří věřili, že duchaplnost je jen otázkou cviku: „*Jak se chovat, když se ducha nedostává? Aristokraté se vyznačují obdivuhodným klidem na toto téma, neboť ducha lze vždy získat. Podle rytíře Méré k tomu stačí správný výběr navštěvované společnosti.*“¹¹⁹

Představa, že všechny saloniéry byly intelektuálně na výši, může mít svůj reálný základ. Literární salon byl už od svého počátku vnímán jako protiklad k univerzitě: „*V době, kdy na univerzitách převládla scholastika, byly salony alternativou a jistým kontrapunktem šlechtické kultury a univerzitního vědění, místem svobodné diskuze a emancipace intelektuálů.*“¹²⁰ A vrátíme-li se na začátek této práce, pak si můžeme uvědomit, že salonům se původně říkalo „société d' esprit“; tedy i samotný název nám napovídá, jakým směrem bychom měli uvažovat. Jak to ale bylo s duchaplností Marie Anny a madame de Staël?

V případě madame de Staël se zdá být situace jasnou. Madame de Staël přece napsala několik knih, z nichž se některé věnují významným vědeckým problémům

¹¹⁷ Vladimír BRETT - Svatopluk KADLEC (edd.), Molière, s.72.

¹¹⁸ Markýza Gabrielle Émilie Le Tonnelier de Breteuil du Châtelet (1706-1749) se proslavila především svým překladem Newtona a také svým otevřeným mileneckým poměrem s Voltairem. Tento vztah byl pro Voltaire důležitý i proto, že mu madame du Châtelet zpřístupnila vzdělání v přírodních oborech.

¹¹⁹ Claude, HABIBOVÁ, *Francouzská galantnost*, s. 215.

¹²⁰ Helena, LORENZOVÁ – Taťána, PETRASOVÁ (edd.), *Salony*, Praha 1999, s. 7.

dotýkajících se společenských problémů ale především literatury. Jako příklad můžeme uvést její významnou knihu „*De la littérature dans ses rapports avec les institutions sociales*“.¹²¹ Přesto bych si dovolila tvrdit, že to samo není nijak vypovídající, poněvadž intelekt se nedá poměřovat počtem napsaných knih.

O intelektu a duchaplnosti Marie Anny se vyskytuje poznámka snad v každém úryvku, který o ní byl napsán: „*Taktéž tištěné zprávy o choti maršálově jsou velice kusé; všechny však mluví nadšeně o podivuhodném půvabu a duchu kněžnině.*“¹²² Mám ale dojem, že důvody, proč je Marie Anna považována za intelektuálku a ženu bystrého ducha, nebyly zcela objasněny. Nejdříve se podívejme, zda-li se případný intelekt kněžny projevuje v její korespondenci. Podle stylu, jakým píše, můžeme jen těžko usuzovat o intelektu, neboť se její sloh nijak zvlášť neliší od šlechtičen její doby. Těžiště korespondence spočívá ve sdělování novinek, v rozboru různých rodinných problémů a událostí.

Ačkoliv Marie Anna z pramenů, které se nám dochovaly, rozhodně nevzbuzuje dojem dámy, která by měla nezdravě až nízké sebevědomí, čas od času o sobě pochybuje a pronáší tak o sobě nepřilíš dobré úsudky. Jedním z nich je, kdy se vyjadřuje o svých vědomostech v dopise Karlovi: „*Trochu jsem opravila tvůj dopis. Mám potíže ze svých Znalostí. Zdá se mi, že všechn můj Duch není nic.*“¹²³ Povšimněme si, že Marie Anna používá ve slovech „Znalost“ a „Duch“ velká písmena. Je to velmi zajímavé a nepochybuji o tom, že to má svůj význam. Neexistuje totiž moc slov, kde by používala velké písmeno. Naopak – Marie Anna velká písmena téměř nepoužívá, a to ani na začátku věty. Jedno z dalších několika mála slov, kde Marie Anna používá velké písmeno, je spojení „moje Děti“. Vyjadřuje tím obrovský cit a míru důležitosti, jakou pro ni její děti měly. Stejně tak můžeme vnímat i slova „duch“ a „znalost“ jako pojmy pro Marii Annu nesmírně důležité. Zároveň je možné uvažovat o tom, že vyznění věty, byť to není vzhledem ke kontextu možné zcela přesně říct, má hlubší význam, než mu máme tendenci přikládat. Slovo „science“ je totiž možné přeložit nejen jako vědu nebo znalosti, ale také jako poznání. Asi těžko se tedy dozvíme, zda Marie Anna měla na mysli nějaké hlubší, například duchovní poznání, nebo jen svoje vědomosti. S určitostí, ale můžeme prohlásit, že Marie Anna o svých omezených vědomostech či o svém

¹²¹ Ačkoliv tato kniha madame de Staël nebyla nejproslulejší (s největším ohlasem se setkala její kniha „O Německu“, přesto byla významná. Minimálně v tom, že aplikovala Montesquieuovu teorii o vlivu podnebí na literaturu. Tato teorie, což je málo známé, je páteří teorií Hyppolyte Taine o literatuře.

¹²² AHMP, Výroční zprávy, inv.č. 9, sign. 405.

¹²³ „*J'ai un peu corrigé ta lettre. Je suis un peu en peine de ma Science. Je me semble que tout fond mon Esprit n'est plus rien.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlík, inv. č. 1008, sign. II-27-b, kart. 179.

nedokonalém poznání uvažovala; a schopnost hlubšího přemýšlení nad sebou samým a schopnost kritického pohledu na sebe sama je také jedním ze znaků vyšší inteligence. To, jak o sobě uvažovala a to, že občas neměla valné mínění o svých schopnostech učit se anebo také to, že prahla po hlubším poznání, můžeme vyvodit i z toho, jak se vyjadřuje o schopnostech svých synů. Tedy samozřejmě za předpokladu, že přijmeme za svou teorii, že děti velmi často odrážejí přání svých rodičů. V jednom z dopisů synu Bedřichovi totiž neváhá sdělit, že Edmund se učí špatně a to, co se ostatní naučí za málo času, jemu trvá strašně dlouho.¹²⁴

Marie Anna, měla jinou povahu než madame de Staël. Madame de Staël vyrostla v salonu, ve společnosti a milovala ji. Marie Anna měla společnost také ráda, ale nebyl to jediný prostor, který jí byl blízký. Stejně tak měla ráda svůj Orlík, a to především proto, jak se často objevuje v jejích dopisech, že tam získala prostor k tomu, aby uklidňovala svoji duši a promýšlela mnoho věcí. Pochybnosti o sobě samé najdeme i v dalších dopisech, tentokrát jsou to ale pochybnosti takového charakteru, že při srovnání s lidmi, s kterými hovořila, se neobávala použít slovo „stupidité“, cituji: „*Naopak se moje hloupost stala více autentická než kdy jindy. Když jsem navštívila císaře Alexandra I. blekotala jsem několik slov. Byla jsem konsternovaná.*“¹²⁵ Z úryvku dopisu můžeme uvažovat o tom, že Marie Anna byla k sobě někdy až příliš přísná a že situaci, kterou prezentuje jako svoji hloupost, bychom spíše mohli považovat za zcela normální, možná do jisté míry trapnou situaci, ale určitě ne za nevysvětlitelnou nebo nepochopitelnou.

Za jedno ze synonym intelektu je považováno i slovo chytrost, o které hovoří Emilie von Binzer ve svém díle *Drei sommer in Löbichau*: „*Kněžna Nanni byla moudrá na vysoké úrovni, plná originality, velmi oddaná živoucí diskuzi, dokonce až trochu vyhledávající spory.*“¹²⁶ Všimněme si, že autorka mimo jiné píše, že kněžna byla plná originality. Může se snad zdát, že je to výraz, který se nehodí do myšlení a kultury 19. století. Ale dovolila bych si připomenout, že pojem původnosti či originality je dosti důležitým pojmem již ve starověké teologii, kdy Bůh byl ten, který byl schopný originality, tvoření, tedy dokonale inteligentní. Oproti tomu byl ďábel pouhou „opicí boží“, tudíž nebyl schopný nic sám vymyslet, pouze napodobit. Ostatně originalita

¹²⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 928, sign. II-49, kart. 149.

¹²⁵ „*tout au contraire ma stupidité en devient plus authentique que jamais. Quand- je fais de la visite de l'Emp (erateur) Ale (xandr) I je balbatai quelques mots. j' étois consternée.*“ TAMTÉŽ, inv. č. 1008, sign. II-27-b, kart. 179.

¹²⁶ „*Die Fürstin Nanni war im hohen Grade verständig, voll Originalitäten, einer lebhaften Diskussion sehr zuget(h)an, sogar etwas streitsüchtig...*“ Emilie von BINZER, *Drei Sommer*, Stuttgart 1877, s. 98.

myšlení je zajisté to, co mohlo být přitažlivé pro lidi vyskytující se v okruhu kněžny a že právě skrze zprávy o její originalitě, můžeme spatřovat její intelekt.

V osvícenství bylo jedním z velkých témat téma ženy jako matky. Pochopitelně za tím stojí obliba Rousseau a jeho slavného díla *Emil čili o vychování*.¹²⁷ V této knize je role ženy jako matky zdůrazněna několikrát - například: „*K tobě se obracím, něžná matko, (...) první výchova jest nejdůležitější, a tato první výchova patří bezesporu ženám: kdyby byl chtěl Tvůrce přírody, aby náležela mužům, byl by jim dal mléko, aby kojili.*“¹²⁸ Rousseaua je třeba zmínit i vzhledem k tomu, že obě dámy k jeho dílu měly vřelý vztah, který můžeme u obou dosvědčit. Marie Anna podle slavného filosofa pojmenovala jednu ze staveb, které se nacházely v zahradách v blízkosti orlického zámku. Rousseauova chýše, jak byla nazvána, měla především sloužit k modlitbám a meditacím.¹²⁹ Madame de Staël se s Rousseauem dokonce setkala, a to v salonu své matky madame de Necker, kde na ní udělal patrně dojem. Dokonce takový, že když jí bylo dvanáct let a Rousseau zemřel, vyprovokovalo ji to k napsání první práce, která měla širší ohlas a sice „*Lettres sur les ouvrages et le caractère de J.-J. Rousseau*“.¹³⁰ Ostatně sama se zmiňuje o tom, že když Rousseau dopisoval „*Emila*“, tak očekávání bylo víc než dvojnásobné v případech děl jiných autorů. Rousseauovy myšlenky dámy znaly a obě Rousseauovy knihy četly. I z toho můžeme usuzovat inteligenci Marie Anny a madame de Staël, a to i když vezmeme v potaz, že číst Rousseaua v této době bylo především otázkou módy, nelze pominout, že jistá dávka inteligence je při čtení podobného typu literatury nezbytná. Nebudu se nyní zabývat otázkou, jak vypadala výchova dětí Marie Anny, jen bych ráda předložila jeden z možných pohledů na důrazy, které ve výchově kladla. Zajímá mne totiž, jak se Marie Anna a madame de Staël stavěly ke vzdělání svých dětí a na co konkrétně kladly důraz. Domnívám se, že totiž i to, může zprostředkovat obraz o intelektu obou žen.

Synové Marie Anny, v době kdy vedla svůj salon, byli již dospělí. Na první pohled se tedy může zdát nesmyslné, zabývat se otázkou jejich výchovy. Jak však uvidíme, Marie Anna se své zodpovědnosti za „*výchovu*“ nevzdávala, ani když byli synové ženatí, resp. když se oženil prostřední syn Karel a dva zbývající zůstali svobodní. Navíc pro ni byla důležitá výchova nejenom jejich synů, ale také vnuček a vnuků, byť k tomuto úkolu přistupovala odlišně než v případě synů. Dalším důvodem,

¹²⁷ Jean - Jacques ROUSSEAU, *Emil čili o vychování*, Praha 1910.

¹²⁸ TAMTÉŽ, s. 5.

¹²⁹ Zdeněk, BEZECNÝ, *Marie*, s. 159.

¹³⁰ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5787494h>, stránka navštívena dne 27.12.2011.

proč se touto otázkou vůbec zabývat je nesporný fakt, že se po smrti svého manžela Karla I. Filipa na své syny velmi upnula.

Obě ženy na vzdělání kladly veliký důraz, ale to, co každá upřednostňovala, se lišilo. A tak můžeme v korespondenci madame de Staël zjistit, že využívala své známosti a konexe k tomu, aby svému synovi zajistila studium. Devátého listopadu 1807 píše významnému pařížskému právníkovi Pierrovi Fourcaultovi de Pavantovi z Coppetu tato slova: „*Poroučím vám svého syna, až bude v Paříži, přála bych si, aby někdy chodil do vašich studií, aby se naučil zákony a hlavně pro nápodobu vašich zvyků v řízení záležitostí, jestli může.*“¹³¹ Povšimněme si především toho, že pro madame de Staël je nejdůležitější, aby se její syn naučil především praktické dovednosti, jak vést soudní a právníkové spory, aniž by tím samotnou znalost zákonů jakkoli snižovala. U Marie Anny je dáván důraz, co se vzdělání týká, na perfektní ovládnutí francouzštiny nebo přesněji na zvládnutí cizích (či dalších) jazyků vůbec. Vyjadřuje své uspokojení nad tím, když se doslechne, že Karel a Edmund komunikují francouzsky i s ostatními a přikazuje jim, aby si četli francouzské knihy nahlas, cituji z dopisu Karlovi: „*A věříš, že dosáhneš cíle, který očekáváš? Čti hodně francouzsky. Čti hlasitě. A přestože jsi tak vzdálený, slyšíš mě. Je potřeba znát terén, kdo zná jen cestu, snadno se ztratí.*“¹³² Často píše svým synům a svým vnoučatům francouzsky právě proto, aby se ve francouzštině procvičili. Zároveň je neopomíná napomenout, když udělají nějakou chybu. V dopise synu Karlovi ze 14. srpna 1821 čteme: „*Dále nesmí být v infinitivu ve slovech jako vidět, moci, vědět, končit a ve všech těchto slovech „e“ na konci. Ty jsi všude „e“ připojil, stejně tak ve slově dvůr. To je šokující chyba.*“¹³³ Nicméně Marie Anna vědomá si toho, že kritika je stejně důležitá jako chvála, tu a tam pisatele i pochválí: „*Tvoje francouzština trochu získala. Napočítala jsem dva řádky bez ortografických chyb.*“¹³⁴ Ovšem je nutno podotknout, že kritika je v dopisech mnohem častější než chvála. U vnoučat jsou ale chvály mnohem častější než u synů. Marie Anna svá vnoučata totiž velmi zbožňovala.¹³⁵ Zajímavé na tom je, že samotná Marie Anna se

¹³¹ „*Je vous recommande mon fils quand il sera à Paris: je désirais qu'il allât quelquefois dans votre étude pour apprendre les lois et surtout pour imiter, s'il le peut, votre manière de vous conduire en affaire[s]*“ Béatrice W. JASINSKI (ed.), *De Corinne*, s. 327.

¹³² „*Et crois tu atteindre le but que tu en attend? Lis beaucoup le français. Lis haut. Et bien loin de t'en prendre à l'Auteur. Tu m'entend. Il faut bien connaître le terrain, qui ne connaît qu'une route s'égare facilement.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 179.

¹³³ „*Ensuite il n'y a dois pas aux infinitiv „e“ comme voir, pouvoir, savoir, finir a tout ces mots. Tu mets de „e“ a la fin. et puis aussi la cour. tu y accroche un e. c'est une faute choquante...*“ TAMTÉŽ.

¹³⁴ *Ton français ansi a tout si est peu gagne. Je compte deux ligne sans faute ortographe.*“ TAMTÉŽ.

¹³⁵ Ke vztahu Marie Anny a Gabriely ze Schwarzenbergu srov. Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela*.

chyb ve francouzštině tu a tam sama dopouští. Když pomineme, že téměř nepoužívá francouzská diakritická znaménka, což je nejen u cizinců poměrně obvyklá záležitost, nelze pominout, že se v její korespondenci objevuje tu a tam špatné skloňování sloves. Samotná kritika ale nejspíš syny dráždila a vedla někdy snad až k pochybnostem o jejich schopnostech, jak vyplývá z následující reakce Marie Anny na dopis od syna Karla: „ Tedy můj dobrý příteli, ztrácíš odvahu příliš rychle, Nemluvila jsem o tvém úspěchu: „ *Tak tedy můj dobrý příteli, ztrácíš odvahu příliš rychle, nemluvila jsem o tvém úspěchu, jakkoliv probíhá.*“¹³⁶

Důvodů, proč Marie Anna vedla své syny a další rodinné příslušníky ke znalosti francouzštiny, můžeme najít několik. Jedním z nich rozhodně je, že znalost francouzštiny byla v námi sledovaném období otázkou prestiže a obzvláště šlechtičny se snažily zmíněný jazyk velmi dobře ovládat. Francouzština dále byla nástrojem hierarchizace společnosti: „*Zdá se, že francouzština tedy zůstávala nadále, jako v době osvícenství, nositelem vzdělanosti, elegance a idejí na jedné straně a na straně druhé prostředkem komunikace a identifikace určité sociální skupiny - její členové tak dávají najevo, že patří k sobě, že tvoří jeden jediný korpus, spjatý ideově, politicky i jazykově, který se cítí ohrožen, ať už unifikujícími reformami Marie Terezie a Josefa II., tak revolučními událostmi, stavějícími do popředí novou elitu - buržoazii.*“¹³⁷ Slova Radmily Slabákové dokazuje i nejstarší syn Marie Anny Bedřich ze Schwarzenbergu: „*Můj první vychovatel byl bývalý valonský důstojník Msr. de la Grange. Mluvil jsem tudíž dříve francouzsky a česky než němčinou, kterouž se tehdy vůbec nemluvílo u šlechty, a dokonce daleko méně než nyní u vojska.*“¹³⁸ Tím by se také dalo vysvětlit, proč naprostá většina dopisů, které pochází od Marie Anny a jsou adresované Bedřichovi, byly napsány v němčině, a to narozdíl od dopisů Karlovi, které byly napsány naopak ve francouzštině. Marie Anna prostě vedla syny ke znalostem jazyků. Nepochybně to samé platilo o nejmladším synu Edmundovi, bohužel je těžké prokázat to výzkumem, poněvadž se dochovalo pouze šedesát šest dopisů, přičemž dvacet dva z nich je datováno rokem 1830, takže se jedná o malý vzorek a jedná o období jeho dospělým. Dalším, ne nepodstatným faktem je, že Marie Anna, což je opět typické pro šlechtické prostředí, se velmi snaží o to, aby vybuodovala pozitivní posmrtný obraz

¹³⁶ *Allons donc mon bon ami, tu te decourage bien vite. Je n'ai pas parle de tes progrès quoi qu'il en act* SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlík, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 179.

¹³⁷ Radmila SLABÁKOVÁ, *Il est „Höchst Zeit“ aneb jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století*, in: Kateřina Bláhová (ed.), *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 104.

¹³⁸ Bedřich SCHWARZENBERG, *Španělský deník*, s. 25.

svého manžela. Chce, aby její synové o něm věděli, co nejvíce a dokonce nejen o něm, ale i o jeho protivníku Napoleonovi. Čtení francouzsky psaných děl je tak jeden ze způsobů, jak se o obou dozvědět něco více. Jako spíše úsměvný se jeví fakt, že v rodině maršálka nebyli nejspíše příliš oblíbeni Němci. Opět můžeme nahlédnout do vzpomínek posledního lancknechta: „*Milí němečtí bratři byli tehdy v letech 1805-9 tak obávaní a nenávidění, že bylo pokládáno za výhodu dostat k ubytování Francouze a ne Bavoráky, Virtemberáky a Sasy. Devatenáct Bavoráků ubytovaných u nás ve Vídni v roce devátém ztropilo takovou neplechu, že moje matka vedouc mne za ruku se rozhodla u generála Andréossyho a u maršálka Davousta úpěnlivě prosit o povolení francouzského ubytování. Francouzští generálové byli dosti dvorní, aby vyhověli prosbě k závistí všech našich sousedů, a zbavili jsme se milých německých bratrů, kteří mezitím rozbili naše celé nádobí, a dostali jsme jako vítanou směnu 35 Francouzů, kteří nám nedali k žádné další stížnosti příležitost!*“¹³⁹

U madame de Staël nenalézáme nějaký velký důraz na zvládnutí cizího jazyka svých dětí. Má to dva důvody. Prvním důvodem je to, že jak už jsem zmínila, byla francouzština natolik rozšířená, že se může zdát jaksi „zbytečné“ učit se další jazyk; ostatně v její době nemuseli ovládat další cizí jazyk ani francouzští vyslanci v cizích zemích.¹⁴⁰ A když se madame de Staël octla v Německu, tak se sama podivovala nad tím, jaký důraz je dáván na zvládnutí cizího jazyka. Dokonce poté tvrdila, že je to pro děti základ studia: „*Studium jazyků, které je základem vyučování v Německu, je mnohem více vhodné k zlepšení schopnosti v dětství než matematika nebo fyzika.*“¹⁴¹ Další důvod je ten, že samotná madame de Staël sice ovládala několik jazyků, ale například němčinu se začala učit až v době svého vyhnanství. Zůstává tak otázkou, proč se vlastně jazyky učila. Možná to bylo trochu nezbytné, jak vyplývá z této ukázky: „*Ve Frankfurtu, moje dcera, tehdy pět let stará, nebezpečně onemocněla. Neznala jsem nikoho ve městě, jazyk mi byl cizí. Lékař, kterému jsem svěřila své dítě, mluvil špatně francouzsky.*“¹⁴² Nemoc dítěte by byla pro madame de Staël jistě velmi silnou motivací, obzvláště když se dále zmiňuje, že jí otec musel z Ženevy psát mnoho dopisů, ve

¹³⁹ TAMTÉŽ s. 123.

¹⁴⁰ Srov. Lucien BÉLY, *Espionage*.

¹⁴¹ „*L'étude des langues, qui fait la base de l'instruction en Allemagne, est beaucoup plus favorable aux progrès des facultés dans l'enfance que celle des mathématiques ou des sciences psychique*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 92.

¹⁴² „*A Francofort, ma fille, alors âgée de cinq ans, tomba dangereusement malade. Je ne connaissais personne dans la ville; la langue m'était étrangère, le médecin même auquel je confiai mon enfant parlait à peine français.*“ TÁŽ, *Dix années d'exil*, s. 107.

kterých jí přepisoval lékařské názory a zprávy, neboť díky neznalosti jazyka se nebyla schopná domluvit. Je ale také možné, že se madame de Staël začala učit německy proto, že jí učarovala německá literatura. Samotnému Goethovi pak v dopise z 29. dubna 1800 píše: „*Už dva měsíce se učím německy, abych vás mohla číst v originále.*“¹⁴³ Samozřejmě je možné položit si otázku, do jaké míry toto vyjádření odráží skutečný důvod touhy madame de Staël po zvládnutí německého jazyka, poněvadž jistou roli mohla hrát i snaha zalíbit se někomu tak významnému jako byl Goethe. Rozhodně ale není možné upřít jí notnou dávku ambice. A i přesto, že madame de Staël přiznává problémy s němčinou, Schiller se o ní a její němčině velmi pochvalně zmiňoval a překvapovalo ho, jak rychlé pokroky dělala.¹⁴⁴ Madame de Staël toto období v dopisech rovněž popisuje a z těchto dopisů je cítit obrovská radost z již naučeného. Radost z naučeného a zvědavost je podle mého názoru velmi zásadním společným rysem madame de Staël a Marie Anny. Nevím, je-li možné porovnávat inteligenci obou žen, protože obě pocházely z jiných podmínek a navíc obě upřednostňovaly jiný styl života: madame de Staël by se bez styku s tehdejší intelektuální elitou neobešla, zatímco u Marie Anny je patrná až neuvěřitelná rovnováha mezi jejími několikerými rolmi: rolí babičky, která se stará o Orlík a vytváří na něm domácí klid a rolí saloniéry, která obohacuje své hosty. Nechci se tedy pouštět do hodnotících závěrů v ohledu, která z nich byla inteligentnější, protože si myslím, že takovéto soudy jsou zbytečné, a to i vzhledem k tomu, že nic nebrání prohlášení, že inteligentní byly dámy obě a obě se snažily svoji inteligenci plně využívat.

¹⁴³ „*J'apprends l'allemand depuis deux mois pour vous lire en original.*“ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix*, s. 172.

¹⁴⁴ Verena von der HEYDEN-RYNSCHOVÁ, *Evropské salony*, s. 91.

6. Důvody k otevření salonu

„Uranie: Tak on tě dnes, sestřenko, nikdo nepoctil návštěvou?

Elisa: Nikdo.

Uranie: To je mi opravdu divné, že jsme dnes obě zůstaly po celý den samy.

Elisa: Mně je to rovněž divné, nejsme tomu přece zvyklé. Váš dům je chválabohu obvyklým útočištěm všech dvorních darmošlapů.

Uranie: Abych pravdu řekla, mně to odpůldne připadalo nesmírně dlouhé.

Elisa: A mně se zdálo zase nesmírně krátké.

Uranie: Inu krasoduchové, milují samotu, milá sestřenko!

Elisa: Ach, děkuji uctivě! Dobře víte, že po krasoduštví vůbec nebažím.

Uranie: Já, mám-li se přiznat, mám společnost ráda.

Elisa: Já ji mám rovněž ráda, ale musí být vybraná. A ta spousta hloupých návštěv, které musíme trpět spolu s ostatními, bývá velmi často příčinou toho, že jsem ráda sama.“¹⁴⁵

Přečteme - li si odborné práce týkající se literárních salonů, zjistíme, že se v nich objevuje zřetelný průnik témat, neboť určitá témata se neustále opakují. Již několikrát jsem narazila ve své práci na to, že jedním z nejoblíbenějších témat v historiografii již od 19. století je téma morálky v salonech. Neznám jedinou knihu, která by se tohoto tématu alespoň nedotkla a věnovala se literárním salonům. Je nutno ale uznat, že některé knihy jako například *L'âge de la conversation* od Benedetty Craveri¹⁴⁶ se dotknou morálky pouze při představení některých dam. Mezi další velmi rozšířená témata patří samotný program setkání v salonech, témata, která byla v salonech diskutována a návštěvníci jednotlivých salonů. Spíše jako podružné téma jsou témata týkající se hudby a divadla v salonech. Velmi zajímavou kapitolu divadlům v salonech věnuje například Antoine Lilti.¹⁴⁷

Oproti tomu jsem se v žádné literatuře nesetkala s jakýmkoli zamyšlením nad

¹⁴⁵ Vladimír BRETT – Svatopluk KADLEC (edd.), Molière, s. 249.

¹⁴⁶ Benedetta CRAVERI, *L'âge*.

¹⁴⁷ Antoine LILTI, *Les salons*, s. 249-260.

tím, proč vlastně dámy salony držely. Tato otázka je pro mě o to víc dráždivá v případě Marie Anny. Při sledování jejího životního osudu se totiž nemůžeme vyhnout několika ne zcela pochopitelným věcem; například proč žena, která má po smrti manžela velké finanční problémy, otevře salon, byť v poměrně okleštěné podobě, když je známo, že pořádání salonu je finančně dosti náročné?¹⁴⁸ Nebo je snad otevření salónu otázkou prestiže? Jistě je možné, že literární salony byly místem, kde ženy mohly získávat prestiž „samy za sebe“, protože: „*Po dlouhá staletí hledala žena i dívka opodstatnění své existence vždy ve vztahu k muži. Byla něčí dcerou, sestrou, manželkou, matkou. Sama nemohla skoro nic: volně nakládat se svým majetkem, rozhodovat o dětech, které přivedla na svět, ani volit své zástupce, když společnost konečně prosadila ústavní režim. Celé věky za ni odpovídal otec nebo poručník, pak manžel. Tuto staletími utvrzenou normu smetla až první světová válka.*“¹⁴⁹ Osoba Marie Anny toto jen dokazuje, protože se o ní často mluvilo jako o „maršálové“. Po smrti manžela se pak zase do obecného podvědomí dostávala jako matka posledního lancknechta, jak se můžeme dočíst například v 59. ročníku „Westermanns Monatshefte“ z roku 1914/1915: „*To byla takřkajíc Lacknechtova matka!*“¹⁵⁰ Nezdá se ale, že by Maria Anna, na rozdíl od madame de Staël byla se svojí situací nějak nespokojená. Domnívám se tedy, že ani důvod touhy po prestiži nebude tím hlavním. Dalším důvodem, proč dámy svůj salon otvíraly, může být i fakt, že to bylo velmi módní. Víme, že jen v Paříži mezi léty 1771 až 1787 existovalo sedm takzvaných velkých salonů, které sloužily jako inspirace dalším.¹⁵¹ Nutno podotknout, že jak už to tak u módních vln bývá, kvalita salonů nebyla vždy rozhodující pro jeho fungování.¹⁵²

Jak výše píšu, v literatuře věnující se literárním salonům nenajdeme nic o motivacích, které vedly k otevření salonů. Existují jen velmi drobné výjimky. Takovým příkladem je právě madame de Staël. U ní bývá tato otázka řešena jaksi mimoděk, když je zdůrazňováno, to že salon založila po vzoru své matky.

V úryvku, který jsem předložila na začátku kapitoly, se můžeme snad některých

¹⁴⁸ Hlavní důvod, proč pořádání salonu nebylo levnou záležitostí, je ten, že součástí salonu byla obvykle večeře (Některé salony, jako například salon mademoiselle Lespinasse, občerstvení nenabízely vůbec. Ovšem byla to spíše výjimka). Večeří se obvykle se začínalo, byla připravována zhruba pro 25 hostů, nejoblíbenější salony vítaly až 60 hostů. Večeře rozhodně nebyly žádným lehkým občerstvením, naopak často bývaly velmi opulentní. Srov. Jean de VIGUERIE: *Filles*, s. 119-126.

¹⁴⁹ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě: žena v minulém století*, Praha 1999, s. 70.

¹⁵⁰ „*Das war so recht des „Landsknechts“ Mutter!*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg – Orlík, inv.č. 881, sign. III-10/5, kart. 142.

¹⁵¹ Jean de VIGUERIE, *Filles*, s. 239.

¹⁵² TAMTÉŽ, s. 240.

důvodů dobrat. Prvním důvodem může být touha po společenském styku vyplývající z povahy některých lidí. Takový typ v uvedené ukázce představuje Uranie, když říká, že má společnost ráda. Oproti tomu stojí Elisa, která má sice společnost ráda, ale musí to být společnost vybraná. Můžeme v tom buď spatřovat snobství, což se ovšem po přečtení hry dá snadno vyloučit, anebo touhu po skutečném vědění a skutečně obohacující konverzaci. Ale jako nejdůležitější shledávám fakt, že v ukázce můžeme vidět i důraz na určitou módu, když Uranie říká: „*To je mi opravdu divné, že jsme dnes obě zůstaly po celý den samy.*“ Jsem přesvědčená, že všechny výše zmíněné důvody, tedy móda, touha po společenském styku či po duchaplné konverzaci by se daly v určité míře vysledovat u všech saloniér. Já se samozřejmě zaměřím na madame de Staël a Marii Annu.

Ještě předtím než začnu samotný pokus o interpretaci možných důvodů, které vedly Marii Annu a madame de Staël k tomu založit vlastní salon, ráda bych je rozdělila do dvou kategorií, čistě jen pro zpřehlednění situace. Do první kategorie řadím důvody vnitřní a do druhé pak důvody vnější. Za vnější důvody považuji ty důvody, které nemohly zmíněné dámy z velké části ovlivnit a které vyplývaly z historicko-kulturního kontextu dané doby. Tyto důvody tak můžeme považovat za důvody, které jsou opakem k důvodům vnitřním nebo lépe řečeno k důvodům osobním. Ráda bych si ještě dovolila zdůraznit, že oboje důvody, tedy důvody vyplývající z kontextu doby i důvody osobní se velmi úzce prolínají, a proto není možné zcela přesně určit hranici, stejně jako není možné pochopit osobní motivace žen, aniž bychom znali dobový kontext. Tento kontext je možno označit za politicko-sociologický. Dovolím si tedy ke kategorii vnějších důvodů malý teoretický úvod. Není pochyb, že v 18. a 19. století prochází společnost výraznou proměnou, a to jak společnost francouzského království, tak společnost habsburské monarchie; literární salon je tak jedním z hlavních symbolů této proměny.

Jedním z nejdůležitějších rysů literárních salonů je pochopitelně diskuze. Diskuze, která se zakládá na rovnosti všech diskutujících a která se netýká zdaleka jen literatury. V salonech se totiž diskutovalo, jak témata filosofická, která jsou ale obzvláště ve Francii zcela překryta s obecným termínem literatura, tak témata politická. Diskuze nad politickými tématy v literárních salonech je ze sociologického hlediska zcela zásadním přínosem těchto salonů, neboť se jedná o zcela nový jev v dějinách, který nemá žádný precedens. Snad někdo namítne, že přece již ve starověkém Řecku se

diskutovalo o politických tématech. To je jistě pravda, ale existuje tu jeden zásadní rozdíl, politická diskuze nikdy nesměřovala proti vlastní vládě.¹⁵³

Zabýváme-li se tedy literárními salony, není možné vyhnout se tématu politiky a v našem případě to platí o mnoho více, vzhledem k životním osudům dam, jejichž salony se zabýváme. U obou můžeme vidět to, jak se prolíná soukromá rovina s rovinou vnější. Je možné položit si otázku, zda politická situace ovlivnila vznik salonu či zda to bylo naopak, tedy zda situace a diskuze v salonech ovlivňovaly politiku. Myslím, že odpovědi na otázky je velmi těžké dokázat a podpořit pádnými argumenty, protože bychom museli přistoupit na hru „co by kdyby“. Dá se ale předpokládat, že ovlivňování probíhalo oběma směry; to znamená, že politická situace provokovala k vzniku salonů a naopak vznik salonů dával podněty k politickým aktům. Nadto je třeba si uvědomit, že na počátku 19. století se zvyšuje zájem žen o politiku. A významné evropské salony jsou na první místě, kde se tento zájem projevuje: „*První desetiletí 19. století ženské nezávislosti sice nepřála, přesto tato rušná doba zaktivizovala politické debaty v evropských salonech a vedla ke zvýšení zájmu žen o politiku.*“¹⁵⁴

Jak jsem předeslala, život obou dam byl politikou velmi ovlivněn. Navíc jejich osudy spojuje jeden významný politik, a sice Napoleon I. Madame de Staël kvůli jeho krokům musela žít deset let ve vyhnanství; Marie Anna musela žít bez svého manžela. Ostatně nebylo snad šlechtice na přelomu 18. a 19. století, kterého by se politická situace a především napoleonské války nějakým způsobem nedotkly. Nalezli jsme tedy styčné body, pojďme si položit otázku, jaké byly rozdíly ve vnímání politiky Marie Anny a madame de Staël.

Výše jsem uvedla, že Marie Anna byla prostřednictvím svého manžela často konfrontována s politickou situací. A i sama Marie Anna se o politiku zajímala a mnohdy nad ní diskutovala a komentovala ji ve své korespondenci. V dopise psaném z Vídně 8. září roku 1822 se dozvídáme: „*Nikoho jsem tu ještě neviděla, takže nevím nic o politice.*“¹⁵⁵ Snad můžeme tím, co je řečeno v této větě dokreslit, proč Marie Anna vlastně navštěvovala Vídeň, když tak moc, jak už bylo řečeno v předešlé kapitole, milovala klid Orlíku. Důvod je ten, že se zajímala o nové zprávy, a to i ze světa politiky. Tyto zprávy mohla zaprvé získat z korespondence. Velmi často nové zprávy dostává prostřednictvím dopisů od přátel a příbuzných a posílá je dál. Za druhé mohla získávat

¹⁵³ Jürgen HABERMAS, *Strukturální přeměna*, s. 119.

¹⁵⁴ Milena LENDEROVÁ a kol., *Žena*, s. 37

¹⁵⁵ *Je n'ai encore vu personne ici ainsi je sais rien en politiques.* SOA Třeboň, RA Schwarzenberg - Orlík, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 179.

nové zprávy pomocí setkávání se s ostatními lidmi a konverzací s nimi. A o tom právě mluví v mnou předložené větě. Konverzaci o politice a dalších tématech na různých návštěvách ostatně můžeme považovat za jeden z možných předstupňů salonů. Dostatečným důvodem k tomu, aby se zajímala o politickou situaci, byla jistě i skutečnost, že její synové šli ve šlépějích svého otce a věnovali se službě v armádě. Marie Anna tak nejenže neváhá vyjadřovat svůj zájem o politickou situaci, ale ji také komentuje a vyjadřuje svoje případné nadšení: „*Jsme nadšeni z politického úspěchu. Čekám, co bude Fritz dělat.*“¹⁵⁶ Marie Anna bere v politických otázkách své syny jako partnery, což je patrné i z ukázky výše. K tomuto faktu ještě můžeme dodat na vysvětlení úryvek z knihy „De L'Allemagne“ madame de Staël: „*Vojenské hrdinské činy se staly hlavním zájmem obyvatel monarchie, která je vykreslená skrze neustále války.*“¹⁵⁷ Můžeme usuzovat, že pro madame de Staël byla skutečnost, že se obyvatelé rakouské monarchie zajímají o „hrdinské vojenské činy“ velmi překvapující vzhledem k tomu, že ji zahrnula do svých poznámek. Pro nás je důležité především to, že nám doplňuje informace k Marii Anně, tedy v tom smyslu, že zájem Marie Anny o vojenské a politické události je nejen pochopitelným, vzhledem k rodinné situaci, ale i zcela běžným pro obyvatelku rakouské monarchie.

Dalším zajímavým momentem je vztah Marie Anny k císaři a vůbec k jakýmkoliv panovníkům. K většině panovníků ji poutá úcta, která je někdy až mystická. S jejím životem je pochopitelně spjata především vláda Františka I. Podobnou úctu jako k panovníkům rakouské monarchie má i k panovníku ruského impéria Alexandrovi I. Úctu k rodině panovníka Františka I. (resp. Františka II.) měla i madame de Staël. Velmi pěkně vyzařuje z popisu královské svatby Františka I. a jeho sestřenice Marie Ludoviky Beatrix, která se konala 6. ledna 1808: „*Zakoušíme zároveň cit sympatií a respekt k této rodině, která se přiblížila touto svatbou nám.*“¹⁵⁸ Madame de Staël si neopomněla rýpnout do Napoleona, když pak později zdůraznila to, že Marie Ludovika byla těžce zkoušená v „těchto krutých časech“.¹⁵⁹ Tato část pak byla francouzskou cenzurou z její knihy vyškrtuta. Z výše řečeného vyplývá, že madame de Staël a Marii Annu, co se politiky týká, spojoval odpor k Napoleonovi. Obě ženy

¹⁵⁶ „*On est rayonnant des succès politiques. J'attends ce que Fritz va faire.*“ TAMTÉŽ.

¹⁵⁷ „*Les exploits militaires devaient être l'intérêt principal des habitants d'une monarchie qui s'est illustré par des guerres continuelles.* Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 38.

¹⁵⁸ „*On éprouvait à la fois des sentiments de sympathie et de respect pour les affections de famille qui rapprochaient ce mariage de nous.*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 47.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ.

měly velmi pádný důvod. Marie Anna chápala Napoleona jako příčinu svého odloučení od manžela, které snášela velmi těžko.¹⁶⁰ Madame de Staël musela opustit Francii kvůli svému salonu v Paříži, kde se setkávaly osobnosti ze všech politických spekter, a dlouhých deset let žila ve vyhnanství. Madame de Staël byla v Paříži nežádoucí z více důvodů, které se netýkaly jen jejího salonu, jedním z nich byl například ten, že madame de Staël, díky svému přátelství s bratrem Napoleona zařídila svému milenci Benjaminu Constatovi jmenování do Tribunátu. Constant ale neváhal proti některým praktikám Napoleona vystoupit, a tak se nenávist Napoleona obrátila i proti madame de Staël.¹⁶¹ Vztah k Napoleonovi měla madame de Staël ale poněkud komplikovanější. Jako mnozí jiní ho nejdříve viděla, jako toho, kdo uklidní situaci ve Francii. V dopise z Coppetu z 31. července roku 1800 píše: „*My tady doufáme v mír a velmi obdivujeme Bonaparta, ale my jiní protestanti jsme trochu rozzlobení tím, jak nazval Angličany heretiky.*“¹⁶² Všimněme si, že i v této větě se ozývá lehký osten nesouhlasu a pochybností, které postupně v souvislosti s vyhnanstvím, přešly až k nenávisti. Vztah k Napoleonovi nebyl zcela jednoznačný ani u ostatních osobností. Spíše se dá uvažovat nad tím, že vztah k Napoleonovi byl směsicí obdivu a strachu, o čemž svědčí i dopis Marie Anny synu Karlovi: „*Troufám si tě prosit ještě jednou, abys na mě myslel. Zda by (Kounic – pozn. aut.) opatřil nějaká díla o nebo od Napoleona. Budu na to velmi zvědavá.*“¹⁶³ Povšimněme si, že Marie Anna používá slova „ještě“, a tak můžeme předpokládat, že prosba o nějaké dílo, které má být dovezené z Paříže byla opakovanou. Snaha o poznání protivníka svého manžela, ale není jediným důvodem takové objednávky. Ze záznamů Prokesche von Ostena totiž víme, že 13. ledna 1823 se v salonu Marie Anny předčítaly „*Mémoires de Napoleon*“.¹⁶⁴ O zájmu o Napoleona a vůbec Francii svědčí i ne nepodstatný fakt, že zámecká knihovna na Orlíku, kterou založil právě Karel I. Filip, byla z velké části francouzské provenience a vyskytovala se tam i díla věnující se Napoleonovi.¹⁶⁵ Nutno podotknout, že i v Čechách na sebe díla týkající se Napoleona nenechala dlouho čekat, neboť první monografie o něm vyšla v roce 1848 a jejími

¹⁶⁰ Zdeněk BEZECNÝ, *Marie*, s. 157.

¹⁶¹ Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix*, s. 167.

¹⁶² „*Nous espérons la paix ici et nous admirons beaucoup Bonaparte, mais nous sommes un peu fâchés, nous autres protestants, de ce qu'il appelle les Anglais des hérétiques.*“ TAMTÉŽ, s. 178.

¹⁶³ „*J'ose le prier encore de penser à moi. s'il s'étoit procuré quelques ouvrages sur ou de Napoleon (...)* J'en serois tres curieuse.“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg – Orlík, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 169.

¹⁶⁴ Elisabeth FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 93.

¹⁶⁵ Pavel HÁJEK, *K historickému vývoji orlických zámeckých knihoven*, in: Zdeněk BEZECNÝ – Martin GAŽI – Martin C. PUTNA (edd.), *Schwarzenbergové*, s. 603.

autory byli Karel Sabina a Jakub Malý.¹⁶⁶ Jak vidíme Marie Anna i madame de Staël měly v politické rovině podobné názory: stejného nepřítele a stejný obdiv, byť u madame de Staël byl jen chvilkový, k rakouské monarchii. A stejně tak Marie Anna se nebránila tomu, aby se seznámila s politickou situací v dalších zemích. O Napoleonovi měla pochopitelně madame de Staël informace „z první ruky“ právě kvůli bratru Napoleona Josefovi, který její pařížský salon rovněž navštěvoval; sám Napoleon ji pak častoval různými dopisy obsahujícími další zákroky proti její osobě. Za důležité ale především považují, že se nám opět potvrzuje domněnka z předchozí kapitoly, a to sice, že jak madame de Staël, tak Marie Anna byly zvědavé a poznání dychtivé ženy.

Přečtení výše uvedeného snad může vést k otázce, jak souvisí politika s literárními salony. Jednak se, jak bylo již řečeno v první kapitole, politická témata se v salonech často probírala, ale dle mého názoru je pro existenci literárního salonu především důležité, aby existovaly podněty, které vedou právě k rozličným diskuzím. Tyto podněty mohou být stejně tak dobře politické, jako třeba filozofické či literární. Jak již víme, obě dámy byly nadšené čtenářky Rousseaua a stýkaly se i s jinými velkými literáty své doby. Myslím si, že živý zájem o dění své doby je naprosto zásadním faktem pro vznik salonu. A je rovněž příznačné, že salony ve Vídni se objevují právě v souvislosti s napoleonskými válkami a Vídeňským kongresem.¹⁶⁷ Tato doba je ale dobou, kdy salony v Paříži již upadají. To, že se centrum salonů jaksi přesouvá z Paříže do Vídně, není dle mého názoru nic překvapivého, když jen na kongres dorazilo něco okolo sto tisíc diplomatů.¹⁶⁸ Ovšem nelze považovat politickou situaci, která je velmi vratká, a tudíž bohatá na podněty, jako jediný zdroj důvodů, proč otevřít svůj vlastní salon. Uvažujeme-li totiž o vnějších důvodech vedoucích k otevření salonu, nelze jistě pominout fakt, že literární salony v 18. století a 19. století jsou do jisté míry módní záležitostí. Určit míru toho, jak moc móda ovlivnila salony Marie Anny a madame de Staël není snadné. Ale s určitostí můžeme říci, že vychází obě ze zcela odlišné situace.

Marie Anna se o módní vlny přicházející z Francie velmi zajímala už za života Karla I. Filipa. Tehdy se ale zajímala především o odívání a také o nové trendy ve vybavení interiéru. Karel I. Filip jí posílal z Paříže nejenom časopisy, ale i klobouky a

¹⁶⁶ Milena LENDEROVÁ, *Fenomén Napoleon a vznik veřejného mínění ve střední Evropě*, in Zdeněk HOJDA – Roman PRAHL (edd.), *Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 1999, s. 170.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 172.

¹⁶⁸ Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek*, Praha 2004, s. 151.

šaty.¹⁶⁹ A tak není divu, že zámek Orlík byl také díky kontaktu manželů s Francií jeden z prvních a také zůstal jeden z mála, kde se projevil prvky nového stylu empíru. O tom, že móda měla vliv i na to, že Marie Anna založila svůj salon, nemůžeme, pochybovat: „*Prosímte o to až uvidíš Pr. Kaunitze, řekni mu, že mu děkuji za ochotu, se kterou mi poslal „Journal de Paris.“ A také „Journal de mode“, který budu pečlivě střežit, abych ho půjčila na oplátku drahým dámám.*“¹⁷⁰ Vidíme, že pro Marii Annu byly novinky z Paříže natolik zásadní, že si po smrti manžela našla jiný způsob, jak se k nim dostat. Zároveň tyto noviny, konkrétně Journal de Paris byly natolik žádané, že si je mezi sebou dámy dále půjčovaly. Důležité pro naše účely ale je, že Journal de Paris, který vycházel mezi léty 1777 a 1840 a který byl tak prvními každodenními novinami ve Francii, přinášel důležité zprávy z každodenního života v Paříži, především z literárního a všeobecně kulturního dění a také anonsoval večerní programy, které se budou konat. Z toho se dá velmi dobře usuzovat, že Marie Anna měla dobré, byť pravděpodobně ne zcela pravidelné informace o pařížském kulturním životě. Největší věhlas „Journal de Paris“ navíc spadá do období největšího rozkvětu pařížských salonů. Je tedy zcela nemožné, aby Marie Anna neměla povědomí o tomto dění a to na ni nemělo vliv, zvláště když si uvědomíme, že Marie Anna byla velkou obdivovatelkou francouzské kultury. O tomto fenoménu, tedy napodobování nebo méně hanlivě řečeno o inspirování se francouzským stylem filozofie a ducha a přenášení inspirace do německé oblasti hovoří madame de Staël. V knize De l'Allemagne je této tématice věnována jedna celá kapitola s názvem: „Des étrangers qui veulent imiter l'esprit français“¹⁷¹. Jako rodilá Francouzka samozřejmě shledává rozdíly, které ji připadají často zábavné, někdy naopak pro Francii nepřilíš lichotivé. Ačkoliv se zabývá i salony v Anglii, nejvíce prostoru věnuje právě salonům ve Vídni. O vídeňských salonech poněkud překvapivě tvrdí, že největší kouzlo jim dodávají Rusové a Poláci, ve kterých se mísí východní obrazotvornost s francouzskou živostí. Slovanské národy tak považuje za ty, které jsou v těchto ohledech nejvíce přizpůsobivé, ale nápodobu všeho francouzského někdy shledává až unavující. Celkově se ke kopírování francouzského stylu nestaví kladně: „(...)neboť opravdová síla země je její přirozený charakter a

¹⁶⁹ Zdeněk BEZECNÝ, *Marie*, s. 160.

¹⁷⁰ „Je t'en prie va voir Pr. Kaunitz dis lui que je le remerci de l'attention qu' il a de m' envoyer le Journal de Paris et ainsi le Journal de mode que je garderois soigneusement pour le rendu au retour des cheres Dames.“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg – Orlík, inv. č. 1080, sign. II-27-b, kart. 169.

¹⁷¹ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 51-56.

napodobování zahraničí je chyba vlastenectví.“¹⁷² Dále si všímá i oblíbenosti francouzštiny ve Vídni: „(...) *věřme, že ve Vídni je dobrým zvykem nemluvit jinak než francouzsky.*“¹⁷³ Těžko říct, zda Marie Anna znala tuto knihu od madame de Staël a jestli znala tento konkrétní názor. Myslím si ale, že by s madame de Staël spíše nesouhlasila. Ostatně francouzští pozorovatelé salonů v Evropě se ve svých názorech sami mnohdy rozcházeli. Často je zcela odmítají jako pouhou kopii, jindy jsou vnímány jako svébytné jednotky, které se sice liší, ale jsou na stejné úrovni.

Ani v případě madame de Staël totiž není možné popřít, že by na ni módnost pořádání salonů neměla vliv. Není možné zcela přesně určit počet salonů, které existovaly v Paříži, poněvadž například madame d' Epinay stěhovala svůj salon třikrát, ostatně stěhování salonu, byť kvůli nepříznivé politické situaci, potkalo i madame de Staël. Po polovině 18. století je ale známo, že existovalo 33 adres pro 27 salonů v samotné Paříži. V okolí Paříže, tedy na venkově, je známo 25 salonů. Tyto jsou ale nejproslulejší, to znamená, že mnoho malých salonů s krátkou životností není v těchto počtech vůbec zmiňováno.¹⁷⁴ O tom, že po polovině 18. století byly salony fenoménem, píše i Benedetta Craveri, která zdůrazňuje především společenskou vrstvu, které se salony dotýkaly. V tomto okamžiku je ale pro nás důležité, že téměř neexistoval den, kdy by se lidé v salonech nescházeli: „*Ve druhé polovině století, byla pozornost obrácena k vysoké buržoazii a k finančníkům, kteří si zvolili filosofii. Helvétiovy úterky, středy madame Geoffrin, čtvrtky a neděle barona Holbacha, pátky madame Necker nabízely encyklopedistům a bratrstvu filosofie vesměs přímý kontakt s elitami, které vysílaly cennou síť vztahů a podpor a vynikající odrazový můstek pro lidi a myšlenky.*“¹⁷⁵ Lidé v salonech se neustále potkávali a soupeřili o přízeň zvaných, takže roli nehrála jen móda ale i soutěživost a určitá řevnivost mezi saloniéry. Navíc při takové erupci salonů není možné, aby se minimálně pouhé přemýšlení o tomto jevu komukoliv vyhnulo. Madame de Staël tato móda potkala prostřednictvím její matky madame de Necker, která jí byla zcela zasažena, jak můžeme vidět i ve výše citovaném

¹⁷² „(...) *car la véritable force d'un pays, c'est son caractère naturel; et l'imitation des étrangers, est un défaut patriotisme.*“ TAMTÉŽ, s. 55.

¹⁷³ „(...) *on croit trop à Vienne qu'il est de bon goût de ne parler que français.*“ TAMTÉŽ, s. 52.

¹⁷⁴ Jean de VIGUERIE, *Filles*, s. 31-33.

¹⁷⁵ „*Dans le seconde moitié du siècle, l'attention se porta sur les salons de la haute bourgeoisie et de la finance qui avaient opté pour la philosophie. Les mardis d'Helvétius, les mercredis de Madame Geoffrin, les jeudis et les dimanches du baron d'Holbach, les vendredis de Madame Necker offraient aux Encyklopedistes et à la confrérie des philosophes en général le contact direct avec les élites auxquelles ils s'adressaient, un réseau précieux de relations et de protections et un excellent tremplin pour les hommes et les idées.*“ Benedetta CRAVERI, *L'âge*, s. 310.

úryvku. Vzhledem k tomu, že do literárního salonu své matky byla uvedena už jako dítě, nejpravděpodobnějším důvodem její touhy po tom vést salon bylo, že si neuměla představit jiný život - život saloniéry byl pro ni zcela přirozený. O tom, že se salonem byla velmi spjata svědčí i vzpomínka, kterou prezentuje v *Dix anneés d'exil*: „*Francouzská konverzace neexistuje jinde než v Paříži a konverzace byla od mého dětství mojí největší radostí.*“¹⁷⁶ Z úryvku číší nejen smutek po rodné vlasti, ale i to, že madame de Staël je již od dětství zvyklá na diskuze a na konverzaci v salonu, takže si neumí představit ani jiný život. O tom svědčí i fakt, že kamkoli přijela, okamžitě hledala salon, kam by mohla docházet nebo místo, kde by mohla salon vést.

Samozřejmě existují i další důvody než jen politický kontext či módní vlna. Madame de Staël uvádí: „*Destrukce feudálního ducha a starého zámeckého života byl důsledkem zavedení více volného času mezi šlechtu; tento volný čas jim poskytl velkou potřebu zabavení společností.*“¹⁷⁷ I když zní velmi logicky názor madame de Staël, ve kterém vysvětluje prapočátky vzniku salonů pouhou potřebou zaplnit volný čas nebo ještě jednodušeji řečeno boj s nudou, myslím si, že takový důvod, byť je velmi těžko vyvratitelný, nebyl určitě jediným důvodem. Nehledě na to, že z úryvku vyplývá, že salony „vznikaly na zeleném drnu“, a tudíž neměly žádný předobraz například v antice, což se nám myslím podařilo velmi dobře vyvrátit v úvodní kapitole. Ráda bych se tak zaměřila na další důvody. Jisté je, že touha po zábavě je silným hnacím motorem, protože přece nikdo nebude dělat dobrovolně něco, co ho nebaví, ale je to jen jediný osobní důvod?

Dle mého názoru je důležité, že Marie Anna svůj salon založila až v období vdovství. Ostatně není jediná dáma, která zakládá svůj první salon až v době, kdy její muž byl již zesnulý: „*Vdovský stav se zdá vhodným k formování „société d'esprit“.* *Markýza de Lambert, madame de Grafigny a Brichy jsou vdovy, když začínají přijímat „krasné duchy.*“¹⁷⁸ Zůstává otázkou, proč se zmíněné dámy rozhodly založit svůj salon až po smrti manžela. Víme, že mnoho z vdaných žen nemělo podporu ze strany manžela k tomu, aby vedly svůj salón. Bylo to tak u madame Geoffrin, která si sice svůj salón

¹⁷⁶ „*La conversation française n'existe qu'à Paris, et la conversation a été, depuis mon enfance, mon plus grande plaisir.*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *Dix anneés*, s. 7.

¹⁷⁷ „*La destruction de l'esprit féodal, et de l'ancienne vie de château qui en était la conséquence, a introduit beaucoup de loisir parmi les nobles; ce loisir leur a rendu très-nécessaire l'amusement de la société.*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 51.

¹⁷⁸ „*L'état de veuvage semble propice à la formation d'une société d'esprit. La marquise de Lambert, Madame de Grafigny et de la Briche sont veuves quand elles commencent à recevoir les beaux esprits.*“ Jean de VIGUERIE, *Filles*, s. 51.

nakonec prosadila, ale stálo ji to mnoho úsilí.¹⁷⁹ Uváděné důvody, proč manžel nesouhlasil s jejím společenským angažmá, se různí; někteří je shledávají v tom, že manžel madame Geoffrin byl velmi zbožný a nemohl přenést přes srdce, že by jeho dům navštěvovali „neznabozi“;¹⁸⁰ jiní jsou přesvědčeni, že problém byl především v penězích, které madame Geoffrin pro svůj salon žádala.¹⁸¹ Není tedy divu, že ačkoliv salon založila ještě za života svého manžela, doba největšího věhlasu spadá právě do období jejího vdovství. Existovalo málo žen, které by s manželem tvořily harmonický pár a stejně tak existovalo velmi málo mužů, kterým nevadilo, že jejich ženy pořádají salony.

Marie Anna spadá tedy do poměrně velkého počtu saloniér – vdov. Její situace je ale poněkud odlišná, poněvadž její manželství bylo harmonické. Z dopisů, které psala první léta po manželově smrti, je, oproti dopisům z let následujících, cítit poměrně veliký smutek. Zdá se, že Marie Anna se, krátce po ovdovění dosti upnula na své syny, a tak v korespondenci, kterou s nimi vede, se velmi často vyskytuje touha po setkání s nimi. Zároveň od nich vyžaduje mnohem důrazněji pravidelný přísun informací a neváhá ho plánovat přesně na dny, jak to činí v dopisu z pátku 20. července roku 1821, který je adresovaný synu Karlovi: „*Jsem vcelku velmi spokojená s naším způsobem komunikace a vše je uspořádané tím, že mi píšeš v sobotu a středu z Vídně. Mohla bych mít dopisy pravidelně dvakrát týdně.*“¹⁸² Někdy si neváhá postěžovat, že už je bez nových zpráv od nich přes měsíc, to když například Karla zahltily jeho pracovní povinnosti. Domnívám se tedy, že je možné chápat její salon také jako snahu utéct od osamělosti, kterou po smrti manžela pociťovala. Této interpretaci nahrává i fakt, že v pozdějším období svého vdovství se v dopisech více rozepisuje o lidech, s nimiž se setkávala ve svém vídeňském salonu. Je fakt, že i ve 20. letech 19. století se zmiňuje v korespondenci o návštěvnících salonu, ale způsob a důvody se mění. Ve 20. letech se v dopisech nejčastěji objevuje Prokeschovo jméno, které je nejčastěji s otázkami, které se týkaly biografie jejího manžela, která v salonu také byla čtena, a to sice 24. 2., 9.4. a 25.4. 1821.¹⁸³ Dále se zmiňuje často o členech rodiny Lobkoviců. Na konci námi sledovaného období, tedy ve 40. letech, se o výše zmíněných již téměř nic nedozvíme,

¹⁷⁹ François-Marie GOUGY, *Les Grands salons*, s. 72.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ.

¹⁸¹ Jean de VIGUERIE, *Filles*, s. 53.

¹⁸² „*Je suis en general tres sur nos voies de la communication tout est arrangé et en m'écrivant le samedi et mercredi de Vienne. Je pourrais avoir regulierement les lettre deux fois par semaine.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg – Orlík, inv.č. 1080, sign. II-31a, kart. 169.

¹⁸³ Elisabet FIORIOLI, *Die Salonkultur*, s. 93

za to je jen velmi málo dopisů, v nichž by nebyla zmíněna Betty Paoli. Ta pobývá s Marií Annou i na Orlíku, což je do jisté míry rovněž něco nového. Z Orlíku pak píše společně dopisy, obzvláště Betty Paoli ráda dopisovala doušky pod korespondenci určené Bedřichovi, které pak často uváděla slovy: „*Kněžna mi dovolila připojit několik slov...*“¹⁸⁴ A tak se dá uvažovat také o tom, že vedení salonů vyplývá ze základní lidské potřeby milovat a být milován. Známy žák Sigmunda Freuda Erich Fromm ve své práci *Umění milovat* uvádí: „*Nejhlubší lidská potřeba je proto potřeba překonat odloučenost, opustit vězení své samoty.*“¹⁸⁵ Ne nepodobně pak hovoří i madame de Staël: „*Mysleli jsme, abychom mluvili, mluvili jsme, aby nám tleskali, a vše co nelze vyslovit, se zdá být tolik v naší duši. Je to tak příjemná věc, ta touha líbit se ostatním, ale přesto se tak odlišuje od potřeby být milován: touha líbit se závisí na cizím názoru.*“¹⁸⁶ Tímto úryvkem se dá odpovědět i na otázku po prestiži, protože touha po prestiži vlastně není nic jiného než touha po uznání a přijetí, tudíž opět touha po tom být milován, tak jak to krásně vysvětluje madame de Staël.

Přátelské vztahy, mimo diskuzí vedených v salonech, jsou dle mého názoru dalším úhelným kamenem. Již zmiňovaná madame Geoffrin založila svůj salon právě z přátelství, poněvadž její nejbližší přítelkyně a sousedka madame de Tencin, díky které se salonem vůbec seznámila, byla o několik let starší a ke konci svého života již nestačila na vedení salonu, a tak požádala madame Geoffrin o to, aby kráčela v jejích stopách a salon převzala.¹⁸⁷ U Marie Anny tento příběh neplatí, ale rozhodně se dá mluvit, podobně jako u politiky, o vzájemném ovlivňování se. Tedy to, že se Marie Anna setkala díky přátelům a rodině v Karlových Varech se salonem ji následně ovlivnilo v tom, že salon sama otevřela. Naopak otevření salonu k ní přivedlo dosti nových osob, s kterými by se jinak nesetkala. Vztahy, které v salonech vznikly, nebyly vždy přátelské. Někdy, obzvláště mezi jednotlivými salony a saloniéry, vznikala obrovská rivalita. Je jistě možné, alespoň hypoteticky, že i nenávist a žárlivost mohla hrát roli při rozhodnutí o otevření si salonu. Já se teď ale zaměřím právě na přátelské vztahy, které díky salónům obou dam vznikly.

Asi nejdůležitější přítelkyní madame de Staël byla madame de Récamier, která

¹⁸⁴ *Die Fürstin erlaubt mir einige Worte...*“¹⁸⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 928, sign II-49, kart. 149.

¹⁸⁵ Erich FROMM, *Umění milovat*, Praha 1996, s. 17.

¹⁸⁶ „*On pensait pour parler, on parlait pour être applaudi, et tout ce qui ne pouvait pas se dire semblait être de trop dans l'âme. C'est une disposition très-agréable que le désir de plaire; mais elle diffère pourtant beaucoup du besoin d'être aimé: le désir de plaire rend dépendant de l'opinion.*“ Anne-Luise-Germaine de STAËL-HOLSTEIN, *De l'Allemagne*, s. 59-60.

¹⁸⁷ François-Marie GOUGY, *Les Grands salons*, s. 72.

rovněž vedla svůj vlastní salon. Proslavila se ale také svojí krásou. O tom, že byla považována za nejkrásnější ženu své doby, svědčí i fakt, že byla mnohokrát portrétovaná, a to jak François-Pascalem Simonem baronem Gérardem, tak Napoleonovým dvorním malířem Jacquesem-Louisem Davidem. Před jedním z jejích portrétů se nechal zvětšit i August Pruský. S madame de Staël byla madame de Récamier spojena především skrze odpor k Napoleonovi. O vztahu madame de Staël a madame de Récamier asi nejlépe svědčí korespondence, kterou si vzájemně vyměňovaly, dovoluji si citovat z úvodu dopisu ze 17. listopadu, zaslánoho z Rouenu: „*Ah! Moje drahá Juliette,*¹⁸⁸ *jaké utrpení zakouším skrze strašlivé novinky, které jsem obdržela! Jak proklínám vyhnanství, které mi nedovoluje být u vás, přivinout vás ke svému srdci!*“¹⁸⁹ Dopis madame de Staël napsala jako reakci na zprávu o smrti matky madame de Récamier. Dle mého názoru je možné vnímat ho jako svědectví o tom, že vztahy v salonech nebyly pouze na úrovni filosofických diskuzí, ale že byly protkané i lidskou účastí a nabídnutím pomocné ruky v případě potřeby. Madame de Récamier tento soucit oplácela stejnou mincí, když madame de Staël různými způsoby podporovala v nelehkých chvílích jejího exilu. O tom, jak moc si ho to madame de Staël vážila, svědčí i následující úryvek: „*Ale, řekněte mi, byl to jen sen, ta naděje, že vás zde uvidím letošní zimu, kdybyste chtěla strávit tři měsíce v uzavřeném kruhu, kde by se o vás s vášní pečovalo. (...) Na konci měsíce v Lyonu, nebo na čtyřiceti jiných místech, kam bych šla, abych vás viděla, abych vás políbila a řekla vám, že k vám cítím více něhy než k žádné jiné ženě, kterou jsem dosud poznala.*“¹⁹⁰ Obohacování se mezi madame de Staël a madame de Récamier neprobíhalo samozřejmě jen na rovině lidské, ale i v rovině vzájemného se vzdělávání, které probíhalo, jak v salonu madame Récamier, který například navštěvoval François René Chateaubriand, tak v Coppetu, kde měla madame Récamier svůj pokoj a kde probíhaly během zimních období velmi „intenzivní“ salony, protože hosté tam trávili třeba i několik týdnů až měsíců v kuse.

Marie Anna měla přítelkyni poněkud více, ale není známo, že by jí

¹⁸⁸ Oslovení „Juliette“ nepoužívala pro madame Récamier jen madame de Staël, ale v Paříži byla známá právě tímto deminutivním oslovením (Juliette je zdrobnělina od Julie), které vstoupilo i do odborné literatury. Vznik oslovení byl zapříčiněn právě její krásou a oblíbeností v Paříži.

¹⁸⁹ *Ah! ma chère Juliette, quelle douleur j' ai éprouvée par l' affreuse nouvelle que je reçois! Que je maudis l' exil qui ne me permet pas d'être auprès de vous, de vous serrez contre mon coeur.* Georges SOLOVIEFF, *Choix*, s. 333.

¹⁹⁰ *„Mais, dites-moi, serait-ce un rêve que l' espérance de vous voir ici cet hiver, si vous vouliez trois mois passés dans un cercle étroit, où vous seriez passionnément soignée.(...) enfin au mois à Lyon, ou jusqu'à mes quarantes lieux j'irai pour vous voir, pour vous embrasser, pour vous dire, que je me suis senti pour vous plus de tendresse que pour aucune femme que j'aie jamais connue.“* Georges SOLOVIEFF, *Choix*, s. 333.

s nějakou poutal, tak pevný a celoživotní vztah jako madame de Staël s madame de Récamier. Obzvláště díky poslednímu salonu se seznámila s mnoha zajímavými ženami, připomeňme, že to byla především Emilie von Binzer či Bettyna Arnim. Za nejdůležitější, soudě i dle množství pramenů, které se dochovaly v rodinném archivu Schwarzenbergů, byla Betty Paoli. Domnívám se, že její osoba není příliš známá, a tak bych nejprve ráda uvedla ve stručnosti její životopis. Betty Paoli, jejíž občanské jméno bylo Barbora Glück, se narodila ve Vídni 30. prosince 1814 a zemřela 5. června 1894 v Badenu. Proslavila se především jako básnířka a předčitatelka Marie Anny. Marii Annu také doprovázela na jejích cestách. Betty Paoli vydala svoji prvotinu v roce 1841. Ta byla veřejností bohužel téměř opomenuta. O tom, že nebyla příliš známá ani ve své době mimo Vídeň, svědčí i nekrolog, ve kterém se vypráví následující příhoda: „*Je s podivem, že jeden proslulý spisovatel a znalec literatury v Německu, když byl vyzván, aby k 70. narozeninám básnířky podepsal připravenou zdravici váhavě a s potřásáním hlavy poznamenal: „Paoli? Kdo to je? Musím se podívat nejprve do konverzačního lexikonu, pochybuji ale, že bych tam jejího jména našel.*“¹⁹¹ Ačkoli byla zapomínanou básnířkou s Marií Annou měla velmi úzký vztah, dopis, který napsala Betty Paoli poslednímu lancknechtovi Bedřichovi ze Schwarzenbergu téměř přesně měsíc po smrti jeho matky Marie Anny, tedy 8. května 1848. Toto je úplný začátek zmíněného dvoustránkového dopisu: „*Nejdražší kníže! Dávno jsem Vám chtěla napsat a nedokázala to, tělesná nevolnost a nesmírný smutek na mě ohromně leží.*“¹⁹² Pro nás jsou na dopise pozoruhodné dvě věci. První překvapující skutečností je fakt, že je to dopis, který byl napsán měsíc po smrti Marie Anny a s největší pravděpodobností to je první dopis, který Betty Paoli Bedřichovi po smrti jeho matky napsala, přesto nepadne ani jednou kněžnino jméno. Absence kněžnina jména v dopise je způsobena tím, že její úmrtí bylo překryto událostmi s mnohem mohutnějším dosahem, a to sice vlnou revolucí roku 1848. A právě v tomto ohledu spatřuji dopis symbolickým. Žena, jejíž celý osobní život byl ovlivněn politickou situací, je i ve smrti pronásledována politickými změnami. Žena, na kterou je vzpomínáno díky manželovi, jenž se zapsal do politické historie svým vítězstvím nad Napoleonem, je zapomenuta díky novým

¹⁹¹ „*Ist es zu wundern, dass ein namhafter Schriftsteller und Literaturkenner in Deutschland, als er aufgefordert wurde, eine für den 70. Geburtstag der Dichterin vorbereitete Adresse zu unterschreiben zögernd und kopfschütternd äußerste: „Paoli? Wer ist das? Ich muss erst im Conversationlexikon nachschlagen, zweifle aber, dass ich den Namen darin finden werde.*“ SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, inv.č. 881, sign. III-10/4, kart. 142.

¹⁹² „*Theuerster Fürst! Längst wollte ich Ihnen schreiben und vermochte es nicht; körperliches Unwohlsein und umfängliche Traurigkeit lagen lähmend auch mir.* TAMTÉŽ.

revolučním bojům. Přesto všechno je celý dopis prosycen vzpomínkou na Marii Annu a podává tak svědectví o vztahu Betty Paoli a Marie Anny. Její přítomnost totiž můžeme pociťovat vždy, když Betty Paoli píše, že ji přepadl „nesmírný smutek“. Zajímavou vzpomínkou na Marii Annu je i další vzpomínka od Betty Paoli, která nám osvětluje, proč pociťovala takový smutek, když Marie Anna zemřela: „*Velký byl zisk, který přišel ve spojení s touto neobyčejnou ženou. Získala jsem zejména na duševním rozhledu a porozumění lidem a věcem jako vnitřní oporu.(...)Co jen zmeškala výchova, bylo dohnáno blízkostí s tímto opravdu velkým a čistým charakterem.*“¹⁹³ Tento úryvek snad může potvrdit můj předpoklad, že přátelské vztahy v salonech byly zcela zásadním faktorem nejenom pro jejich samotnou existenci, ale že ovlivňovaly vzdělanost, která bývá kladena jako jeden z nejdůležitějších přínosů salonní kultury. Domnívám se však, že tento přínos je spíše „vedlejším produktem“ v tom smyslu, že salony jako takové nebyly zakládány za účelem sebezvzdělávání se, respektive rozhodně to nebyl účel primární a jediný. Důkaz o tom nepodávají jen vzpomínky Betty Paoli, ale právě i madame de Staël, která když hovoří o konverzaci, tak užívá zásadně slova jako „radost“ či „zábava“. Nikdy nepoužívá synonyma pro vzdělání.

Zajímavý je rovněž fakt, že ani madame de Staël ani Marie Anna se v korespondenci o salonech příliš nezmiňují, alespoň ne explicitně. Marie Anna píše o lidech, s kterými se prostřednictvím svého salonu setkávala. Madame de Staël se obvykle omezuje na přání, kterým často končí dopisy svým přátelům a to sice pomocí jednoduché věty: „*Sbohem, přijďte v úterý!*“¹⁹⁴ případně používá spojení „Přijďte mě navštívit.“ V případě, že o salonech píše, tak píše o salonech, které navštívily. Marie Anna tak zmiňuje salon Lobkowiczů. O tom, co si myslela madame de Staël o salonech v Německu jsem již psala. Zmiňuji to především proto, že bych tak trochu chtěla zpochybnit výše řečené. Nabízí se totiž otázka, proč své salony v podstatě nijak nerefletovaly. Jsem přesvědčená, že hlavním důvodem je skutečnost, že salony pro ně byly natolik přirozené, že nepovažovaly za důležité o nich referovat. Moji domněnku by snad mohlo potvrdit i to, že o madame de Staël píše o salonech právě tehdy, když jí připadají „exotické.“ Tedy, když jsou jiné než její každodennost.

¹⁹³ „*Groß war der Gewinn, den ich aus dem Verkehr mit diese außerordentlichem Frau zog. Ich gewann namentlich an geistigen Überblick und Verständnis der Menschen und Dinge wie inneren Halt. Was die Erziehung an nur versäumte, hat der Umgange mit diesem Ganz, Großen und reinen Charakter nachgeholt.*“ TAMTÉŽ.

¹⁹⁴ „*Adieu; venez mardi !*“ Srov. Georges SOLOVIEFF (ed.), *Choix*, s. 197.

Domnívám se tedy, že důvody, které jsem uvedla, sice nebyly zcela určitě jediné, naopak si myslím, že jich bylo několiknásobně více. Ale zároveň si myslím, že tyto důvody nebyly pro Marii Annu ani pro madame de Staël nijak uvědomělé. Spíše se přikláním k tomu, že pořádání salonu pro ně bylo přirozeností, kterou tudíž ani nereflektují v korespondenci. Chápu tedy tuto kapitolu spíše než jako vyčerpávající rozbor motivací, jako úvahu nad tím, co vše mohlo dámy, byť pravděpodobně velmi podvědomě, ovlivnit v rozhodnutí otevřít si vlastní salon.

7. Závěr

Bedřich, syn Marie Anny, napsal ve Zrození revolucí: „*Představuji si zřízení šlechty nikoli co zelenou, kypící nivu, kde privilegovaní hodují a odpočívají, obklopeni pevnými, vysokými hradbami, zatím co ostatek jejich spoluobčanů leží venku na suché písčíně; nýbrž jako strmou výšinu, kam rody po staletí vystupovaly. Nechme vystoupiti každého a přátelsky ho uvítejme, ale nenechme se donutit k sestupu.*“¹⁹⁵ V úvodu jsem si položila několik otázek. Jednou z nich byla otázka, jaké společné body spojovaly Marii Annu a madame de Staël. To, že byly obě šlechtičny, není sice v mé práci vyjádřeno explicitně, ale je to bod, který považuji za důležitý. V Bedřichově úvaze se odráží i výchova Marie Anny a znalost salonního prostředí, poněvadž je ochoten vést přátelský dialog s každým a neuzavírat se za „pevnými vysokými hradbami.“ Dalším společným znakem Marie Anny a madame de Staël je podobnost životních dat: od sebe je věkově dělily pouhý rok a obě prožily dvě manželství. Madame de Staël i Marie Anna byly ovlivněny významnými osobnostmi své doby, za všechny můžeme jmenovat Rousseaua a Napoleona. To jsou osoby, se kterými sice přišly do styku, ale nepoutal je k nim intimní vztah. Velmi byly ovlivněny i osobami, se kterými měli intimní pouto, ať už to byl v případě madame de Staël její otec či v případě Marie Anny její manžel. Vzhledem k tomu, že pocházejí ze stejné generace, očekávaly se od nich také podobné role. Marie Anna se svojí rolí ale vyrovnávala jinak než madame de Staël. Zdá se, že Marie Anna své role přijímala s větší pokorou. Madame de Staël pak sama přiznala, že se k tomuto postoji musela propracovat. Ostatně to může pramenit z toho, že nepocházely ze stejného kulturního prostředí. A tak nejdůležitější momenty, které je spojují a které vedly k tomu, že otevřely svůj salon, se dají shrnout do několika základních bodů. Prvním bodem je fakt, že obě byly velmi inteligentní a především zvědavé; druhým bodem je pak skutečnost, že toužily po přijetí a vymanění se z vlastní osamělosti. Domnívám se, že tyto dvě skutečnosti je neustále poháněly k tomu, aby se věnovaly společnosti svých přátel v salonu. Třetí a poslední důvod je, že se narodily do doby, kdy salony byly módní záležitostí, což Marii Annu zajisté inspirovalo a madame de Staël se existence salonů již od dětství jevila jako přirozenost.

Druhý okruh otázek je tvořen tím, jak se projevovalo v salonu, že jsou ženy. Prameny hovoří o tom, že obě byly plné originality, obě kladly provokativní otázky a obě byly pro své okolí inspirací. Nevím, ale zda je možné tvrdit, že by tohoto nebyli

¹⁹⁵ Bedřich SCHWARZENBERG, Lancknechta, s. 73.

schopni muži. Musíme vzít navíc v úvahu, že obě dámy byly spíše považovány za ženy, které byly obdařeny hojnou mírou „mužských vlastností“, za které byly například považovány odvaha a značná dávka temperamentu. Jisté je, že literární salony byly vedené hlavně ženami jako způsob jejich uplatnění se ve společnosti. A této možnosti Marie Anna i madame de Staël využily vrchovatě.

Poslední otázkou tak zůstává, v čem tkví rozdíl salonů pařížských a vídeňských. Tato otázka je ještě poněkud složitější než předchozí dvě, neboť narazíme na několik problémů. Za prvé nejslavnější období salonu madame de Staël spadá do období jejího vyhnanství, které z velké části strávila v Coppetu. Nemůžeme se samozřejmě fixovat pouze na to, že když se salon neodehrával v Paříži, tak nebyl pařížský. Madame de Staël měla s pařížskými salony bohaté zkušenosti, a tak způsoby vedení salonu v Paříži přebírala i v Coppetu. Je ale třeba uznat, že salon měl jistá specifika vzhledem k tomu, že probíhal v exilu. Asi těžko by se stalo, že by návštěvníci salonu zůstávali až 6 týdnů, kdyby se salon konal v Paříži. Dále je třeba připomenout, že v době, kdy Marie Anna otvírá svůj salon ve Vídni, v Paříži salony už upadají a jen pár zbývajících salonier je vytrvalých ve svém snažení. Milena Lenderová při srovnání pařížských a vídeňských salonů o vídeňských salonech píše: *„Lidé v těchto salonech se scházeli každý den, dokonce i v roce 1805 a 1809, v době bezprostředního ohrožení Vídně Francouzi, i v týdnech okupace. Salony „druhé společnosti“, mezi kterými proslul vedle jiných salon rakouské madame Récamier, Karoliny Pichler, manželky vysokého státního úředníka, autorky zajímavých pamětí, se více blížily klasickým salonům francouzským. Nejen díky prostupnosti společenských bariér, ale i pokud se činnosti týče: mecenáši rakouských hudebních skladatelů pocházeli právě z těchto řad. Všechny salony byly velmi vlastenecké, velmi frankofobní a jednoznačně protinapoleonsky zaměřené. Navzdory tomu v nich zněla francouzština, stále ještě považovaná za jazyk jako stvořený pro salonní konverzaci.“*¹⁹⁶ Marie Anna svůj salon založila ještě o deset let později než je doba, kterou popisuje Milena Lenderová, ale Karolina Pichler byla svým salonem pro všechny další vídeňské salony jakýmsi vzorem. V čem ji ale Marie Anna nenásledovala, byla frankofobie. Marie Anna, soudě dle veškerých dostupných pramenů Francii milovala. Vymyká se tak v jistém ohledu dobovému obrazu salonu. Není tedy dle mého názoru snadné říci na příkladu Marie Anny a madame de Staël v čem se lišily salony pařížské a vídeňské. To prostě proto, že oba měly svá poměrně ostrá vymezení. Oba

¹⁹⁶ Milena LENDEROVÁ, *Fenomén*, s. 172.

salony byly ale stejné ve svobodě, která v nich panovala i v tom, že sdružovaly osoby, které by se za normálních okolností nepotkaly.

Při psaní diplomové práce mě provázel ostych a až morální problém s tím, že se snažím na pár desítkách stránek ve zkratce popsat něco, co obě ženy intenzivně prožívaly několik desítek let a čím jistě ovlivnily své okolí. A tak si přeji jen dvě věci. První již byla řečena v úvodu, a to sice aby ti, kteří budou tuto práci číst, si pokládali mnohé další otázky. Druhé přání, pro mě i důležitější je, aby to, co jsem napsala, nevrhalo na obě aktérky zcela nepravdivé či negativní světlo.

8. Seznam pramenů a literatury

Prameny

Nevydané prameny

Státní oblastní archiv v Třeboni

Fond rodinný archiv Schwarzenberg – Orlík

Koncepty dopisů Marie Anny různým osobám inv.č. 872, sign. II-C-4/10-15, kart. 141.

Přijatá korespondence Marie Anny ze Schwarzenbergu, inv.č. 871, sign. II-b-1 až 27, kart. 142.

Přijatá korespondence Bedřich ze Schwarzenbergu, inv.č. 928, sign. II-49, kart. 149.

Přijatá korespondence Karla II. ze Schwarzenbergu, inv.č. 1080, sign. II-27-b, kart. 179.

Přijatá korespondence Edmunda ze Schwarzenbergu, inv.č. 1080, sign. II-31-a, kart. 169.

Cestovní deník Marie Anny, inv.č. 876, sign. III-4/1-2, kart. 142.

Pedagogicko-náboženské sentcence pro vnučku Gabrielu, inv.č. 874, sign. III-2, kart. 142.

Vzpomínky a biografické studie o Betty Paoli, inv.č. 881, sign. III-10/5, kart. 142.

Dopisy členů Schwarzenberské sekundogenitury Betty Paoli, inv.č. 881, sign. III-11, kart. 142.

Vydané prameny

Korespondence

JASINSKI, Béatrice W. (ed.), *De Corinne vers De l'Allemagne: 9. novembre 1805 - 9. mai 1809*, Paris 1993.

JASINSKI Béatrice W. (ed.), *Lettres de Mézery et de Coppet. 16 mai 1794-16 mai 1795*, Paris 1968.

LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Gabriela ze Schwarzenbergu: krátká cesta životem a Evropou*, Praha 2006.

LÉON Paul Leopold –NOLDE, Elisabeth de Bonne (edd.), *Lettres de Mme de Staël à Benjamin Constant*, Paris 1928.

LOMÉNIE Emanuel Beau de, *Lettres de Mme de Staël à Mme Récamier*, Paris 1952.

NOVÁK, Jan Bedřich, *Briefe des Feldmarschalls Fürsten Schwarzenberg an seine Frau*, Wien 1913.

HENRIOT , Émile, *Courrier littéraire. XIXe siècle*, Paris 1948

SOLOVIEFF, Georges, *Choix de lettres : 1778-1817, Madame de Staël, ses amis, ses correspondants*, Paris 1970 Georges SOLOVIEFF, *Lettres à Narbonne*, Paris 1960

Ostatní

BINZER, Emilie von, *Drei Sommer in Löbichau, 1819-1821*, Stuttgart 1877.

CASTIGLIONE, Baldassare, *Dvořan*, Praha 1978.

ROUSSEAU, Jean - Jacques, *Emil čili o vychování*, Praha 1910.

SCHWARZENBERG, Bedřich, *Lancknechta Bedřicha Schwarzenberga španělský deník a zrození revolucí*, Jemnice u Strakonice 1992.

STAËL-HOLSTEIN, Anne-Luise-Germaine de, *De l' Allemagne*, Paris 1895.

STAËL-HOLSTEIN, Anne-Luise-Germaine de, *Dix années d'exil*, Paris 1904.

STIFTER, Adalbert, *Pozdní léto*, Praha 2005.

Literatura

Slovníky

BÉLY, Lucien (ed.), *Dictionnaire de l'Ancien régime : royaume de France, XVIe-XVIIIe siècle*, Paris 1996.

Ottův slovník naučný, Praha 1904.

Slovník antické kultury, Praha 1974.

Ostatní

BÉLY, Lucien, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*, Paris 1990.

BEZECNÝ, Zdeněk – GAŽI, Martin – PUTNA, Martin C., *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*, České Budějovice 2008.

BEZECNÝ, Zdeněk, *Příliš uzavřená společnost. Orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. Století a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

Bible – ekumenický překlad, Praha 1984.

BLÁHOVÁ, Kateřina (ed.), *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002.

BOCKOVÁ, Gisela, *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*, Praha 2007.

BRETT, Vladimír – KADLEC, Svatopluk (edd.) *Molière. Hry I.*, Praha 1953.

CRAVERI, Benedetta, *L'âge de la conversation*, Paris 2003.

ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006.

LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ (edd.), *Tat'ána, Salony v české kultuře 19. století*, Praha 1999.

FERRO, Marc, *Dějiny Francie*, Praha 2006.

FERRONE, Vincenzo – ROCHE, Daniel (edd.), *Le monde des lumières*, Paris 1999.

FIORIOLI, Elisabeth, *Die Salonkultur der wiener Aristokratie in der ersten hälfte des 19. Jahrhunderts am beispiel der Fürstin Maria Anna Schwarzenberg*, Graz 1991 (= diplomová práce Geisteswissenschaftliche Fakultät Karl-Franzens Universität Graz).

FROMM, Erich, *Umění milovat*, Praha 1996.

GOUGY, François-Marie, *Les Grands salons féminins*, Paris 1965.

- HABERMAS, Jürgen, *Strukturální přeměna veřejnosti*, Praha 2000.
- HABIBOVÁ, Claude, *Francouzská galantnost*, Praha 2009.
- HANESCH, Josef, *Kníže Schwarzenberg Karel I. Filip*, České Budějovice 2003.
- HAROLD, Christopher J., *Mistress to an age. A life of Madame de Staël*, Kingsport 1958.
- HEYDEN-RYNSCHOVÁ, Verena von der, *Evropské salony: vrcholy zaniklé ženské kultury*, Jinočany 2004.
- HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman (edd.), *Mezi časy... Kultura a umění v českých zemích kolem roku 1800*, Praha 1999.
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*, Praha 2002.
- IM HOF, Ulrich, *Evropa a osvícenství*, Praha 2002, s. 205 - 210.
- KHOLOVÁ, Emílie, *Žena vojevůdcova*, in: Ročenka Státního dívčího reálného gymnázia na Královských Vinohradech z let 1913/1914, Praha 1914.
- LAGARDE, André - MICHARD, Laurent, *Francouzská literatura 19. století*, Praha 2008.
- LENDEROVÁ, Milena a kol., *Eva nejen v ráji*, Praha 2002
- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- LENDEROVÁ, Milena, *Tragický bál: život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Praha-Litomyšl 2004.
- LENDEROVÁ, Milena, *Lidé v salonech 18. století. Salon pražský a salon pařížský – příspěvek k dějinám mentalit*, Scientific papers of the university of Pardubice, Supplement 3, 1997.
- LILTI, Antoine, *Le monde des salons: sociabilité et mondanité à Paris au XVIIIe siècle*, Paris 2005.

NOVÁK, Jan Bedřich., *Polní maršál Karel kníže ze Schwarzenberka. Historický portrét podle rodinné korespondence*, Praha 1913.

MARKUS, Antonín, *Rod knížat ze Schwarzenberku*, Třeboň 1936.

NOVÁK, Arne, *Podobizny žen*, Praha 1918.

PFLAUM, Rosalynd, *Madame de Staël*, Paris 1969.

SCHWARZENBERG, Karel, *Geschichte des reichsständischen Hauses Schwarzenberg I-II*, Neustadt an der Aisch 1963.

TŘEŠTÍK, Dušan, *Češi a dějiny v postmoderním očistci*, Praha 2005.

SOREL, Albert, *Madame de Staël*, Paris 1935,

ŠVANKMAJER, Milan, *Čechy na sklonku napoleonských válek 1800-1815*, Praha 2004.

URZIDIL, Johannes, *Goethe v Čechách*, Příbram 2009.

VIGUERIE, Jean de, *Filles des Lumières: femmes et sociétés d' esprit à Paris au XVIIIe siècle*, Paris 2007.

Internetové zdroje

<http://www.stael.org>

http://www.da-vienna.ac.at/jart/prj3/diplomatische_akademie/data/uploads/geschichteHistory/ShortHistoryDA.pdf

<http://portail.atilf.fr/cgi-bin/dico1look.pl?strippedhw=ma%EEtresse&dicoid=ACAD1798&headword=&dicoid=ACAD1798>

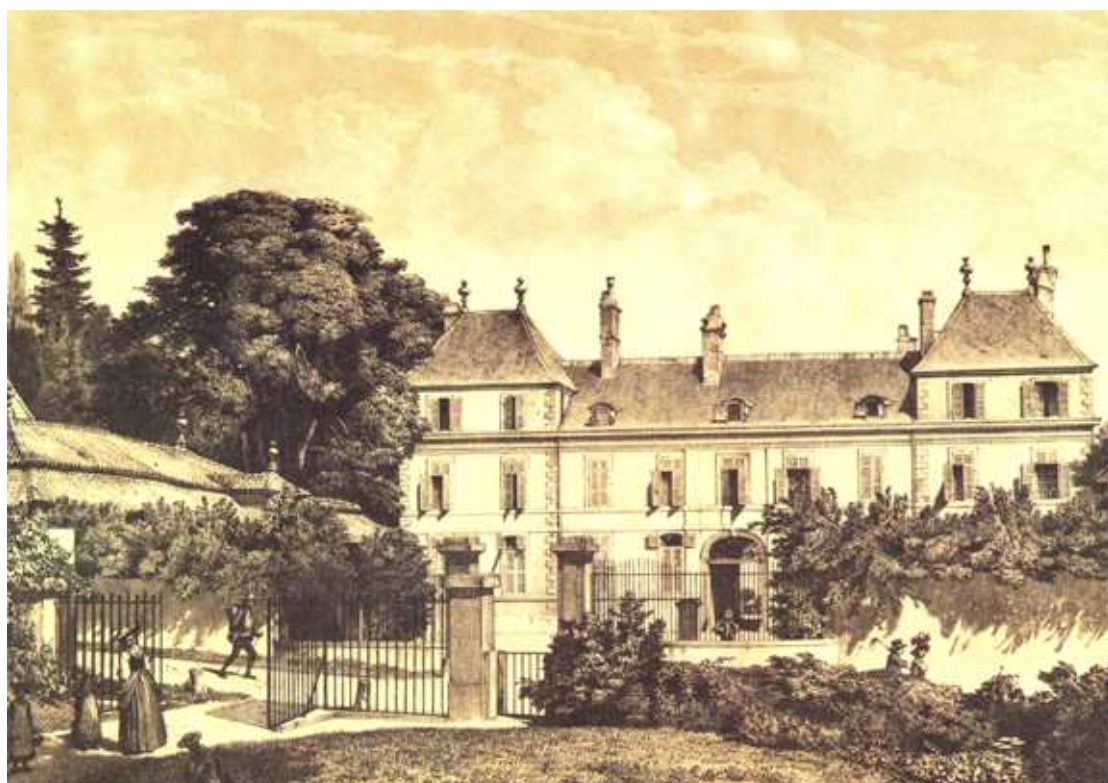
9. Seznam obrazových příloh

- 1) Obr. 1. Portét madame de Stäel jako Corinne, Elisabeth Vigée-Lebrun, Museum krásných umění, Ženeva.
- 2) Obr. 2. Zámek Coppet ve Švýcarsku, ve sbírce zámku Coppet.
- 3) Obr. 3. Portrét madame Récamier, François Gérard (1802), Museum Carnavalet, Paříž
- 4) Obr. 4. Marie Anna ze Schwarzenbergu, Westermanns Monatshefte, září 1915, SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, inv.č. 881, sign. III-1, kart. 142.
- 5) Obr. 5. Jakoberhof, přelom 18. a 19. století, http://www.davienna.ac.at/jart/prj3/diplomatische_akademie/data/uploads/geschichteHistory/S hortHistoryDA.pdf
- 6) Obr. 6. Betty Paoli, SOA Třeboň, RA Schwarzenberg-Orlík, inv.č. 881, sign. III-1, kart. 142.

10. Obrazové přílohy

Obr 1. Portrét madame de Staël jako Corinne, Elisabeth Vigée-Lebrun

Obr 2. Zámek Coppet ve Švýcarsku

Obr 3. Portrét madame Récamier, François Gérard (1802)

Obr. 4. Marie Anna ze Schwarzenbergu

Obr. 5. Jakoberhof, přelom 18. a 19. století

Obr. 6. Betty Paoli

